

94

В 18

ВАРЯГІНА,
ВАКУЛЕНКО

НАРОДНА ГВАРДІЯ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

В. ВАРЯГІНА,
Г. ВАКУЛЕНКО

НАРОДНА ГВАРДІЯ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

СТОРИНКИ ГЕРОЇЧНОЇ БОРОТЬБИ
ПІДПІЛЬНО-ПАРТИЗАНСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХІДНИХ
ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ. 1942—1944 РОКИ

Видання друге,
виправлене, доповнене

ЛЬВІВ · ВИДАВНИЦТВО «КАМЕНЯР» · 1979

~~ББК 63.3(2Ук)722.5~~

~~9(С2)27~~

В 18

Это — документально-публицистический рассказ о деятельности подпольно-партизанской организации «Народная гвардия имени И. Франко», которая вела активную борьбу против гитлеровских захватчиков на Львовщине и в других западных областях Украины. Показан героизм мужественных сынов и дочерей украинского, русского, польского и других народов.

Книга рассчитана на широкий круг читателей.

З кожним роком все далі відходить у глибину історії Велика Вітчизняна війна, але щораз яскравіше вимальовується велич безсмертного подвигу нашого радянського народу.

Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу проти фашистської Німеччини та її сателітів була справедливою війною. У цій війні радянський народ, керований Комуністичною партією, захищав свою Вітчизну, завоювання Великого Жовтня.

Джерелом сили і могутності в боротьбі проти фашизму були радянський суспільний лад, соціалістична система господарства, марксистсько-ленінська ідеологія, дружба народів нашої багатонаціональної країни.

Радянський народ виніс на своїх плечах головний тягар боротьби з фашистськими загарбниками. Славну сторінку в історію Великої Вітчизняної війни вписали партизани і підпільники, які завдавали важких ударів гітлерівцям на тимчасово захоплених територіях.

Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнєв на урочистому засіданні, присвяченому врученню місту-герою Києву медалі «Золота Зірка», зазначив: «Згадуючи героїчну епопею Великої Вітчизняної війни, ми з захопленням говоримо і про подвиг тих, хто продовжував битися на окупованій фашистами території, хто не здався, не підкорився загарбникам» *.

Уся країна подавала ефективну допомогу партизанам і підпільникам. Вони одержували озброєння, боеприпаси, засоби зв'язку, медикаменти, газети, журнали.

Було організовано і підготовлено для боротьби в тилу ворога понад 800 підпільних міськкомів, райкомів партії і радянських організацій, 300 міських і районних комсомольських центрів **. Це сприяло організації партизанських загонів.

Рішенням Державного Комітету Оборони СРСР від 30 травня 1942 року було створено Центральний штаб партизанського руху при Ставці Верховного Головнокомандування. Згодом рішенням ЦК КП(б)У від 20 червня 1942 року створено Український штаб партизанського руху. Ці рішення сприяли організованому розгортанню підпільно-партизанського руху, зокрема в західних областях України.

Восени 1942 року з розрізнених підпільних груп комуністи і комсомольці створили єдину підпільно-партизанську організацію — «Народна

* Брежнев Л. І. Ленінським курсом, том І. К., 1977, с. 229.

** Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. 1941—1945. К., изд-во политической литературы Украины, 1975, с. 289.

гвардія західних областей України». Влітку 1943 року «Народна гвардія» (так скорочено вона інколи називалася в підпільних газетах, листівках і деяких документах) була перейменована в організацію партизанського руху західних областей України. Ця організація вела активну боротьбу з фашистськими загарбниками. В її діяльності значне місце займала широка антифашистська пропаганда. Поширюючи підпільні газети і листівки, народогвардійці виховували ненависть до ворога і підіймали населення на боротьбу не тільки на Львівщині, а й у сусідніх областях — Дрогобицькій, Тернопільській, Станіславській (нині Івано-Франківська).

Ряди народних месників зростали. Всюди виникали підпільні бойові групи, партизанські загони. Серед них були і такі, які носили ім'я Івана Франка: загін під керівництвом І. В. Дубаса у Золочеві, бойова група відважного командира І. П. Вовка у Львові, підпільні групи у Рава-Руському та інших районах. На цій підставі всій організації й була присвоєна назва «Народна гвардія імені І. Франка». Під такою назвою підпільно-партизанська організація західних областей України ввійшла в історію Великої Вітчизняної війни.

У цій книзі розповідається про створення і діяльність «Народної гвардії імені І. Франка». У ході викладу матеріалу організація називається так, як вона значиться в документах певного періоду, наскрізно ж для зручності уживається скорочена назва — «Народна гвардія».

«Народна гвардія імені І. Франка» вписала одну з славних, героїчних сторінок у літопис Великої Вітчизняної війни. Багато її учасників за мужність і героїзм, проявлені у боротьбі проти фашистських загарбників, були відзначені урядовими нагородами. Ті з колишніх народогвардійців, які живуть і плідно працюють у містах і селах західних областей України, ведуть роботу по військово-патріотичному вихованню нашої молоді, прищеплюють їй любов до соціалістичної Вітчизни, вчать свято берегти революційні і бойові традиції старшого покоління.

Один із авторів цієї книги, В. Д. Варягіна, була членом цієї організації — зв'язковою військради. Її перу, зокрема, належать розділи «Бойові діла підпільників-партизан» і «Підступи ворога». Вступ і розділи «Окупаційний режим», «Створення «Народної гвардії», «Підпільна преса» та «Біографії народогвардійців» написані з участю Г. С. Вакуленка.

Розділ І

ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ

ВІРОЛОМНИЙ НАПАД

«Сталося нечуване в історії віроломство. Озвірілий фашизм простяг свою криваву лапу до наших священних кордонів і без будь-яких причин раптово почав війну. Фашисти бомбардують наші міста і села. Гине ні в чому не винне населення — діти, жінки, старики.

Велика країна соціалізму — Союз Радянських Соціалістичних Республік — з вини фашистських розбійників вступила у Вітчизняну війну за Батьківщину, за честь, за свободу...

Товариші робітники і трудова інтелігенція Львова!

Героїчний радянський народ на заклик Комуністичної партії і Радянського уряду виявляє мужність, самовладання, стійкість і самовідданість...

Десять тисяч юнаків і дівчат добровільно вступають в ряди Червоної Армії.

Товариші робітники й інтелігенція! Священний обов'язок перед країною кожного із нас — зміцнювати могутність своєї захисниці — Червоної Армії.

Пам'ятайте, що наша справа — справедлива! Червона Армія з усім багатонаціональним радянським народом під керівництвом Комуністичної партії знищить занахатного ворога.

Зітремо з лиця землі фашистську нечисть!» *

Німецько-фашистські загарбники, віроломно напавши на Радянський Союз, надавали великого значення захопленню України, зокрема Донбасу, Нікополя, Криворіжжя, хлібного Придніпров'я. Не випадково в групу армій «Південь» фашистське командування включило 6, 11, 17-ту армії, 1-шу танкову групу, 3-тю і 4-ту румунські армії й угорський корпус. Таким чином, на південному напрямі ворог зосередив проти наших військ біля 8 дивізій і бригад, 1000 танків і 1300 літаків**.

На Львів було кинуто 10 добірних дивізій. Тільки на

* Із звернення командування Червоної Армії «До трудящих громадян і громадянок Львова 24 червня 1941 року». — В кн.: Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1949, с. 31—32.

** История Великой Отечественной войны. 1941—1945. Том. I. М., Воениздат, 1960, с. 386.

вузенькій ділянці села Пархач наступали дві фашистські дивізії, а на ділянку рава-руських прикордонників гітлерівці кинули дві дивізії, танки і авіацію.

Воїни Червоної Армії, ставши на захист Батьківщини, виявили чудеса героїзму. 13 годин вели нерівний бій в селі Пархач тридцять прикордонників на чолі з комендантом — капітаном Строковим. Тридцять чоловік проти двох батальйонів озвірілих гітлерівців!

Вперто боролися радянські прикордонники, які стримували гітлерівців на лінії Любачів—Немирів—Жовква. Зв'язківці цього прикордонного загону старший сержант Кудряшов і червоноармієць Крамов до останнього подиху залишалися на бойовому посту, передавали накази і розпорядження начальника загону та коменданта. Фашисти оточили і підпалили приміщення комендатури, але воїни не здавалися. В останні хвилини вони передали: «Німці зайняли штаб комендатури. Ми в вогні. Ламаємо комутатор. Привіт Батьківщині!».

30 червня 1941 року фашистські загарбники вдерлися до Львова. Разом з гітлерівцями до міста увірвалися і бандерівські головорізи з загону «Нахтігаль», очолюваного кривавим катом Оберлендером. Місто немов вимерло. На вулицях припинився рух. Не стало світла, газу, води.

Через деякий час була розіграна комедія створення «уряду самостійної України» на чолі з одним із ватажків українських буржуазних націоналістів Стецьком. Цей спектакль фашистам був потрібний, як відзначав Д. Мануїльський, для того, щоб з допомогою українських націоналістів — Бандери і Мельника, їх агентури і брехливої пропаганди ошукати український народ, замаскувати свої грабіжницькі цілі **.

У районах були призначені старости з куркульства. Німецький генерал Ренц у наказі від 5 липня 1941 року писав з цього приводу: «Майже повсюдно створилася українська низова адміністрація. Німецькі власті вітають їх як своїх відповідальних співробітників ***».

Уніатське реакційне духовенство на чолі з митрополитом Шептицьким від імені церкви вітало «непереможну» німецьку армію, співаючи їй «многая літа».

* Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1949, с. 37.

** Мануїльський Д. З. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1945, с. 24—25.

*** Львівський обласний державний архів (ЛОДА). «Українські щоденні вісті», 1941, 5 липня, інв. № 229.

З допомогою фашистів українські буржуазні націоналісти хотіли сісти на шию українському народові. Але всі їх надії і плани панування на Україні лопнули як мильна булька.

Незабаром після того, як відбулася комедія з проголошенням «самостійної України», гітлерівці розігнали так званий «уряд» Стецька і оголосили розпорядження генерал-губернаторства: «Землі Галичини, які раніше належали Польщі... увійшли складовою частиною в генерал-губернаторство». На цих землях було створено дистрикт Галичина. Правителем дистрикту призначили губернатора з постійним місцем перебування у Львові.

Українські буржуазні націоналісти не тільки не чинили опору при ліквідації фашистами «уряду самостійної України», а навпаки, допомагали їм здійснювати загарбницькі плани. Особливо старався в цьому так званий Український центральний комітет (УЦК) на чолі з запеклим націоналістом Кубійовичем.

«НОВИЙ ПОРЯДОК»

Першого серпня 1941 року генерал-губернатор Ганс Франк звернувся до населення Галичини: «Городяни і городянки! Закликаю вас приступити спокійно до вашої роботи, з повним довір'ям до фюрера і призначених ним осіб, які відтепер у Галичині зможуть забезпечити... порядок... Хай господь бог благословить цю справу, яку ми спільно починаємо» *.

Губернатор дистрикту Галичина Карл Ляш, виконуючи наказ Ганса Франка, створив 30 відділів губернаторства, 17 староств, якими керували німці-колонізатори. Львів перейменували на Лемберг, на німецький лад назвали вулиці міста.

2 вересня 1941 року був виданий наказ про те, що окупаційним властям належать «усі державні виробництва, всі млини, фабрики, хлібозаводи, пекарні, фабрики шоколаду». Все було оголошене німецьким з таким застереженням: «Хто посягатиме на це, буде жорстоко покараний».

Фашисти наводнили Львів наказами військового коменданта. В одному з них він писав: «Найменші спроби населення виступити проти всіх, хто належить до німецьких військ, каратимуться смертю». За неявку на роботу або залишення її, за неявку в гестапо комуністів — смертна кара. За переховування полонених червоноармійців — смертна кара, за

* ЛОДА. «Українські щоденні вісті», 1941, 2 серпня, інв. № 1229.

торгівлю хлібом — смертна кара. Смерть, хто з'явиться на вулиці після комендантської години, смерть за участь у заборонених організаціях, зборах, мітингах. Смерть, смерть, смерть... У восьмому пункті наказу військового коменданта вказувалося: «Збори, демонстрації, вуличні походи забороняються». А начальник верховного командування німецькими збройними силами 16 вересня 1941 року видав наказ, в якому говорилося: «Для того, щоб в корені задусити невдоволення, необхідно з першого приводу, негайно вжити найсуворіших заходів... При цьому слід мати на увазі, що життя людини в країнах, яких це стосується, нічогісінько не варте. В цих випадках необхідно взагалі встановити смертну кару для 50—100 чоловік» *.

Ганс Франк у 1942 році в своєму щоденнику записав: «Боротьбу за досягнення наших цілей ми будемо проводити з усією холоднокрівністю... Ми не вагаємося і не зупиняємося ні перед чим і ставимо до стінки цей народ дюжинами» **.

Державною мовою стала німецька, а українська і польська були оголошені як тимчасово допущені.

У таємній інструкції «Про політику і керівництво людьми на Україні» було сказано: «Українці не мають своєї національної мови, та й перші спроби української літератури належать тільки до початку XIX століття... Так, як з мовою, стоїть справа з українською культурою. Найменше всього Україна прагне культурного рівня. Під добрим керівництвом і паглядом українці є корисною робочою силою, але вони неспроможні самі того організувати, а тому ми повинні ці функції взяти на себе» ***.

Окупанти не тільки глушилися над українською культурою, мовою, вони руйнували храми науки — університети, вузи, середні школи, бібліотеки, знищували кадри інтелігенції.

Генерал-губернатор Франк на нараді фашистських керівників у Львові заявив: «Українці не мають ніякого права на вищу освіту. Ми були б мерзотниками, коли б робили щось для освіти українців, зокрема для підвищення рівня інтелігенції. Фюрер визнав поки що достатнім організувати для українців чотирикласні школи. Там він (українець) навчиться читати, писати, рахувати, і цього для нього досить. Нам

* Нюрнбергский процесс. Изд. 3, т. 2. М., Государственное издательство юридической литературы, 1955, с. 206—207.

** «Правда Украины», 1946, 12 января.

*** Мануїльський Д. З. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини, с. 31—32.

не слід виховувати інтелігенцію, яка буде з нами конкурувати» *.

Гітлерівці ставили за мету винищити все передове, прогресивне. Їм потрібні були не люди, а раби, робоча сила.

«Ми повинні тут, на Сході, стати панами. Люди цього простору... можуть тільки підкорятися. Тому віжки мають бути завжди натягнуті. Добре керівництво і постійний нагляд — ось що необхідне, щоб примусити українців працювати...

Виникають дві різко відмінні одна від одної верстви: верства правителів (це ми, німці) і друга—підлеглих (це українці). Верства керівників планує, організує, керує і наказує. Підлегли — підкоряються і працюють» **.

Ще виразніше виклав колонізаторську політику в «офіційній замітці для фюрера» від 16 березня 1942 року Розенберг. Торкаючись проблеми Сходу, тобто загарбання України, Кавказу, Білорусії та інших територій СРСР, він писав: «Очевидно, якщо підкорити собі ці народи, то свавілля і тиранія будуть дуже підхожою формою управління» ***.

У той похмурий час українські націоналісти, обманюючи народ, оголосили збір грошей серед населення пібіто для розвитку науки і культури.

У відповідь на заклик Кубійовича і Паньківського газета «Народної гвардії», на той час орган «Партизанського руху західних областей України», «Новини дня» від 27 грудня 1943 року писала: «Одночасно зі збором на пораненого солдата і СС-ців УЦК проводить збір на українську культуру... Кому цей збір потрібен? Громадяни, придивіться уважніше. Там, де стоїть брудний чобіт окупанта, іншої культури, крім гітлерівської, бути не може. А культура Гітлера така: це лісшибениць, могили закатованих, довгі ряди поневолених — запряжених в каторжне ярмо, палаючі села і міста» ****.

У перші дні окупації Львова карателі батальйону «Нахтігаль» розправилися з інтелігенцією міста. Вони по-звірячому вбили 36 видатних учених, серед яких були член Спілки радянських письменників, професор Тадеуш Бой-Желенський, професор медичного інституту Роман Ренцький, професор Володимир Серадський, доктор юридичних наук Роман де Бер'є, професор Тадеуш Островський, професор Ян Грек, професор-хірург Генріх Гілярович, професор-стоматолог Антон

* «Вільна Україна», 1944, 24 жовтня.

** Там же.

*** Нюрнберзький процес, т. 2, с. 643—644.

**** Партархів Львівського обкому Компартії України (ПАЛО), ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 39 (на звороті).

Цешинський, професор Вітольд Новицький, доктор фізико-математичних наук Володимир Стожек, доктор технічних наук Володимир Круковський, почесний член багатьох академій наук Казимир Бартель, доктор технічних наук Казимир Ветуляні, професор Станіслав Прогульський, професор Мауріцій Аллерханд, письменниця Галина Гурська та інші *.

Одночасно з кривавими акціями окупанти займалися грабіжництвом.

Вони пограбували всі кондитерські фабрики, повністю ліквідували торгівлю промисловими товарами, ввели карткову систему з мізерними нормами отоварювання продовольчими товарами, прирікаючи населення на голодування. Награбованими продуктами харчування забезпечувались окупанти, для яких були відкриті спеціальні магазини — «тільки для німців».

На нараді 6 серпня 1942 року Герінг говорив своїм підлеглим: «Ви послані туди не для того, щоб працювати для добробуту ввірених вам народів, а для того, щоб викачати все можливе... Ви повинні бути як лягаві пси там, де є ще що-небудь; я маю намір грабувати... **.

І вони нещадно грабували.

Населення не визнавало «нового порядку». Однією з форм вияву незадоволення були анонімні листи і скарги на адресу губернатора, наприклад:

«Панові доктору Ляшу, Львів, SOS.

Ми і наші діти голодні. Зробіть що-небудь для нас. Жителі Львова хочуть їсти. Ми не одержуємо ні молока, ні м'яса. За чотири місяці ми дістали лише 60 грамів масла. Хліба одержуємо дуже мало і поганого. Пайок такий мізерний. Ми брудні, не маємо мила. Хіба ви «культуртрегери»? Але ми бачимо м'ясо, овочі, білий хліб і все інше, тільки воно для німців. Ми будемо кричати на весь світ. Люди ходять як тіні. Народ гине. Жителі Львова» ***.

У відповідь на ці листи і скарги окупанти продовжували грабувати з ще більшою жорстокістю. «Раніше, ніж німецький народ переживе голод,— писав Франк,— його мусять пережити народи окупованих територій... Крім вивезеного хліба необхідно вивезти ще 500 тисяч тонн зерна, причому це має бути зроблено безжалісно і спокійно» ****.

* Звірства німців на Львівщині. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1945, с. 8—9.

** Нюрнберзький процес, т. 2, с. 627.

*** ЛОДА, ф. 35, оп. 2, спр. 1, арк. 77.

**** «Правда України», 1946, 12 януаря.

Непосильні податки великим тягарем лягли на плечі трудового селянства. Виступаючи на його захист, газета «Народної гвардії» «Новини дня» 27 грудня 1943 року писала: «Економічна політика Гітлера на окупованих землях від початку і до кінця — це неприхований грабіж громадського і особистого майна поневолених народів. Розміри цього грабежу з кожним днем збільшуються. Вони йдуть двома шляхами: перший — це контингенти (податки), починаючи від зерна — хліба і кінчаючи сировиною всіх видів. Другий шлях — це збори нібито з гуманною метою — на утримання сиріт, поранених і розорених сімей. Насправді ж усе награбоване йде на допомогу поліції, гестапо і грабармії.

...Тут усе робиться під страхом.. Населення ненавидить німців, і добровільно ніхто нічого не дає» *.

Українські націоналісти, маскуючись, звиваючись як вужі, пускали отруту пропаганди через свою пресу, охоплюючи нею школи, селянські комітети, і під виглядом збору грошей для поранених і сиріт «безсоромно зривали останню латану сорочку з українського народу», — писала газета «Новини дня» в 1943 році **.

ПРЯНИК І БАТІГ

Для проведення масових езекуцій — розстрілів селян, які відмовляються здавати хліб, м'ясо, овочі, фашистські кати вдавалися до послуг зрадників українського народу — буржуазних націоналістів. На нараді в Кракові 6—11 липня 1942 року регент генерал-губернаторства Альберт сказав: «У генерал-губернаторстві ми будемо практикувати політику пряника і батога. Пряник — це продукти першої необхідності, які видаються селянам по талонах в міру виконання ними контингенту. Батіг — це виконавча влада, заходи якої застосовуються тоді, коли контингент не виконується. Шкода, не вистачає виконавчих органів для вжиття відповідних заходів» ***.

Граючи на релігійних почуттях місцевого населення, фашисти тонко і хитро користувалися «духовним кийком» і послугами уніатської церкви. Митрополит Шептицький прищеплював народів богобоязнь, шанування влади (бо вона, мовляв, від бога) і закликав виконувати здачу хліба й інших

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 39.

** Там же.

*** ЛОДА, ф. 35, оп. 6, спр. 83, арк. 5. Оригінал, переклад з німецької.

продуктів; при цьому він вдавався навіть до залякування та погроз.

Ось одне із звернень митрополита Шептицького до селянства: «Німецькій армії повинні подавати максимальну допомогу. Неухильно виконуйте розпорядження війтів сіл і німецької армії. Хліб — це дар господній. Хто продає своє зерно таємно в невідомі руки, той грішить проти бога, держави і народу і підлягає суворій карі... М'ясо, молоко, масло, яйця і птицю доставляйте в найближчі заготівельні пункти» *.

Але на запобігливі, заправлені релігійним дурманом заклики митрополита селяни не відгукувалися, і окупанти змушені були видавати циркуляри з обов'язковим для карателів пунктом «покарання — смерть».

У податкових листах, які доводилися до кожного двору, вказувалося, скільки і яких сільськогосподарських продуктів селянин зобов'язаний здати. І навіть цей документ мав таку примітку: «Власник або керівник господарства, який не виконує встановленого контингенту або здасть його не повністю, підлягає: 1) високому грошовому штрафу; 2) конфіскації всього живої інвентаря; 3) примусовому обмолоту хліба і конфіскації продуктів, всього майна і відправки в трудовий або концентраційний табір; 4) смертній карі».

Широкій масі селян сплачувати ці податки було не під силу. Селяни писали про це в так званій «Український центральний комітет», просили допомоги. Проте УЦК і на думці не мав служити народові. Про це свідчить хоч би ось цей звіт націоналістів: «Є дуже багато нарікань на те, що під час контингентів забирають останню корову, а не беруть там, де є більше однієї. В цьому випадку важко щось порадити, бо однокорівні господарства дають менший контингент молока, і забрати корову в однокорівному господарстві, з точки зору загальногосподарських інтересів, доцільніше, ніж з господарства, в якому є більше корів» **.

Трудове селянство було доведене до цілковитого зубожіння. Тих, що не мали змоги сплачувати податки і здавати контингенти, виганяли на тяжкі примусові роботи в концтабори і Німеччину.

Гітлерівський кат українського народу Еріх Кох на нараді в Ровно 26—28 серпня 1942 року заявив: «Нема ніякої вільної України. Мета нашої роботи повинна полягати в тому, щоб українці працювали на Німеччину, а не в тому, щоб ми роби-

* ЛОДА. «Українські щоденні вісті», 1941, 27 липня, інв. № 1229.

** ЛОДА, ф. 51, Вісник генерал-губернаторства, 1943. № 6/7.

ли цей народ щасливим. Україна повинна дати те, що бракує Німеччині. Це завдання повинно бути виконане, незважаючи на ніякі втрати» *.

Здійснюючи свої колонізаторські плани, фашистські загарбники проводили не тільки політику грабежу, а й масового переселення українського сільського населення. На кращих, родючих землях вони поселяли німців-колоністів.

В інструкції про переселення було застереження, що ця «акція» є державною таємницею. Селяни не повинні знати, з якою метою їх переселяють.

24 жовтня 1942 року з Яворова 90 сімей було виселено в Стрий, 30 жовтня — 80 сімей у Калуш, 150 сімей безземельних селян із Бережан вивезено до Німеччини як робочу силу.

Почалося масове переселення з районів Бродівського, Яворівського, Рава-Руського, Немирівського, Жовківського (нині Нестеровського) та інших. Незважаючи на те, що фашисти намагалися приховувати справжню мету переселення західноукраїнських селян з кращих земель, це повсюдно стало відомо. Щоб уникнути вивезення в Німеччину, селяни часто-густо самі покидали свої господарства, залишаючи стариків та дітей, і виїздили в іншу місцевість — у Польщу або східні області України. Дійшло до того, що окупанти змушені були видати спеціальну постанову, якою суворо заборонялось виїздити з своїх сіл і оселятися в інших місцях. Жандармерії і поліції наказувалося арештовувати селян-біженців і забирати їх в концтабори. У вищеназваній постанові писалося: «Хто без дозволу німецької влади переселиться в іншу місцевість, втрачає право на одержання землі. Це право одержать в першу чергу ті селяни, які працюють у Німеччині або за рішенням німецьких властей — у різних областях України» **.

Так колонізатори позбавляли селян права на споконвічні українські землі. А тих, хто не хотів підкорятися, арештовували і ув'язнювали в спеціальні концтабори для переселенців, так звані табори резервів робочої сили.

Люди в цих таборах жили гірше від худоби. Ось як описує староста Рава-Руського району в своєму донесенні губернаторові становище в одному з таборів Львівської області (донесення датоване 28 вересня 1942 р.): «При відвіданні переселенського проміжного табору виявилось, що тут панують нелюдські умови. В приміщенні, де можна поселити щонайбільше 20 чоловік, ночують без соломи і одіял 50 чоловік,

* Мельничук Ю. Коли кров холоде в жилах. К., «Радянський письменник», 1960, с. 67.

** ЛОДА. «Львівські вісті», 1942, № 87 (211), інв. № 1890.

харчування погане і вкрай недостатнє. Транспорт супроводиться під охороною українських жандармів, озброєних автоматами. Таким способом супроводять на роботу до самісінької Німеччини» *.

«Піклування» про дітей фашисти доручили своїм холодам — українським буржуазним націоналістам. А ті організовували відправку дітей у спеціальні колонії, які були перенаселені, не забезпечувались достатньою кількістю продуктів харчування, а тим більше медичним доглядом. Діти хворіли і вмирали.

У 1942 році німецький лакей Кубійович у своєму донесенні на ім'я генерал-губернатора писав: «УЦК організував переселення дітей, яким загрожував голод... 15 травня 1942 року переселено з Бойківщини, Підгір'я, Гуцульщини і Львівщини 15 тисяч дітей; усіх дітей, яких необхідно переселити, є 35 тисяч» **.

Так, створюючи видимість опіки, фашисти здійснювали хижацьку політику масового винищення народу.

СВАВІЛЛЯ І ТИРАНІЯ

Масові розстріли мирного населення, вивезення на каторжні роботи в Німеччину, концтабори, шибениці — це найстрахотливіші злочини німецького фашизму проти людства. В прийомах винищення людей варвари ХХ століття перевершили інквізиторів середньовіччя.

З перших днів окупації України фашисти почали вивозити населення у Німеччину на роботу.

Ставлення правителів фашистської Німеччини до народів окупованих земель висловив в одній із промов кат Гімлер: «Процвітають нації чи здиhaють від голоду — цікавить мене лише остільки, оскільки ми можемо використовувати їх як рабів в інтересах нашої цивілізації... Хай 10 тисяч руських жінок впадуть від виснаження, копаючи протитанковий рів, це мене цікавить лише остільки, оскільки цей рів має бути закінчений для Німеччини» ***.

У січні 1942 року до Львова прибув Заукель — імперський уповноважений по використанню робочої сили. Він скликав спеціальну нараду, на якій зажадав посилити мобілізацію робочої сили — чоловіків, жінок, підлітків. Львівський губер-

* ЛОДА, ф. 35, оп. 6, спр. 32, арк. 49.

** ЛОДА, ф. 51. «Вісник УЦК», Краків—Львів, 1942, 5 травня.

*** Нюрнберзький процес, т. 2, с. 596.

натор Карл Ляш скликав старост, зачитав циркуляр, в якому вказувалося: «Заукель, перебуваючи з коротким візитом у Львові, звернув нашу увагу на наявну надзвичайно гостру нестачу сільськогосподарських робітників у рейху. При цьому він висловив упевненість в тому, що крім відправлених 150 тисяч робітників Галичина дасть додатково 100 тисяч чоловік» *.

Розраховуючи на успіх пропаганди і обман населення (обіцянки різних благ), окупанти організовували в західних областях біржі праці по набору «добровольців». Інформаційні дані показали, що розрахунки окупантів провалились. Так, у доповідній записці станіславської біржі повідомлялося, що з 49 чоловік, які відвідали біржу протягом місяця, завербований на роботу лише один чоловік.

Такі ж повідомлення надходили і з інших бірж. Окупанти вирішили «пожваввити» добровільне вербування, організувавши «зондеркоманди» з поліції і жандармерії. На ці команди покладалося завдання — «вербувати» робочу силу для Німеччини шляхом облав у місцях скупчення людей — на ринках, вокзалах, у кінотеатрах тощо.

У рапортах директорів кінотеатрів Львова читаємо, що в кінотеатрі «Студіо» перший сеанс не відбувся, другий відвідало 27 чоловік, третій — 42. Попереднього дня було близько 400 відвідувачів. Під час третього сеансу прийшла поліція, яка намагалася забрати глядачів і персонал кінотеатру.

21 грудня 1941 року директор кінотеатру «Рокс» писав: «Під час кожного сеансу заходили поліцаї. Всіх глядачів забирали і за наказом відправляли в Німеччину» **.

У Львові гітлерівці дозволили в оперному театрі вистави для українців. Однак театр пустував. Ось що писав адміністратор театру в жовтні 1942 року: «Постановка для українців у вівторок 20 жовтня 1942 року відбулася майже при пустих кріслах, бо глядачі, боячись арешту, не ходять не тільки в театр, а й не виходять на вулицю».

Виловлених людей фашисти тримали великими групами в робочих таборах і вивозили їх у Німеччину у спеціальних ешелонах. Вікна вагонів затягувалися колючим дротом, і на кожні десять вагонів виділялась посилена охорона з кулеметами і собаками. Та, незважаючи на це, люди, ризикуючи життям, тікали. Начальник відділу праці Ніцце ремствував, що з робочих таборів втікає багато людей: «Це дискредитує авторитет Німеччини». Він пропонував будь-що запобігти

* Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників, с. 62—63.

** ЛОДА, ф. 35, оп. 6, спр. 42, арк. 35—37.

втечам, вважаючи дуже добрим засобом арешт батьків або інших родичів утікача — брата, сестри.

«Новий порядок» одразу викликав обурення і гнів народу.

Відправляючи людей до Німеччини, окупанти обіцяли їм добре харчування, високу платню, рівні з німецькими робітниками умови праці. «Ти побачиш Європу, її культуру, тому з'являйся негайно», — писалося в оголошеннях.

А ось як описується гітлерівський порядок у листах тих, хто на собі відчув «принади» вільної Європи, її «новий порядок і культуру».

Стефан Чабан — робітник з Рава-Руського району в листі до батька 25 березня 1942 року писав: «Дорогий тату, я не можу бути тут — мені дуже хочеться їсти. Ми дістаємо дуже маленький пайок, а працюємо і в неділю. Я плачу щодня, бо не можу стриматися... Йдучи на роботу, ми печемо мерзлу картоплю, яку самі викопуємо з землі. Не можу вже ходити, такий голодний» *.

Робітник з Бродівського району Іван Мурин 1 вересня 1943 року писав: «Тільки згадаю, що я в неволі, то сліз не стримаю, бо я нічого не вкрав, нікого не вбив, а в неволю потрапив. У неволі уже так давно, і мені так остогидло, що не міло дивитися на світ. Коли цьому буде кінець? Якби знав, може, було б легше. Нащо мені таке собаче життя? До фабрики йдеш — веде поліцай, з фабрики також поліцай. В таборі над нами сидить поліцейський, вийдеш за поріг, і там поліцейський. Словом, і за бандитом так не ходять, а я ж не бандит. Виглядаю як смерть. Доведеться піти за Костею. Костя — той не від доброго життя покінчив з собою 22 серпня 1943 року — повісився на рушнику. Було це в неділю вранці. Якщо так годуватимуть зимою, як зараз, — загину. Сердечний привіт мамі, бабусі. Цілую Володю і Юру. Твій друг Ваня».

Тисячі робітників різних національностей, вибившись з сил на каторзі в Німеччині, вмирали голодною смертю.

16-річна Валя Дьомушкіна, повернувшись з Нюрнберга, розповідала: «Я працювала у німки... До фрау Шток на новорічний обід мали прийти гості. Зайнята роботою і своїми невеселими думками, я не помітила, як закипіло і почало литися на електричну плитку молоко, поставлене куховаркою... По кухні пішов запах чаду. Розлючена фрау ввірвалася в кухню, вихопила з моїх рук кастрюлю і решту молока виплеснула мені в лице. Я знепритомніла. Прийшла до пам'яті в лікарні і відчувала нестерпний біль і морок. Я осліпла...»

* ЛОДА, ф. 35, оп. 6, спр. 42, арк. 2.

Жорстокість і насильство були характерні для всього життя фашистської Німеччини. Навіть жінки в повсякденному побуті застосовували зброю. Так, Лотта Міллер із Пуфенгаузена 10 серпня 1942 року писала: «Недавно тут... з'явилися руські. Цікаве життя чекає нас: в одній кишені ми змушені тримати словник, а в другій — револьвер» *.

Брати Григорій і Віктор Г-ки із села Глиняни Львівської області про своє перебування в Німеччині розповідають: «У 1943 році нас вивезли в рабство в Німеччину, де нас чекала тяжка непосильна праця. На вугільних шахтах, на фабриках і заводах працювали тисячі дівчат і жінок, юнаків і чоловіків — українців, вигнаних на каторгу з різних районів нашої Батьківщини... Платили нам дуже мало... Німці знущалися і примушували працювати над силу.

Ще в гірших умовах жили військовополонені. За зв'язок з ними, за допомогу їм в організації втечі з таборів нас арештували і кинули до в'язниці. Спочатку «Альт-Беру», потім «Освенцім», в'язниці Бреслау, Познані і Берліна. На стінах цих в'язниць ми бачили численні написи, зроблені в'язнями. Ось два з них: «Дорогі товариші, за вбивство німецького поліцейського засуджені на смерть через повішання. По змозі повідомте рідних»; «За невихід на роботу зазнала немало насмішок і знущань. Сиджу в тюрмах 28 днів. Вивозять невідомо куди...

Після п'яти тюрем нас вивезли в концтабір...

Не було меж знущанням катів. Вони з насолодою спостерігали, як нацьковані собаки розривали тіло замученої людини. Вони вішали, стріляли, катували. За наказом коменданта табору есесівці гнали на роботу 200 чоловік, а поверталось назад 120—150» **.

Колишній військовослужбовець Червоної Армії Є., який утік у 1942 році з фашистського концтабору радянських військовополонених, розповідає: «Раптом до камери заходять жандарми, виводять мене, садовлять у машину, беруть з собою собаку і везуть через Дніпро. Привезли у Дарницю, в табір для військовополонених. У дарницькому таборі панувала палочна дисципліна. Полонених били, їм не давали їсти. Щодня табірні поліцаї і німці розстрілювали полонених, мотивуючи це їх єврейським походженням, належністю до комуністів або участю в підготовці втечі. На території табору приречені стояли з підвішеною до шиї дошкою. На дошках

* Нюрнберзький процес, т. 2, с. 315.

** Листи з фашистської каторги. К., «Держполітвидав», 1947, с. 133—134.

були такі написи: «Я собака, украв хліб у товаришів», «Я жид», «Я намагався втекти».

Потім усіх цих людей розстрілювали. Був там особливий барак, куди заганяли полонених, нібито хворих на тиф. А справді то був барак для тих, у кого при огляді були виявлені золоті зуби. Їм виламували щелепи. Тих, хто не вмирав після такої «операції», добивали. Ховали «тифозних» за госпіталем.

Я був у команді, яка розбирала якісь уламки металу, очевидно, це були згорілі танки, машини. Від полонених я дізнався, що двоє з цієї команди втекли, але були спіймані і розстріляні прямо в таборі...

Конвоїри били полонених залізними прутами, камінням по обличчю. Особливо тоді, коли полонені не могли підняти заліза».

Колишній член «Народної гвардії» Чеслав Михайлович Кобильник 8 травня 1944 року був заарештований гестапо і відправлений у концтабір. Він зазнав нелюдських страждань у кількох таборах. Чеслав Кобильник згадує:

«Було це в таборі Гузен-перший (відділення Маутхаузена). Я був під № 75671. Восени 1944 року наші бомбили навколишні райони. Наближався фронт, а разом з тим росла надія на визволення... В'язні табору ремонтували дорогу. Під час авіанальоту стривожена охорона ослабила пильність. Скориставшись з цього, двоє поляків утекли. Як завжди, після роботи в'язнів перелічували. Недорахувалися двох... Розіслали есесівців з вівчарками на пошуки. Втікачів спіймали. Через кілька днів усіх нас вишикували на аппельплаці, де вже були поставлені дві шибениці. Привели спійманих. Вони були страшенно побиті, брудні, в пошматованому одязі.

Сюди, на площу, прийшов комендант табору, а з ним — есесівці, озброєні автоматами, з батогами в руках і в супроводі вівчарок. Після команди «Струнко, шапки зняти!» — зачитали вирок німецькою мовою і переклали на російську, польську, чеську, італійську та інші мови. Вирок гласив: «Смертна кара через повішання».

Засуджених на смерть підвели до шибениці. На грудях у них висіли дерев'яні дощечки з написом: «Більше вже ніколи я тікати не буду».

Кати накинули їм на шиї петлі і вибили з-під ніг табуретки. Через якийсь час табірний лікар перевірів пульс, махнув рукою. Це означало: кінець. Трупі були опущені на землю, і на спеціальних візках їх повезли в крематорій.

Оскільки скарані були поляками, за встановленим прави-

лом в'язням польської національності наказали стояти стрункою на аппельплаці до пізнього вечора».

Інший член «Народної гвардії» Мойсей Наумович Ісаєв розповів таке: «24 квітня 1944 року, близько половини восьмого ранку, я, Микола і Андрій Химчини (батько і син) були заарештовані. На початку червня 1944 року нас перевезли в концтабір Грос-Розен, де невдовзі вмер Микола Химчин. Після ампутації пальців у мене гноїлася нога, і я не працював, як інші, на каменоломні, а був весь час у лазареті. Щосуботи спалювали в крематорії близько 160 трупів.

У січні 1945 року нас вивезли в Австрію, в концтабір Маутхаузен. Як інвалід я працював тут санітаром. В другій половині січня 1945 року групу радянських офіцерів, у тому числі генерала армії Карбишева, посадили в підвал під штаби (штубами називали приміщення, де спали заарештовані). Офіцери співали «Інтернаціонал». На ранок їх закатували і спалили в крематорії. А генерала Карбишева вивели на аппельплац і по-звірячому замучили.

22 квітня 1945 року 4 тисячі радянських полонених, переважно офіцерів, відправили на подвір'я крематорію. Довго морили голодом, а потім почали знищувати в газових камерах. Я чекав свого кінця. Та ось другого травня 1945 року великі залізні ворота впали під гусениці радянських танків, і перед тими сімдесятьма, що чудом залишилися в живих, відкрилась дорога свободи».

ВОРОТА СМЕРТІ

Людиноненависницьку расову політику фашисти проводили в грубій, неприкритій формі. Вони видали розпорядження про організацію єврейського гетто у Львові. Все єврейське населення зобов'язане було переселитися в гетто. В розпорядженні говорилося: «Євреї, які без дозволу покидатимуть призначену для них ділянку, каратимуться смертю... так само, як і особи, що будуть переховувати євреїв» *.

Згідно з цим розпорядженням населення інших національностей, яке жило на території, відведеній під гетто, повинно було залишити свої квартири і переселялося в інші квартали.

Від євреїв вимагали скласти точні списки товарів у магазинах і здати їх у відділ реквізиції та конфіскації. «На списку має бути заповнення, що дані складені на підставі найліпшого обізнання і по совісті» — писалося в розпорядженні.

* ЛОДА, ф. 35, оп. 6, спр. 228, арк. 1.

Кати-грабіжники, які не мали нічого людського, бачите, жадали від тих, кого вони прирекли на смерть, списків, складених «по совісті» *.

В губернаторстві фашисти створили «відділ пропаганди». Чим же він займався?

Ось що писав у Берлін начальник цього, з дозволу сказати, «відділу пропаганди»: «Вас, очевидно, буде цікавити, як ми на святвечір через керівників СС по всіх місцевостях дистрикту Галичина назбирали євреїв, як заложників, і більшість з них направляли далі. У всіх євреїв відібрали хутрянні речі — чи то чоловічі, жіночі, чи дитячі — і передали їх поліції. Наслідки маємо такі: за короткий час по дистрикту Галичина зібрано 130 тисяч таких різних речей. У зв'язку з тим, що тепер, на превеликий жаль, вже близько восьми тижнів панує епідемія висипного тифу, всі ці хутра дезинфікують» **.

Пограбування і винищення єврейського населення гітлерівці проводили планомірно, організовуючи так звані «акції», в яких брали участь і українські поліцаї. Українські буржуазні націоналісти із шкіри лізли, щоб догодити фашистам.

«Акція пройшла успішно, — писав старший булавний Тарас Лютик, — тільки тому, що її проводили у співдружності німецької і української поліцейської» ***.

Після проведення акцій українська поліція відправляла на ім'я губернатора звіти. Так, 25 березня 1942 року «отаман» української поліції Питулей писав: «Повідомляю, що під час єврейської акції 25 березня 1942 року у Львові першим комісаріатом поліції доставлено 500 євреїв, другим — 238, третім — 510, четвертим — 240, п'ятим — 600, шостим — 160, а всього — 2254» ****.

Під час акції поліцейські не тільки забирали всі цінності, а й били, катували, розстрілювали. У звіті п'ятого комісаріату української поліції у Львові від 14 серпня 1942 року повідомлялося: «Доставлено на збірний пункт 2128 євреїв, убито при спробі втекти — 12, підстрілено — сім». Українські поліцаї, виконуючи цю кайнову роботу, звітували за кожен патрон.

У донесеннях розкривається жахлива картина пограбувань і винищення ні в чому не винних людей. У Рава-Руському

* ЛОДА, ф. 35, оп. 6, спр. 228, арк. 1.

** Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загартбників, с. 88.

*** ЛОДА, ф. 12, оп. 1, спр. 37, арк. 58.

**** Там же, арк. 9.

районі було винищено все єврейське населення, а гетто облили бензином і спалили. В Городку було проведено шість акцій, в результаті чого розстріляно і спалено 9 тисяч євреїв.

Фашистський кат Вернер Ріхард, у свій час дав показання: «22 січня 1942 року мене прислали для проходження спеціального курсу навчання в полк жандармерії, який знаходився у Львові. Для нас була організована спеціальна школа. Керував школою гауптфюрер СС Шмальфус з міста Дортмунда. Нас навчали головним чином боротьби проти ворожих іноземних осіб, переслідувати дезертирів, приватних осіб, які зберігали зброю, боротися проти партизанів, знищувати населення і особливо євреїв. Крім цього, я був зарахований у спеціальну команду для проведення розстрілів. Команда складалася з 25 чоловік, які закінчили школу «спеціального навчання». 6 квітня 1942 року комендант міста Львова полковник Баух наказав розстріляти 6 тисяч євреїв, щоб помститися за вбивство однієї німкені — медсестри Червоного Хреста.

З гетто ми виводили людей групами по 50—200 чоловік. Охорону несла служба СС, СД 455-ї і 385-ї військових частин і місцева українська поліція. Під час виведення євреїв з гетто ніякого відбору не було, на статі не звертали уваги. Я особисто супроводив шість таких груп по 200 чоловік у кожній.

Розстрілювали цих людей 6—7 квітня 1942 року на південній частині військової площі — стрільбищі. Кожний етап охороняли 12 солдатів, озброєних автоматами. Нам було наказано: при спробі заарештованих тікати — негайно стріляти. Коли відправляли 4-й і 3-й етапи, було вбито трьох чоловік, яких ми не підбирали, а залишали на вулиці, щоб наводити страх на людей.

Коли черговий етап прибував на площу, обер-лейтенант Фріллер наказував усім приреченим роздягатися. Потім їх підводили до ровів і зблизька розстрілювали з пістолетів, гвинтівок і автоматів. Зрозуміло, що багатьом не хотілося підходити до ровів, вони розбігалися. В таких випадках їх розстрілювали на місці і скидали в рів. Ровів було шість — завдовжки 18 метрів, завширшки 12 метрів і завглибшки 6 метрів; ці величезні ями були вириті екскаватором, який стояв там же.

Розстріл був організований так, що кожен з прибуваючих етапів засипав землею трупи раніше вбитих. Засипали 20—30-сантиметровим шаром...

Я особисто за два дні розстріляв 200 чоловік — жінок і ді-

тей. Керували розстрілом у ті дні Фішер і гауптфельдфебель Моцер Збергер, обидва з 455-го полку. Перший загинув під Орлом, доля другого мені невідома...» *.

Далі Вернер свідчив, що команда СД 455-го полку разом з командою 385-го полку знищила в Золочеві коло цегельного заводу 3 тисячі євреїв. Це було 24 і 25 травня 1942 року, а 28 і 29 травня команда діяла в Тернополі.

Ось що розповідає Вернер про тернопільську трагедію: «Комендантом Тернополя був полковник Нейнберг. Гетто було в центрі міста. В ньому налічувалося близько 20 тисяч євреїв, звезених з різних місць. Шість тисяч чоловік були хворі, як нам говорили, на висипний тиф. Їх усіх знищили. Частину з 20 тисяч переправили в інші табори, а всіх інших зачинили в огорожених колючим дротом бараках, які потім були спалені разом з людьми... Крім того, людей розстрілювали в бараках. Трупі спалювали у великому кам'яному будинку в підвалах. На цей раз ровів не копали...»

В гетто, яке існувало від 7 вересня 1941 року по 6 серпня 1943 року, було знищено 136 тисяч чоловік.

Французька піддана Іда Вассо, яка жила у Львові під час фашистської окупації, писала у своїй заяві: «Я мала можливість відвідати гетто. Гігієнічні умови там були жахливі. Люди жили по 15—20 чоловік в одній кімнаті без води і електрики... Один раз на тиждень їх відвідувало гестапо, яке одних вивозило в Бельзець, а інших — до піщаного рову, щоб розстріляти. Засуджених вивозили в самих сорочках, бо німецькі бандити мали нахабство відбирати їх одяг і награбоване відправляли вагонами до Німеччини. Маленькі діти були мучениками. Їх віддавали в розпорядження гітлерівської молоді, яка з цих дітей робила живі мішені, навчаючись стріляти. Ніякого жалю до інших, все для себе — такий девіз німців.

Треба, щоб весь світ знав про їх метод. Ми були безсильними свідками тих обурливих сцен, ми повинні розповісти про ті страшні діла, щоб усі знали про них, а головне — не забути їх, розплата не поверне життя мільйонів людей.

Забуття було б зрадою людства **.

«Новий порядок» у Європі був одним з найстрахотливіших злочинів німецького фашизму проти людства. Цей злочин перевершив усі страхоття чорних днів інквізиції середньовіччя.

* Архів Львівської облпрокуратури, спр. 1, арк. 4—5.

** З повідомлення Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників. К., вид-во ЦК КП(б)У «Радянська Україна», 1945, с. 16—17.

Розділ II

СТВОРЕННЯ «НАРОДНОЇ ГВАРДІЇ»

НА ЗАКЛИК ПАРТІЇ

Незважаючи на жорстокий режим окупантів, терор, масове знищення мирного населення, кривавий розгул українських буржуазних націоналістів, незважаючи на лжепропаганду, що Червона Армія розбита, населення вірило в перемогу над фашизмом.

Керуючись директивними вказівками РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 червня 1941 року про перебудову діяльності партійних, радянських і господарських організацій у зв'язку з війною, Комуністична партія України розгорнула велику роботу по мобілізації і згуртуванню мас для героїчної боротьби з німецько-фашистськими загарбниками.

6 липня 1941 року Президія Верховної Ради УРСР, Рада Народних Комісарів УРСР і ЦК КП(б)У звернулися до українського народу з закликом, у якому було сказано:

«Почалася наша велика, священна Вітчизняна війна... Настав час, коли кожний, не шкодуючи життя, повинен до кінця виконати священний обов'язок перед Батьківщиною, перед своїм народом.

Де б не з'явився ворог — він повинен знайти собі могилу. Хай кожна хата і будинок, хай кожне місто і село несуть смерть гітлерівським зграям.

Відродимо славні традиції українських партизанів, які нещадно знищували в роки громадянської війни німецьких окупантів. На зайнятій ворогом території створюйте кінні і піші партизанські загони, диверсійні групи для боротьби з частинами ворожої армії, висаджуйте в повітря в тилу ворога мости, знищуйте телеграфний і телефонний зв'язок, підпалюйте ліси і склади, громіть обози противника. Створюйте ворові і його посібникам нестерпні умови, нещадно переслідуйте і знищуйте їх, всіма засобами зривайте всі заходи ворога...

Сини і дочки великої України! У всенародній Вітчизняній війні проти фашистських гнобителів нічого не пошкодуємо, щоб подолати ворога, щоб захистити свою честь, свою свободу...»*.

* «Комуніст», 1941, 7 липня.

Умови організації боротьби проти гітлерівських загарбників у Галичині відрізнялися від умов у східних областях України. Це, по-перше, тому, що західні області України увійшли до складу УРСР лише в 1939 році.

По-друге, незважаючи на те, що перед війною партійні організації провели чималу роботу по викриттю націоналістичних теорій, тут, особливо на Львівщині, була зосереджена діяльність українських буржуазних націоналістів, які під час німецько-фашистської окупації поживали націоналістичну пропаганду на західноукраїнських землях.

По-третє, тут міста і села обплутала своїм павутинням уніатська церква на чолі з митрополитом Андрієм Шептицьким. У всіх злочинах українських буржуазних націоналістів, у тому числі й створенні дивізії СС «Галичина», активним співучасником була уніатська церква. Вже з перших днів німецької окупації митрополит Шептицький закликав населення коритися всім розпорядженням властей, співробітничати з ними*.

По-четверте, західноукраїнські землі були окуповані в перші дні війни, і партійні органи не встигли підготувати партійного і партизанського підпілля, партизанських баз, конспіративних квартир, явок.

Усе це дуже ускладнювало діяльність львівських комуністів, створювало несприятливі умови навіть для розв'язання організаційних питань.

ЦК КП(б)У направив до Львова кілька груп комуністів для організації підпільно-партизанської боротьби. Всього у Львівську область було відправлено 36 комуністів. Але цим організаторським групам не вдалося добратись до місць призначення. Багато членів груп, переходячи лінію фронту, загинули, інші повернулися*. Зокрема, загинула група з дев'яти чоловік, очолювана секретарем Глинянського РК КП(б)У т. Рюмою. Слід зауважити, що на окупованій Львівщині зосереджувалася значна кількість гітлерівських військ, жандармерії і поліції. Вийти у свої райони підпільникам було нелегко.

Незважаючи на відсутність зв'язку з ЦК КП(б)У, на окупацію фашистами всієї України, у Львові виникла підпільно-партизанська організація як результат животворного радянського патріотизму трудящих, так само як і багато інших організацій і загонів у різних областях України: «Партизан-

* Украинская СССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. К., изд-во Политической литературы Украины, 1975, т. 1, с. 293.

ська іскра» (село Климка), підпільна молодіжна група Н. Чарського в Ізмаїльській області, підпільні організації в інших містах.

Як пишуть Л. Є. Қизя та В. І. Клоков, «це чи не найкраще свідчить про справді всенародний характер боротьби радянських патріотів у тилу гітлерівських окупантів, показує високу політичну зрілість українського народу, його непохитну вірність справі Комуністичної партії і радянському соціалістичному суспільному ладові» *.

Спираючись на підтримку населення, ці організації стійко переборювали труднощі окупаційного режиму, проводили величезну політичну роботу і бойову діяльність.

Трудящі західних областей України, опинившись у тилу ворога, позбавлені правдивої інформації про становище на фронтах, при відсутності необхідної зброї піднімалися на боротьбу з фашистами за свободу рідної Радянської Вітчизни.

Вдершись на територію нашої країни, гітлерівські загарбники не мали й гадки, що мирне населення чинитиме їм опір. Але вони прорахувались. Народна боротьба проти загарбників щораз наростала.

Уже 15 серпня 1941 року староста Рава-Руського району Львівської області в доповідній записці на ім'я губернатора Карла Ляша скаржився: «Населення відмовляється виконувати накази німецьких властей про здачу контингентів. Цей опір має живий зв'язок з комуністичними елементами. Настав час поставок. Контингент визначено дуже високий. Селяни відмовляються його виконувати» **.

Селяни відмовлялись вивозити ліс для німців, а раніше заготовлені в лісництві дрова вони порозвозили по своїх дворах.

У зв'язку з цим німецький чиновник відділу лісової охорони у спеціальному донесенні від 11 серпня 1941 року просив у губернатора «видати 3000 трофейних гвинтівок і 100 000 патронів для озброєння лісового персоналу дистрикту Галичина».

Дістати іншу зброю неможливо.

Виступи і зловживання населення набувають такого розмаху, що без зброї неможливо охороняти ліси і забезпечити постачання армії дровами» ***.

* Қизя Л. Е., Клоков В. И. Украина в пламени народной войны.— В кн.: Советские партизаны. Из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны. М., Госполитиздат, 1961, с. 444.

** ЛОДА, ф. 23, оп. 2, спр. 263, арк. 22.

*** ЛОДА, ф. 35, оп. 2, спр. 123, арк. 1.

Комуністи, радянські патріоти закликали до організованої і активної боротьби з окупантами.

«Партизанський рух народний. Політично він тісно зв'язаний з усіма трудящими Радянського Союзу,— писав М. І. Калінін.— Він виростає з простого, наочного співставлення народом фашистського режиму з радянським ладом, де радянський громадянин počував і počуває себе господарем. Як же може вільна, життєлюбна людина... примиритися без жорстокої боротьби... з фашистським рабством?» *.

І народ не мирився.

Заклики комуністів знаходили живий відгук у серцях радянських людей. Трудящі масово підіймалися на активну боротьбу з окупантами.

ПЕРШІ КРОКИ НА ШЛЯХУ ОРГАНІЗАЦІЇ БОРОТЬБИ

Перше півріччя гітлерівської окупації характеризується, зокрема у Львові, великим напливом українських буржуазних націоналістів, численних представництв польських реакційно настроєних партій і угруповань, у числі яких були також емісари польського еміграційного уряду. Вони сіяли серед населення, особливо польського, класову неприязнь до Радянського Союзу **.

У той же час до Варшави, Кракова й інших міст поверталися колишні комуністичні діячі, які у вересні 1939 року емігрували до Львова. В числі інших повернулися у Варшаву Станіслав Зяя, Яніна Бер та інші. В перші ж дні окупації покинув Львів і Владислав Гомулка ***, який працював на Львівській біловій фабриці з комуністом В. Я. Грушиним — директором фабрики, а потім одним з керівників «Народної гвардії імені І. Франка» ****.

Після нападу фашистської Німеччини на СРСР частина польських комуністів із західних районів евакуювалася в Москву.

Напередодні 1942 року, 28 грудня, на територію Польщі прибула перша ініціативна група польських комуністів — Павел Фіндер, Ян Турлейський та інші на чолі з Марцелем

* Калінін М. І. О партизанской борьбе. — «Партийное строительство», 1942, № 9, с. 38.

** Зуев Ф. Г. Польский народ в борьбе против фашизма. И., изд-во «Наука», 1967, с. 5, 8, 31.

*** Wojskowy przegląd. Kwartalnik 4, Warszawa, 1968, с. 115; Zpola Walki. Kwartalnik 4 (16). Warszawa, 1961, с. 174, 450.

**** Маланчук В. Торжество ленінської національної політики. Львів, кн-журн. вид-во, 1963, с. 347.

Новоткою. Ця група мала на меті створити політичну партію, яка відродила б традиції Комуністичної партії Польщі, розпущеної Виконавчим Комітетом Комінтерну в 1938 році*.

Ініціативна група об'єднувала навколо себе комуністичні осередки та антифашистські організації, що виникали під час гітлерівської окупації.

«Уже восени 1939 року окремі групи комуністичних діячів у Польщі, усвідомлюючи необхідність організованих дій проти окупантів, почали створювати антифашистські організації руху опору. В 1939—1941 рр. виникло багато таких організацій, створених колишніми членами КПП. Вони охоплювали своїм впливом головні робітничі центри і багато сільських населених пунктів. Вже самі назви організацій говорять про ідейно-політичний зміст їх діяльності: «Серп і Молот», «Товариство друзів СРСР», «Союз визвольної боротьби», «Робіничо-селянська бойова організація», «Фронт боротьби», «За нашу і вашу свободу», «Народна Польща» і навіть «Комуністична партія Польщі» (в Познані) та багато інших**.

В січні 1942 року була заснована Польська партія робітнича. ППР — перша і на той час єдина революційна партія, яка проводила велику ідеологічну і політичну роботу за об'єднання розрізнених сил для спільної боротьби з фашистськими загарбниками.

До травня 1942 року діяльність ППР зосереджувалася не тільки на будівництві партійних організацій і консолідації революційного руху, а й на створенні революційних збройних сил — Гвардії Людової. У першій половині 1942 року цей процес в основному був завершений.

На Україні широко розгортався партизанський рух. Для оперативного керівництва цим рухом, як уже згадувалося, 20 червня 1942 року, згідно з постановою ЦК КП(б)У, було створено Український штаб партизанського руху на чолі з Т. А. Строчаком.

На жаль, підпілля у Львові не мало оперативного зв'язку з ЦК КП(б)У до березня 1944 року, тобто доти, поки група партизанів-народогвардійців у Бродівських лісах не влилася в партизанське з'єднання генерала М. І. Наумова.

Очолені комуністами — членами ВКП(б), а також колишніми членами КПЗУ, підпільні групи, що виникли у Львові, Львівській та сусідніх з нею областях, наполегливо шукали шляхів організованої боротьби з окупантами.

* Зуєв Ф. Г. Польський народ в боротьбі проти фашизму, с. 5, 8, 31.

** «Коммунист», 1962, № 1, с. 87.

Вісті про події на фронті доходили до львівських комуністів різними шляхами, у тому числі завдяки повідомленням радянського радіо. Передачі з Москви сприймалися як подих Вітчизни, вселяли віру в перемогу над ворогом.

Починаючи з весни 1942 року, у Львові виникло кілька ініціативних груп, які, зустрічаючись, обговорюють політичне становище на західноукраїнських землях, обмірковують шляхи до організації підпільно-партизанської боротьби з гітлерівськими загарбниками.

Одну з таких груп створив комуніст Василь Якимович Грушин. До її складу входили: Яніна Візенберг, Кароль Курилюк, Тадеуш Гаєвський, Ганна Володарська, Віра Варягіна. Одночасно виникла ще одна група, учасником якої були А. П. Полубяк, І. П. Вовк, І. К. Навлока, М. Химчин, Л. Й. Смолинський та інші, зв'язані між собою по роботі в друкарні «Атлас» і за місцем проживання. Ця обставина полегшувала відновлення старих зв'язків по підпільній діяльності за часів панської Польщі. Зв'язки між цими двома групами підтримувалися через Яніну Візенберг і Тадеуша Гаєвського.

Третю групу організували Микола Березін, активіст комсомольського підпілля за часів панської Польщі, колишні члени КПЗУ Андрій Дацюк, Іван Литвинчук, Степан Маківка і безпартійний Петро Перчинський.

У Шевченківському районі м. Львова утворилась група, до якої увійшли колишні члени КПЗУ Давид Тарнавський, Іван Павелко, Дмитро Гелей, Петро Борис, Василь Фульмас, Микола Масний, Михайло Карвацький, Володимир Кмит та інші.

Досвідчений підпільник Євстахій Цибрух, колишній член КПЗУ, з своїми синами Діонісієм і Володимиром, членами ВЛКСМ, на базі фірми дитячих іграшок, де вони працювали, організували підпільну групу. Активним її членом був комсомолец Володимир Іваньо. Одночасно виникли такі ж групи і в ряді інших місць західних областей України. Наприклад, у селі Стінки Золочівського району організувалась група Івана Дубаса, в селах Жидовичі і Полюхів Великий Глинянського району — група Василя Дорожка, в Самборі на Дрогобищині — група Івана Сераковського та інші.

Утворення Польської партії робітничої, у програмі якої було записано про необхідність політичної і збройної боротьби з окупантами за національну незалежність у союзі з СРСР, було схвально сприйняте комуністами Львова. Вони вирішили звернутися до ППР з допомогою в організаційних питаннях. Тим більше, що така можливість була.

Оскільки територія Галичини увійшла до складу генерал-губернаторства, комунікації Львів—Варшава стали доступними. Для встановлення зв'язку з ППР влітку 1942 року зі Львова до Варшави виїхала колишній член КПЗУ, досвідчена підпільниця Яніна Візенберг. Їй легко вдалося відновити зв'язок з комуністами, які стали членами ППР, і дістати у них підпільні видання газети «Трибуна вольності» — орган ППР і «Гвардиста» — орган Гвардії Людової*.

Не збереглося документів про те, з ким особисто з діячів ППР у Варшаві (а може, у Кракові) Візенберг встановила зв'язок і дістала газети «Трибуна вольності» і «Гвардиста». Але безперечно одне: що вона виїхала зі Львова перший раз не раніше червня-липня. «Гвардиста» почала виходити тільки у травні 1942 року. Про які конкретні справи підпільників йшлося, також невідомо. Однак незабаром після повернення Візенберг до Львова прибули представники ППР — Станіслав Ззя, Якуб Сливка (Роман) і ще кілька чоловік.

Ці товариші, використавши старі зв'язки, вступили в переговори з львівськими підпільниками. Переговори відбувалися на квартирах М. Березіна, Л. Смолинського, А. Дацюка. В них брали участь С. Маківка, В. Грушин, Т. Гаєвський, К. Курилюк, В. Лещинський та інші.

Однак зустрічі і переговори не дали бажаних наслідків — представники Львова не дійшли згоди з польськими товаришами.

Слід зауважити, що колишній польський уряд Сікорського з його делегатурами і їх великою мережею по всій Польщі, значна кількість політичних партій, що стояли на консервативних позиціях щодо післявоєнної Польщі, без сумніву, мали негативний вплив на деяку частину польських навіть прогресивних політичних діячів, а також на певні верстви польського населення.

У самій Польщі і у Львові було багато реакційних елементів, вороже настроєних до Радянського Союзу.

Очевидно, під час переговорів деякі польські товариші також висловлювалися за відновлення у післявоєнний період старих кордонів Польщі, що насторожувало львівських комуністів — громадян Радянського Союзу, організаторів підпільної боротьби проти гітлерівських загарбників у західних областях України. Саме тому виникла необхідність вдруге звернутися до керівництва ППР у Варшаві. І ця місія знову випала Яніні Візенберг. Поїздка закінчилася для неї трагічно.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 10, арк. 125—175.

В серпні 1942 року Яніна Візенберг була схоплена в поїзді гестапівцями і замучена.

Дізнавшись про її загибель, львівські підпільники послали у Варшаву Т. Гаєвського. Він справився з дорученням і привіз підпільну літературу і документи настановчого характеру.

Польські товариші орієнтували на створення в західних областях України самостійної боездатної підпільно-партизанської організації. Ця допомога в організаційних питаннях свідчила про те, що ППР стояла на інтернаціональних позиціях.

Колишній борець інтернаціональної бригади в Іспанії І. П. Курилович, який повертався з табору для інтернованих у Франції, прибув у Варшаву і встановив зв'язок з начальником головного штабу Гвардії Людової Францішком Юзвяком. Той порадив Куриловичу виїхати до Львова, щоб налагодити тісніший контакт з радянським партизанським рухом.

29 березня 1943 року Курилович приїхав до Львова. Він встановив зв'язок з львівськими підпільниками і відтоді брав активну участь у бойовій діяльності підпільно-партизанської організації західних областей України. Згодом став членом оперативного штабу при військраді.

Восени 1942 року ініціативні групи, що виникли самостійно, об'єдналися в одну організацію — «Народна гвардія західних областей України». Коли представники груп на об'єднаному організаційному засіданні прийшли до згоди діяти єдиним фронтом, визначилась і чітка лінія в боротьбі проти фашистських загарбників.

Запорукою успіху в цій боротьбі стала єдність комуністів, комсомольців, усіх радянських патріотів. Прапором боротьби була ідеологія марксизму-ленізму, а організаційною силою — Комуністична партія Радянського Союзу.

Так народилася боездатна підпільно-партизанська організація, діяльність якої була часткою партизанського руху в тилу ворога, організація, що відстоювала спільні інтереси волелюбних народів нашої країни і Польщі під гаслами «За нашу і вашу свободу», «За Радянську Україну і вільну, незалежну демократичну Польщу».

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ «НАРОДНОЇ ГВАРДІЇ»

Створення «Народної гвардії західних областей України» було скріплено обранням єдиного керівного органу — ради організації, редакційної колегії з двома редакторами.

До ради першого складу увійшли: В. Я. Грушин — член ВКП(б), Т. Г. Гаєвський — член ВЛКСМ, А. Т. Дацюк — колишній член КПЗУ, К. Курилюк — співчуваючий КПП, М. Д. Березін — учасник комсомольського підпілля за часів поміщицько-буржуазної Польщі, П. П. Перчинський — безпартійний, В. Лещинський — учасник революційного профспілкового руху.

Із членів Ради була обрана редакційна колегія в такому складі: М. Д. Березін — редактором преси українською мовою, К. Курилюк — редактором преси польською мовою і В. Я. Грушин — членом редколегії. В. Н. Сергованцева кооптували в редколегію як технічного редактора. В кінці жовтня 1943 року замість В. Н. Сергованцева технічним редактором призначили А. І. Гапу.

Першочерговим завданням керівництво «Народної гвардії західних областей України» вважало створити матеріально-технічну базу для випуску підпільної преси — дістати радіоприймачі, друкарські машинки, ротатор, папір, фарби тощо. У жовтні 1942 року на квартирі В. Я. Грушина було встановлено радіоприймач, а шостого листопада записано доповідь Й. В. Сталіна про 25-ті роковини Великого Жовтня. В грудні доповідь була надрукована на машинці на тонкому папері польською мовою і розповсюджена серед населення.

То був початок агітаційно-пропагандистської роботи друкованим словом. До першого березня 1943 року ця робота обмежувалась відсутністю друкарської машинки з українським шрифтом і ротатора. В той час інколи до рук підпільників потрапляли видання ППР — «Трибуна вольності» і «Гвардиста». Ці видання становили для народогвардійців певну цінність з точки зору надбання організаційного і бойового досвіду. І в цьому львівські комуністи-підпільники вбачали практичну допомогу нашому рухові з боку ППР.

Від революційного підпілля Польщі було перейнято і назву організації — «Народна гвардія». На відміну від «Гвардії Людової» додавалось: «...західних областей України». Але ця повна назва не завжди вживалась. Навіть у першому номері газети «Боротьба», який вийшов 1 березня 1943 року українською мовою, повної назви не надруковано. Можливо, це випадковість. Проте й далі назву іноді друкували повністю, іноді скорочено. Головне, що газета «Боротьба» українською мовою тиражем 500 примірників і більше, а також злободенні листівки і друга газета українською мовою — «Новини дня» (вийшла в травні того ж року) розповсюджувалися народогвардійцями не тільки у Львові, а й у районах Львівської та

сусідніх областей. Було налагоджено досить широку агітаційно-пропагандистську роботу.

16 квітня 1943 року у Львові бойова група «Народна гвардія імені І. Франка», керована І. Вовком, спалила фабрику «Ойкус» *. На рахунку цієї групи було ще ряд диверсійних операцій. Тоді від членів ради можна було почути: «Дуже добре, що окупанти відчують нашу організацію, хай знають, хто тут господар, а хто зайди».

Тим часом у березні 1943 року ЦК ВКП(б) справу організації і керівництва партизанським рухом на Україні цілком передав Українському партизанському штабу. ЦК КП(б)У у березні, не гаючи часу, направив у Львівську область свого уповноваженого М. А. Рудича з групою партійних і радянських працівників. Незабаром у Дрогобицьку область була послана група Д. С. Хижняка, а в Станіславську — група М. М. Козенка. Але ці групи не змогли вийти у задані райони. Вони або загинули в нерівному бою з окупантами, або повернулись на базу з'єднання О. Ф. Федорова **.

Для оперативного керівництва був прийнятий адміністративний поділ радянського часу, але разом з тим, за прикладом революційного підпілля у Польщі (ППР і ГЛ), в перший період Львів, який ділився на чотири райони, було названо округом. Однак незабаром стало відомо, що польське реакційне підпілля теж розподілило територію Західної України на округи, помічені номерами і кодами ***. Тоді, щоб уникнути плутанини, весь регіон, де діяла «Народна гвардія», було названо військовим округом.

У Львові в кожному районі організаційну роботу здійснювали коменданти. В різний час комендантами були: у Червоноармійському — Микола Масний, Залізничному — деякий час Діонісій Цибрух, а потім — Петро Борис, у Сталінському — Іван Навлока, у Шевченківському — Людвиг Серацький, Давид Тарнавський.

Районними комендантами керувала спочатку рада, потім військова рада. Відповідальність за міські райони було покладено на члена ради Андрія Дацюка.

У 1943 році боротьба народних месників проти німецько-фашистських загарбників вступила в нову фазу. В червні цього року було прийняте рішення про посилення бойової діяльності, а також про перебудову керівного органу. Рада

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 111.

**Українская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. К., изд-во Политической литературы Украины, 1975, т. 2, с. 195—196.

*** Zpola Walki. Kwartalnik 4 (16). Warszawa, 1961, с. 174—450.

організації була перетворена у військову раду. При ній створили оперативний штаб. Начальником його призначили Т. Гаєвського, а членами штабу — народогвардійців І. Куриловича та І. Вовка.

У зв'язку з тим, що при військраді був створений оперативний штаб, кількісний склад ради зменшився з семи до п'яти чоловік. Тоді з неї вибули К. Курилюк і П. Перчинський. К. Курилюк підтримував тісні контакти з членами військової ради до останніх днів діяльності організації як редактор преси польською мовою. П. Перчинський став зв'язковим військради. В той час призначена зв'язковою і В. Варягіна.

Про перебудову організації з метою посилення партизанської діяльності повідомлялося у підпільних газетах. В окремих документах (наказах) відзначалося, що «Народна гвардія» — військова організація. Перед народогвардійцями ставилося завдання широкої збройної боротьби з окупантами.

Так, у газеті «Боротьба» за 15 липня 1943 року говорилося: «Пам'ятаємо: «Народна гвардія» є військовою організацією українського народу на галицьких землях, організацією, яку створила сама потреба часу, яка виросла з самої гущавини і є зв'язана з ним на смерть і життя; в цьому заporука її розвитку, в цьому її сила і непереможність»*.

У наказі військової ради 26 липня 1943 року підкреслювалось, що в зв'язку з відповідальністю, яку «приймає на себе «Народна гвардія» в цій боротьбі, військова рада «Народної гвардії» — найвищий орган «Народної гвардії західних областей Украї-

Член військради
Василь Якимович
Грушин

Член військради
Андрій Тимофійович
Дацюк

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 115.

Член військради
Микола Дмитрович
Березін

Член військради
Тадеуш Андрійович
Гаєвський

Член військради
Йосип Григорович
Матвишин

ни», з метою покращення організаційно-бойової роботи та усунення з її структури того, що гальмувало її розвиток як чисто військової організації, зносить окремі районні комітети та комірки, втілюючи їх в одноцільний бойовий організм Н/гвардії» *.

По західних областях проліг бойовий шлях партизанського з'єднання С. А. Ковпака. Його рейд зміцнив віру народу в розгром окупантів, сприяв активізації бойових дій «Народної гвардії». Військова рада організації поставила завдання перетворити бойові групи в партизанські загони, які повинні діяти спільно з месниками з'єднання Ковпака.

Перший крок у цьому напрямку зробила бойова група на чолі з І. Дубасом. У районі Золочева вона влаштувала втечу 35 військовополонених. У супроводі Т. Гаєвського вони повинні були з'єднатися з одним із партизанських загонів Ковпака. Однак виконати це завдання народогвардійцям не вдалося. У сутичці з гітлерівцями загинув Т. Гаєвський. Загін під командуванням «Сокола» ** далі діяв самостійно.

Влітку 1943 року за наказом військової ради народогвардійці прийняли присягу. Відтоді «Народна гвардія» стала називатися «Організація партизанського руху західних областей України».

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 6, арк. 3—5.

** Прізвище командира загону за кличкою «Сокіл» не встановлено.

Восени 1943 року в складі військової ради сталися зміни. В. Лещинський, який очолював раду, допустив ряд організаційних помилок і за це був усунений від керівництва і виведений зі складу ради. В ній залишилися В. Грушин, М. Березін, А. Дацюк. Постало питання про поповнення складу ради. Начальником оперативного штабу замість Т. Гаєвського призначили В. Грушина. Дообрали Й. Матвишина та Вороняка.

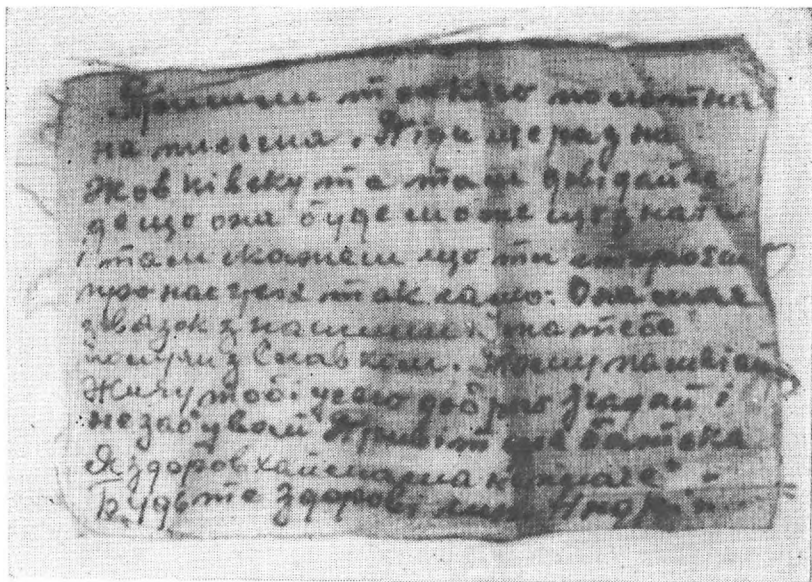
Питання про голову військової ради деякий час залишалося відкритим, а в грудні 1943 року на цей пост висунули Й. Г. Матвишина («Гришу»). Тоді ж у зв'язку з хворобою А. Дацюка в раду тимчасово кооптували Л. Смолинського («Робака»). Свою діяльність він почав з видачі самочинних наказів від імені ради, зміщення людей тощо. Це дезорганізувало роботу, і тому Смолинського незабаром усунули від тимчасового виконання обов'язків члена ради, а всі його накази і розпорядження скасували. Військова рада у складі Й. Матвишина (голова), В. Грушина, М. Березіна, А. Дацюка і Вороняка при активній допомозі членів оперативного штабу — І. Куриловича та І. Вовка діяла аж до початку масових арештів у квітні 1944 року.

Незважаючи на невдачу Т. Гаєвського, військова рада продовжувала вживати заходів, щоб зв'язатися з великим партизанським рухом на Україні. Слід згадати, що в той час робилися спроби встановити контакт з партизанськими загонами, які діяли на Ровенщині. Туди двічі виїздив Ю. Якубовський, але його спіткала невдача, адреси виявилися провокаційними. Згодом усю групу на чолі з Якубовським заарештувало гестапо.

Військова рада зобов'язала члена оперативного штабу Куриловича створити партизанський загін і вийти назустріч з'єднанню генерала Наумова. Це було зроблено. Загін Куриловича вийшов у Бродівські ліси. Там він провів ряд бойових операцій і зустрівся з групою партизанів під командуванням Б. Д. Крутікова із загону Д. М. Медведєва. У селі Тур'є, за 30 кілометрів від Бродів, вони влилися в партизанське з'єднання Наумова. Частина народогвардійців стала бійцями окремих загонів, частина — розвідниками при штабі*.

У зв'язку з поширенням дій «Народної гвардії» на райони Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської областей, які входили в дистрикт Галичина, рада організації, продовжуючи серйозну роботу в самому Львові, звернула пильну увагу на весь військовий округ. Більшими тиражами

* «Вільна Україна», 1965, 7 травня.

Лист народогвардійця А. І. Гапи з в'язниці на шматку тканини

почали виходити нелегальні газети і листівки. З травня 1943 року народогвардійці випускали вже три газети. «Голос вольності», «Боротьба» (згодом «Партизан») і «Новини дня».

Створені у Львові і ряді районів західних областей України — Золочівському, Глинянському, Перемишлянському, Бродівському, Самбірському, Бориславському, Кам'янсько-Бузькому та інших — диверсійно-партизанські групи і невеликі партизанські загони пускали під укіс ворожі ешелони, знищували охорону залізничних станцій, підпалювали склади, скирти необмолоченого хліба в німецьких фільварках (колоністських маєтках), вивели з ладу фабрику «Ойкус» у Львові, Рава-Руський та інші спиртзаводи, Золочівський, Перемишлянський та інші маслозаводи. Партизани вступали у відкритий бій з гітлерівцями і буржуазними націоналістами, знищували поліцаїв, старост, організовували втечу військовополонених. Народогвардійці визволили з неволі багато радянських бійців. Переважна більшість з них пішла в партизанські загони. Чимало було залучено до підпільної роботи. Треба сказати, що «Народна гвардія» мала у своєму розпорядженні печатки різних підприємств, а також чисті бланки для

Віра Дашилізна
Варягіна

Іван Прокопович
Курилович

Давид Анастасович
Тарнавський

виготовлення документів — аусвайсів *, кенкарт **, метрик тощо. Ці документи давали змогу легалізувати багатьох підпільників. Зброю для диверсійно-партизанської діяльності народогвардійці добували своїми силами — відбирали у ворога, а в окремих випадках купували в італійців, румунів та інших військовослужбовців гітлерівської армії. Для забезпечення діяльності організації (випуск газет і листівок, подання допомоги визволеним військовополоненим тощо) потрібні були кошти. В основному в фонд «Народної гвардії» йшло те, що забирали у ворога. Надходили кошти і від людей, які не брали безпосередньої участі в боротьбі з окупантами, але підтримували її.

«Народній гвардії імені І. Франка» доводилося діяти в дуже важких умовах жорстокого фашистського терору, підступів українських і польських буржуазних націоналістів. До речі, фашистські прислужники — націоналісти були не менш небезпечними, ніж гітлерівські окупанти. Один з них, український буржуазний націоналіст Вороняк, на жаль, проник у військову раду організації і завдав їй тяжкого удару — видав гестапо майже весь керівний склад, багато народогвардійців. Сталося це незадовго до визволення Львова Червоною Армією.

Відчуваючи свій крах, гітлерівці та їх прихвосні — українські буржуазні націоналісти катували народогвардійців,

* Посвідчення.

** Документ, який заміняв паспорт.

розстрілювали, кидали в концентраційні табори. Та ні фізичні страждання, ні смертні вирoki не могли зламати волі вірних синів і дочок соціалістичної Вітчизни. До останнього подиху вони залишалися стійкими бійцями і вмирали з непохитною вірою в перемогу над фашизмом.

Народогвардієць Андрій Гапа у своєму передсмертному листі з тюрми писав братові: «Пам'ятай і не забувай... Привіт і побажання здоров'я татові. Нехай мама не плаче. Будьте здорові. Андрій» *.

А ось лист В. Грушина дружині: «Вивозять невідомо куди. Кріпись. Бережи дітей. Ти знаєш, працювати я вмію, витримую все, діждуся звільнення, повернуся. Привіт В. і всім товаришам. Цілую міцно тебе і дітей. Твій Вася»**.

Незважаючи на тяжкі втрати, «Народна гвардія» не припинила своєї діяльності. Всі, хто уник арешту, пішли в глибоке підпілля. Активізував роботу організації М. Д. Березін. З допомогою В. Варягіної і Д. Тарнавського налагодили обірвані зв'язки, підібрали нові конспіративні квартири. Група народогвардійців під керівництвом редактора К. Курилюка відновила випуск газет.

Як член військової ради М. Д. Березін керував роботою всієї організації протягом кількох останніх місяців перед визволенням Львова. Він вимагав від народогвардійців беззаперечного виконання завдань випуску й поширення газет, розвідки і бойових операцій. У розвідці тоді особливо відзначалася група на чолі з І. П. Куриловичем.

* «Львовская правда», 1959, 3 ноября.

** Там же.

Розділ III

ПІДПІЛЬНА ПРЕСА

ГОЛОС ВОЛІ

Преса підпільних організацій і партизанських загонів, що діяли в тилу ворога, була, за висловом двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака, зброєю не менш необхідною, ніж гармати.

Грізною для ворога була й преса «Народної гвардії». Вона вражала і гітлерівських загарбників, і буржуазних націоналістів усіх мастей.

Газети і листівки «Народної гвардії» виховували ненависть до фашизму, який нав'язав вільним народам рабство і каторжну працю, вселяли безсмертну віру в перемогу сил соціалізму. Серед архівних матеріалів збереглися надруковані на ротаторі сторінки газет і листівок. Усі матеріали пронизані комуністичними ідеями, закликами до збройної боротьби з ворогом людства — фашизмом. На кожному аркуші залишилися записи про деталі жорстокої битви народу проти німецьких загарбників.

Працівники редакцій підпільних газет, автори листівок і звернень, окремих статей і заміток, люди, які приймали радіоінформації і зведення з Москви про події на фронтах, друкували і поширювали друковане бойове слово серед населення, — це були бійці ідеологічного фронту, невловимі розвідники, мужні радянські патріоти.

На першому етапі діяльності львівських підпільників, коли ще окремі групи діяли нарізно, листівки з'являлися лише час від часу, до того ж короткі, написані від руки, іноді на друкарській машинці, на маленьких аркушах паперу. В них містилися переважно заклики до боротьби з окупантами або короткі, яскраві описи звірячих розправ з єврейським населенням.

На жаль, в архівних матеріалах листівок того періоду виявити не вдалося.

За свідченням ряду товаришів, колишніх народогвардійців, такі листівки писалися від руки в групі Миколи Березіна — Андрія Дацюка, розмножувалися на друкарській машинці в групі Василя Грушина — Тадеуша Гаєвського та інших. Ці листівки поширювались і в містах, і в селах.

В одному із звітів начальника відділу фашистської пропаганди у Львові Райша говорилося, що в багатьох місцевостях

Львівщини «активно діє пропаганда, серед населення поширюються листівки і прокламації. Незважаючи на те, що ці випадки мають поки що місцевий характер, на них необхідно реагувати гостро» *.

Слід також відзначити, що тоді, в період пошуку шляхів організованої боротьби з окупантами і організаційного оформлення «Народної гвардії західних областей України», при нагоді привозилися з Варшави підпільні газети «Трибуна вольності» — орган Польської робітничої партії та «Гвардиста» — орган Гвардії Людової. Ці газети відіграли певну роль у розвитку антифашистського руху, мали вплив на формування «Народної гвардії західних областей України».

Перше друковане підпільне слово побачило світ у Львові в листопаді 1942 року. Саме тоді було випущено інформаційні бюлетені № 1 і 2, які містили матеріали про 25-ті роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції **.

Вслід за бюлетенями в грудні 1942 року більшим тиражем вийшов перший номер газети «Гłos вольності», почали випускатися спеціальні листки. З них можна було почерпнути інформацію про становище на фронтах, події у світі ***.

Після розгрому армії Паулюса на Волзі «Гłos вольності» (1943, лютий, № 3,) в статті «Нова ситуація — нові завдання» дала детальний аналіз причин поразки 330-тисячного добірного військового угруповання гітлерівців і закликала всі слов'янські народи до посилення боротьби з ненависними загарбниками.

Стаття закінчувалась словами: «Хай живе єдиний фронт польських і українських мас у боротьбі за визволення від гітлерівських окупантів!» ****.

Газета «Гłos вольності» виходила раз на місяць. Всього було випущено сім номерів. З 1 липня 1943 року вона почала виходити українською мовою під назвою «Новини дня». Газета проголошувала заклики до збройної боротьби з окупантами. Вона мала спеціальний розділ «Становище на фронтах», у якому друкувалися зведення Радінформбюро, а також інформації інших антифашистських агентств.

На останній полосі газети містилось звернення до читачів: «Вносьте в пресовий фонд», «Надсилайте до газети свої кореспонденції; пишіть своєю рідною мовою», «Прочитай і передай іншому. Газету не знищуй».

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 57—59, 63—65.

** Там же.

*** Там же, спр. 10, арк. 12.

**** Там же, арк. 25. Переклад з польської.

Рішучими закликами до об'єднання сил усіх народів для розгрому ворога характеризується перший період агітаційно-пропагандистської роботи «Народної гвардії».

СПІЛЬНА СПРАВА

З 1 березня 1943 року почала виходити газета «Боротьба» (українською мовою). Видавалася вона як орган «Народної гвардії західних областей України», друкувалася на ротаторі тиражем до 500 примірників, два рази на місяць.

У першому номері газета виступила з передовою статтею «Спільна справа — проти спільного ворога». В ній говорилося про розподіл світу на два ворожі табори, викривався зв'язний характер гітлерівського імперіалізму, який поневолив більше двадцяти європейських держав і перетворив їх у концентраційні табори смерті*.

У тій же статті викривалася підла діяльність українських буржуазних націоналістів. Ось як викривала газета «Боротьба» комедію створення і розгону гітлерівцями так званого «уряду» Стецька: «Не встигла ще протверезитися українська реакція по проголошенні «українського уряду», як вже дістала по голові обухом від свого повелителя»**.

Газета наводила твердження фашистських окупантів про те, що «український народ мусить підпорядковуватися німецькій нації», тобто гітлерівській Німеччині.

«Наступило нарешті нечуване та безприкладне банкрутство реакційної української ідеології та планів створення протинародної української держави,— писала газета.— Не може бути і мови про якусь іншу українську державу, крім Радянської держави українського народу — робітників і селян»***.

Розкриваючи загарбницькі плани німецького фашизму, газета вказувала: «Над народом нависла петля знищення... Де вихід? Де порятунк?» І твердо визначала: «Тільки щоденною боротьбою, яка мусить у найкоротшому часі вирости в збройне повстання, яке зможемо врятувати існування українського народу, продовжуючи в цей спосіб давні традиції боротьби за свободу»****.

Газета виступала з глибокими і хвилюючими патріотичними закликами, підкреслюючи силу єдності братніх народів.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 94.

** Там же.

*** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 98.

**** Там же.

Вона писала: «В цій звитяжній боротьбі український народ іде в найтіснішому зв'язку з братніми народами Радянського Союзу проти спільного ворога — гітлерівської Німеччини. Мільйони українців б'ються в рядах непереможної Червоної Армії, яка завдає смертельні удари гітлерівській Німеччині... Українська та польська реакція, нацьковуючи один народ проти другого, веде політику зради та капітуляції... Ми закликаємо всі живі сили українського та польського народів до спільного фронту, на прапорі якого написаний славний лозунг «За нашу і вашу волю!» *

Газета, відзначаючи 25-ту річницю Червоної Армії, вмістила наказ головнокомандуючого Червоної Армії, в якому говорилося про її народження в 1918 році, про героїчні подвиги бійців, вірних захисників свого народу, Батьківщини.

Закінчувалася газета закликом: «Гвардійцю, на кожному кроці, місці, в кожному пору, як можеш, роби шкоду ворогові!»

В номері від 1 травня 1943 року газета «Боротьба» вмістила передову статтю «Перше травня — день боротьби з гітлерівськими окупантами». В ній говорилося: «Рік-річно день Першого травня був для міжнародного пролетаріату і працюючих мас днем боротьби за свої права, свободу і демократію... І сьогодні цей день є днем боротьби між фашизмом і демократією, між імперіалізмом і прогресивними силами всього світу на чолі з Радянським Союзом... В цей день народні маси всієї Європи підносять голос бунту, в цей день думки і діла мешканців Москви, Варшави, Праги, Парижа — є одні» **.

На Перше травня вийшла також газета «Глос вольності» (п'ятий номер). І вона була насичена матеріалами про міжнародне свято солідарності трудящих, про героїчну боротьбу Червоної Армії, партизанів України, Білорусії, Польщі, Чехословаччини, Франції, Югославії. Газета проголошувала: «Хай живе бойовий союз братніх народів, хай живе Червона Армія — борець за свободу всіх поневолених народів! Слава партизанам!»

Як уже було сказано, в травні 1943 року почала виходити друга газета українською мовою «Новини дня». Плануючи її випуск, підпільники прагнули зробити «Новини дня» щотижневою газетою-листівкою. Однак з технічних причин досягти цього не вдалося, і вона виходила досить об'ємистою два-три рази на місяць.

* «Український історичний журнал». 1966, № 6, с. 97.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 98.

На сторінках «Новин дня» публікувалися матеріали з різних злободенних питань. Газета виступала гостро, правдиво, переконливо, швидко відгукувалася на події міжнародного значення, в центрі яких була Москва. Так, наприклад, вона писала: «24. III. в Москві відбулися урочисті збори з нагоди 150-х роковин повстання Костюшки, які зорганізували Всеслов'янський комітет при співучасті Союзу польських патріотів в СРСР.

Урочистість транслиювалася по радіо.

З доповіддю виступив капітан польської армії в СРСР Стефан Єндріховський, промовляли голова СПП А. Вітос, Голова Всеслов'янського комітету генерал Гундоров, Герой Соціалістичної Праці академік УРСР Богомолець, заступник голови Всеслов'янського комітету Ожидар Маскович (Югославія), білоруський поет М. Танк, Герой Радянського Союзу майор польської армії в СРСР Ю. Гюбнер, голова Спільки радянських письменників Тихонов, командуючий II Чехословацької бригади в СРСР Ршитдин...» *

Газета широко висвітлювала питання, які хвилювали все населення окупованих територій, гнівно засуджувала мобілізацію молоді в дивізію СС «Галичина», акції переселень, стягання податків, так звані кампанії збирання контингентів.

Після поразки німецько-фашистських військ на східному фронті гітлерівці, шукаючи резервів, почали формувати дивізію СС «Галичина». Керівництво «Народної гвардії» випустило спеціальну листівку — звернення до молоді та її батьків. Львівські підпільники писали:

«28 квітня проголошено створення «добровільної» дивізії «Галичина». Це друге сватання Гітлера до українців Галичини. Перед 22 червня 1941 року була така дивізія. Вона виконала ганебну гітлерівську роботу на плечах українського народу. Несвідома молодь убивала свого ж брата міліціонера, службовця, бійця, командира **.

Теперішнє сватання — це поличник *** для українського народу. В розпорядженні про дивізію СС «Галичина» навіть не згадано про український народ. І це цілком зрозуміло чому. Гітлерівцям не потрібний український народ, їм потрібні українські землі...

Хай тепер кожен запитає себе: чи потрібні українському народові гітлерівські окупанти? Напевно не потрібні!

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 56.

** «Український історичний журнал», 1966. № 6. с. 97.

*** Ляпас.

Що ж тоді треба робити? Невже ж задовольнятися гітлерівським базіканням про те, що Галичина—це єдиний куток у Європі, де панує спокій? Зробити це — приспати себе. Галичина мусить бути бурхлива, як і решта українських земель.

Галичина має за собою боротьбу за з'єднання з рештою українського народу. В 1939 році Галичина з'єдналась, і від того часу доля українського народу мусить бути однаковою. Сьогодні вся Україна — це вулкан, де двиготить гітлерівський окупант. Від сутінок до світу...він сидить в своїх норах, не всюди посувається й вдень...

Сьогодні Україна — другий фронт Червоної Армії. Хай же злучиться до неї Галичина... Хай ні один українець Галичини не зганьбить українського народу і не вступає до гітлерівської дивізії СС «Галичина».

Разом з іншими народами, замешкувачами нашої землі, треба творити партизанські загони і на кожному кроці, де тільки можна, шкодити ворогові і в той спосіб помагати Червоній Армії, яка єдина має силу розтрошити гітлерівську Німеччину. І вона гітлеризм закопає» *.

Листівка була випущена збільшеним тиражем і швидко поширилася серед населення.

Набір у дивізію посувався дуже повільно. Молодь ховалася, уникаючи «добровільної» служби. Частими були втечі з дивізії.

Крім листівок, про дивізію СС «Галичина» та її мерзенні дії не раз писали газети «Народної гвардії». Викривальна роз'яснювальна робота львівських підпільників давала свої плоди, і це не могло не тривожити окупантів. В доповідній записці генерал-губернатору про політичне становище в Галичині, датованій жовтнем 1943 року, писалось:

«Сформування галицької дивізії поставило в один фронт проти творчої праці позитивного табору українців (читай — проти українсько-німецьких націоналістів.— *Ред.*) усіх його ворогів: більшовиків, поляків і український табір... Всі ті сили на свій лад повели шалену кампанію проти дивізії та її добровольців. Наслідком того дійшло до масового дезертирства з українських служб батьківщині. Близько 30 000 українських юнаків бракує в таборах праці» **.

Так живе слово підпільної преси допомагало зривати чорні заміри окупантів та їх прислужників.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 92.

** Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників, с. 104.

Німецько-фашистські загарбники, проводячи колонізаторську політику, вимагали від селян швидкого обмолоту хліба і його здачі. Селяни чинили опір. Для приборкання непокірних гітлерівці використовували спеціально створену жандармерію, в'їтів, «мужів довір'я», боївки українських буржуазних націоналістів, духовенство, пресу.

Підпільники проводили широку роз'яснювальну роботу серед населення, закликаючи його не виконувати наказів окупантів.

Виступаючи проти пограбування селян, газета «Боротьба» (№ 10—11) в розділі «Про контингенти» писала: «Розпорядком ката Ганса Франка впроваджено т. зв. виїмковий стан жнив, посилено значно відділ жандармерії на селі, озброєно пальною зброєю всіх наганячів до здачі контингентів — в'їтів, відповідальних членів контингентової комісії і тому подібну наволоч. Урухомлено цілий агітаційний апарат зрадницьких комітетів та делегатур УЦК зі зрадниками Кубійовичем та Паньківським на чолі. Ось ці окупантівські слуги видали спеціальну відозву до селян, в якій закликають сумлінно виконувати контингентові зарядження, себто сумлінно та спокійно накладати собі на шию стричок» *. Газета закликала: «Селяни, ваш обов'язок окупантові контингентів не віддавати. Збіжжя ховати в безпечні таємні сховища; як не маєте змоги, то радше знищити його, але не віддавайте своєму найлютішому катові. На німецьких фільварках, в збірних пунктах, в млинах конфіскуйте збіжжя та роздавайте між селян або підпалюйте, нищьте.

Не миріться із злочинствами ворога, ставте організований спротив — ворог б'є лише там, де не відчуває спротиву. Карати зрадників та слуг окупантів — це наш наказ!

Селяни, пам'ятайте та попередьте всіх окупантських слуг, які пильнують контингентів — в'їтів, членів контингентових комісій та їх підголосків — комітетчиків: за примусове стягання контингентів, за допомогу при грабункові села прийде кара. «Народна гвардія західних областей України» є грізною мстительною селянської кривди; зрадники ніде не сховаться; в годину відплати їх не захистить німецька рука.

Селяни, цьогорічна протиконтингентова акція нехай проходить під кличем: «Ні одного зернятка окупантові! Хліб для народу сіл та міст західних областей України!..» Селянине,

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 129.

хліб — це твій піт, твоя кров, краще знищ, але зовкові не віддавай» *.

Голос преси «Народної гвардії» знаходив живі відгуки в народі. Так, 15 серпня 1943 року газета «Боротьба» повідомляла: «В селі Гаї патріоти українського народу нападають на державний млин, нищать його та вбивають п'яток фольксдойчерів з адміністрації. Так їм і треба. Хто перекидається в табір ворога, щоб кров'ю своїх братів напиться, хай нап'ється своєї» **.

У шостому номері газети «Новини дня» розповідалось про рейд партизанського з'єднання двічі Героя Радянського Союзу генерала Ковпака. «З кінцем червня група радянських партизанів Білорусії через Волинь увійшла на терен Галичини. Партизани просувались на південь, захоплюючи часово Золочів, Тернопіль, Скалат, Бучач, Заліщики... 17—18 липня осягнули Карпат. 2000 чоловік зросло до кільканадцяти тисяч. Озброєні автоматичною зброєю, протилітунськими та протипанцирними гарматами, по дорозі партизани нищили мости та шляхи сполуки. Німецькі протидійні акції не вдалися. В Тернопільщині та Станіславщині серед німецьких зрадників — паніка. Втікають хто куди може» ***.

Під впливом успіхів Червоної Армії на фронтах, сміливого рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака, внаслідок широкої агітаційної роботи підпільників, друкованої та усної пропаганди боротьба проти гітлерівських загарбників у Львівській і суміжних з нею областях посилювалась. Про це свідчать документи. Губернатор повідомляв зі Львова у Берлін: «Якщо сьогодні в переважній більшості окупованих областей панує незадоволення і поступово наростає небезпека партизанського руху, то це пояснюється такими причинами: відступ німецьких військ на Східному фронті, літні успіхи Червоної Армії і повітряна війна над Європою, десанти радянських партизанів і регулярних частин з літаків у райони, зайняті радянськими партизанами, які забезпечуються вибуховим спорядженням та матеріалами для пропаганди; постійний і ефективний вплив радянської друкованої та усної пропаганди в усіх питаннях».

Необхідно підкреслити, що під час походу партизанського з'єднання С. А. Ковпака по західних областях України тут поширювалися листівки видавництва ЦК ВЛКСМ. Зміст

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 129—130.

** Там же, арк. 131.

*** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 29.

окремих з них викладався в донесеннях гітлерівців у вищі інстанції. В архіві зберігається переклад на німецьку мову звернення ЦК ВЛКСМ до молоді в 1943 році. В цьому зверненні згадуються імена героїв партизанської боротьби — Героя Радянського Союзу Івана Нікітіна, молодого партизана Степана, який з своїм загonom провів 80 бойових операцій і знищив до тисячі фашистів, комсомольця Кузьми, на бойовому рахунку якого було 35 вбитих фашистів, та інших. ЦК ВЛКСМ закликав:

«Товариші комсомольці і комсомолки!

Молоді партизани і партизанки!

Наслідуйте приклад ваших героїв, будьте такими, як вони... В наказі Головнокомандуючого від 23 лютого 1943 року сказано: необхідно ширити і роздувати полум'я партизанської боротьби, знищуючи лінії зв'язку ворога, підриваючи залізничні мости, зриваючи постачання, доставку боеприпасів і зброї ворогу, підпалюючи військові об'єкти, нападаючи на ворожі гарнізони...

Всі сили на виконання наказу!..

Смерть німецьким окупантам!

Прочитай, передай далі.

Видавництво ЦК ВЛКСМ.

*Москва, 1943» **.

У постійній і ефективній агітаційно-пропагандистській роботі значну роль відігравало друковане слово і підпільної преси «Народної гвардії». Преса «Народної гвардії» мобілізувала народні маси, піднімала їх на боротьбу з ворогом.

ТРЕМТІТЬ, ВОРОГИ!

Влітку 1943 року керівництво «Народної гвардії» вносить глибокі зміни в структуру організації, прагне встановити тісні зв'язки з великим партизанським рухом. Створюються окремі бойові групи і загони, їм даються конкретні завдання боротьби з ворогом.

У газетах «Боротьба», «Новини дня» (на українській і польській мовах) вміщуються матеріали, в яких роз'яснюється мета перебудови, вказуються шляхи дальших дій народогвардійців, публікуються короткі повідомлення про їх успіхи.

* ЛОДА, ф. Р-35, оп. 9, спр. 263, арк. 5. Переклад з німецької.

Так, у газеті «Новини дня» 10 липня 1943 року писалось: «Штурмовий відділ «Народної гвардії імені І. Франка» ви-колює в ніч на 15. VI військовий потяг між станціями Підбір-ці—Борщовичі під Львовом. На цій же дільниці спалено стан-цію блоків. Перерва в русі була 5 годин».

15 серпня 1943 року газета «Боротьба» повідомляла:

«У селі Домажирі підпалили німецький маєток. Гори, во-роже добро, сповіщай луною несвідомих, хай тремтить ворог, скоріше дочекаємось його загибелі». Тут же містився мате-ріал про те, що в іншому місці Львівської області — Любені Великому селяни напали на сільську управу і спалили по-даткові документи. «Зроблено вчасно»,— схвалювала газета.

І далі: «Біля села Бар на Городеччині кинута гранату на військову машину. Вбито полковника німецької армії. По-більше гранат! Ворог знахабнів — роз'їжджає по нашій зем-лі, ніби по своїй. Нищити його на кожному кроці, щоб він не тільки вночі, і вдень не осмілювся посуватися нашими шля-хами. Творить партизанські загони, побільшуйте ряди «Народ-ної гвардії західних областей України!» Безчинність — це за-гибель, боротьба — визволення...

Молодь, в загонах «Народної гвардії» твоє місце»*.

А ось нове повідомлення:

«У Рогатинщині конфісковано паси в млинах. Влучно. Хай млин стоїть, а зграбоване зерно гние. А ще краще червоного півничка пустити. Згадані усі чини не вимагають багато сили, а тільки трошки сприту і відваги, а шкода ворогові велика»**.

Чим ширше розповсюджувались газети і листівки «На-родної гвардії», тим більше ставало народних месників, тим активніше вони діяли.

У вересні—жовтні 1943 року підпільні групи і невеликі партизанські загони охоплювали вже Львівську, Тернопіль-ську і Дрогобицьку області. Газета «Новини дня» в той час писала: «Партизанами, оперуючими в районі Львів—Терно-піль, спалено у вересні—жовтні 59 скирт збіжжя, 176 вагонів з зерном, п'ять скирт сіна — біля 260 тонн. Знищено вщент чотири німецькі фільварки та одну молочарню. Знищено сім тракторів і декілька сільськогосподарських машин...

26. IX зірвано потяг зі збіжжям на лінії Львів—Кам'янка Струмилова з ст. Руданці.

29. IX зірвано військовий ешелон з хортистами на лінії Львів—Самбір.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 131.

** Там же.

Газети, які видавала в 1942—1944 рр.
підпільно-партизанська організація —
«Народна гвардія західних областей України»

30. IX зірвано залізничний міст на лінії Львів—Красне.

17. X пущено під укіс військовий ешелон між станціями Скварява і Княже. Рух було перервано на 7 годин 30 хвилин*.

Так діяли бойові групи народних месників. Вдень і вночі горіли маєтки окупантів, злітали в повітря мости, сходили з рейок ешелони.

ПАРТИЗАН — ПОЧЕСНЕ ЗВАННЯ

Перший номер газети «Партизан» вийшов 25 листопада 1943 року. В передовій статті газета давала підсумок дворічній боротьбі радянського народу проти гітлерівських загарбників, характеризувала умови, в яких трудящі західноукраїнських земель відзначають 26-ту річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції і 4-ту річницю воз'єднання в Ра-

* ПАЛО, ф. 3, оп. 2, спр. 9, арк. 32.

дянській соціалістичній державі. Говорячи про віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз, газета підкреслювала: «В 1941 р., коли орди гітлерівських гуннів вдерлися до нашої Батьківщини, назустріч піднялись як один всі народи СРСР. Від того часу невмирущою славою в боротьбі з ворогом покрила себе дітище Жовтневої революції— Червона Армія, невмирущою славою покривають себе російські, українські, білоруські, молдавські, литовські, латвійські і наші, молоді ще досвідом, партизанські загони західних областей України,кладають свою частку в діло звільнення Радянської Батьківщини».

На закінчення газета розповідала про завдання і методи боротьби на новому етапі. «Сьогодні громадяни західних областей України одержують до рук перше число органу партизанського руху в цих областях — «Партизан». Дальше видання «Боротьби» як органу «Народної гвардії» припиняється. Сама «Народна гвардія» стає виключно партизанською організацією і тим самим втрачає свою дотеперішню назву. Ця зміна назви віддзеркалює глибокі зміни в структурі та методах праці нашої організації. Віднині кістяком руху є партизанські загони, які оперують на терені. Решта членів організації виконує завдання мобілізації громадян до загонів, організовує розвідку, постачання та забезпечує загони всім, що їм є необхідне. В цей спосіб «Народна гвардія» органічно злилася з тим велетенським всенародним партизанським рухом, який охопив усі окуповані області Радянського Союзу.

Члени нашої організації носять почесне звання партизана. Партизан — це людина, яка з полум'яною любов'ю до своєї Вітчизни стає на безкомпромісну збройну боротьбу з німецькими окупантами»*.

У той період сторінки газет «Новини дня» і «Партизан», як ніколи, були насичені повідомленнями про бойові діла партизанських груп «Народної гвардії», що завдавали все відчутніших ударів ненависному ворогу.

НАШІ ШЛЯХИ НЕ РОЗІЙДУТЬСЯ

Поряд з підпільними газетами «Глос вольності», «Новини дня» (на польській і українській мовах), «Боротьба» і згодом — «Партизан» (на двох мовах) «Народна гвардія» випускала малоформатні листівки на злободенні теми. Якщо газети виходили лише на двох мовах, то листівки випускали-

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, зрк. 2 (на звороті).

ся ще й на німецькій, особливо після створення в Москві Національного комітету вільної Німеччини *.

У травні 1943 року була поширена листівка «До українського народу». В ній писалося:

«Зимовий наступ Червоної Армії не тільки розвіяв байку про непереможність гітлерівської армії, але розстрошив її мілітаристську машину. За зимово-весняну кампанію тільки на Східному фронті гітлерівська армія втратила більше півтора мільйона вбитими і полоненими.

Відступаючи з поспіхом з радянських територій, ворог залишив величезні склади зброї та амуніції. Втрат цих гітлерівцям вже не вирівняти. Що ж стосується озброєння, яке виготовляється, то і його не завжди можна використати, оскільки в дорозі воно знищується партизанськими загонами — другим фронтом Червоної Армії. ...Навіть коли б і вистачило зброї, то вона сама битися не буде — треба людей, яких Німеччина та її нікчемні союзники вже не мають. Це розуміють керівні кола гітлеризму, вони виразно бачать свою загибель і тому намагаються знайти людські резерви серед поневолених народів...

Працюючі маси зрозуміли суть гітлеризму. Допомогли тому грабунки, господарські реформи, різні контингенти, славнозвісні «лапанки» та різні лобори до рейху. А тому поневолені народи не тільки не спішають до гітлерівських полчищ, а втікають в ліси, гори і там творять відділи, які зі зброєю в руках б'ються з окупантом» **.

У листівках народогвардійці писали також і про майбутнє Польщі, закликали боротися проти польських реакційних кіл, які в той час гальмували зусилля польського народу, що масово виступив проти фашизму. Ось одна з таких листівок.

«Жовтень, 1943 рік.

Товариші! З наближенням героїчної Червоної Армії наближається день нашого визволення. Уже скоро ми скинемо злочинне гітлерівське іго.

Майбутнє Польщі таке ж, як і інших європейських країн. Конференція трьох великих держав у Москві вирішила це питання позитивно. Чого ви ще чекаєте, професійні чекальники — польські реакційні кола? Чи не думаєте ви, що знову вдасться затягнути польський народ під фашистську диктатуру і перетворити його у зброю імперіалістичної боротьби?

* «Український історичний журнал», 1966, № 6, с. 99.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 92.

Ні, не Лондон наш союзник; нашим найближчим союзником є Радянський Союз. Свобода Польщі не в імперіалізмі, а тільки з Радянським Союзом. В цьому гарантія Польщі на порятунок від німецько-фашистської зарази. Польському народу належить користуватися тими благами свободи, якими вже тривалий час користуються народи Радянського Союзу.

Той, хто чинить опір цьому єдиному і найкращому лозунгу нашого народного союзника, той зрадник польського народу. Боротьба з нашим союзником — СРСР є зрадою і шкідництвом польському народові.

Польські реакційні кола, які гальмують народний рух і боротьбу польського народу проти гітлерівського фашизму, відверто переходять на бік ворога.

Смерть зрадникам! Їх чекає караюча рука народної справедливості!»

Підтримуючи заклики, які містилися в листівці, випущеній польською мовою, газета «Партизан» писала: «В боротьбі проти гітлерівських загарбників куємо єднання українського і польського народів, яке є запорукою перемоги сьогодні та підставою світлішого майбутнього наших народів по війні... Брати слов'яни! Кров, пролита спільно на полі боїв, навіки скріпила святі узи братерства. Наші шляхи вже не розійдуться і після розбиття ворога та досягненні вільності» *.

Підпільна реакція з допомогою тих народогвардійців, які добре знали німецьку мову, приймала по радіо повідомлення Національного комітету вільної Німеччини, друкувала їх на восковках, а потім розмножувала у великій кількості на ротаторі й поширювала переважно в казармах німецьких солдатів **.

Ось одна з таких листівок.

«Брати, німецькі солдати!

Гітлер і його кліка — то злодії й брехуни, яких ще не бачив світ. Вони все ще вдають з себе чарівників і на всі лади плещуть про «остаточну перемогу»...

На їх совісті мільйони злочинів. Вони привели німецький народ до смертельної катастрофи...

Щоб захистити себе, вони ставлять перед дулами гармат вас, причому вони настільки підлі, що ототожнюють вбивць, бандитів і садистів з німецьким народом...

Солдати, німецькі брати!

Рятуйте своє життя, рятуйте честь нашого німецького на-

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 132—135.

** «Український історичний журнал», 1966, № 6, с. 99.

WARNUNG!

Nochmals wird darauf hingewiesen, dass jeder, der Banditen, Fallschirmspringern, Angehörigen einer Widerstandsorganisation, überhaupt jedem, der das deutsche Aufbauwerk stört oder hindert, und deren Helfershelfern Hilfe leistet, oder sie nicht anzeigt, auf Grund der Verordnung vom 2. 10. 1943 zum Schutze des deutschen Aufbauwerkes mit dem Tode bestraft wird.

Es ergeht daher an die Bevölkerung die Aufforderung, im Interesse des Friedens des Landes und im eigenen Interesse, oben bezeichneten Elementen keinerlei Vorschub zu leisten, vielmehr sie dingfest zu machen oder ihre Festnahme durch sofortige Anzeige zu ermöglichen.

Lemberg, den 2. XII. 1943

Der SS- u. Polizeiführer
im Distrikt Galizien

ПЕРЕСТОРОГА!

Ще раз викликається на те, що на підставі розпорядження з 2. 10. 1943 про охорону німецької справи відбудови карастся смертю кожний, хто домагає бандитам, парашутистам, членам повстанської організації, взагалі кожному, хто порушує німецьку справу відбудови або перешкоджає їй, та їх відсобникам, або хто не доносить про них.

Тому людині закликається, в інтересі миру в країні та у власному інтересі, не подавати ніякої допомоги вищезгаданим елементам, а навпаки затримувати їх або уможлимовувати їх затримання негайним донесенням.

Львів, 2. XII. 1943.

Командувач SS і Поліції
в Галицькій Області

OSTRZEŻENIE!

Ponownie zwraca się uwagę na to, że każdy, kto bandytom, skoczkom spadochronowym, członkom organizacji dla stawienia oporu, wogóle każdemu, kto niemieckiemu dziełu rezbudowy przeszkadza albo zakłóca je oraz ich wspólnikom udziela pomocy, albo nie donosi o nich, karany jest śmiercią na podstawie rozporządzenia z 2. 10. 1943 dla ochrony dzieła rezbudowy niemieckiej.

Wzywa się przeto ludność, aby w interesie spokoju w kraju i w swoim interesie własnym wyżej wymienionym żywiołom żadnej nie udzielała pomocy, raczej przytrzymała je albo umożliwiła ich przytrzymanie przez bezwzględne doniesienie.

Lemberg, dnia 2. XII. 1943.

Dowódca SS i Policji
w Okręgu Galicja

Пересторога командуючого СС і поліції Галицької області
на початку грудня 1943 року

роду. Переходьте на бік Червоної Армії. Червона Армія не бореться проти німецького народу, вона бореться проти націонал-соціалістичних злодіянь, проти негідників — винуватців цієї страшної війни.

В Москві існує Національний комітет вільної Німеччини. Його очолюють німецькі офіцери і солдати, а серед них генерал фон Зейдліц, колишній член рейхстагу, члени німецьких демократичних профспілок. Це справжні представники німецького народу, борці за вільну Німеччину, її щасливе майбутнє.

Німецькі друзі! Не беріть участі в кривавих розправах вбивць з гестапо над поневоленим невинним населенням окупованих територій... Помножуйте ряди партизанів, де бореться уже багато наших земляків!..

За майбутнє наших і ваших дітей, за мир, за Німеччину без нацистів і гестапо, за демократичну Німеччину!

Національний комітет вільної Німеччини*.

Потік підпільних газет і листівок зростає. Більшим ставав їх вплив. Населення все активніше допомагало партизанам.

* ЛДРІМ, арх. інв. № 726. Оригінал, переклад з німецької.

Це, звичайно, не проходило повз увагу поліції і гестапо. І хоча вони довго й уперто це приховували, врешті-решт 2 жовтня 1943 року фашистський генерал Кацман змушений був опублікувати у фашистських газетах і в націоналістичних «Львівських вістях» спеціальний наказ, у якому говорилося: «Карається смертю кожен, хто допомагає партизанам, парашутистам, членам повстанських організацій...

Не подавати ніякої допомоги вищезгаданим елементам, а навпаки, затримувати їх і негайно доносити в СС, поліцію» *.

Однак залякування і погрози «карою смерті» не досягали мети. Народна боротьба розгорялася з новою силою. Про це свідчить і поява нових «пересторог», одна з яких була розклеєна у Львові в грудні 1943 року.

ПРОТИ ЗРАДНИКІВ

У газетах і листівках «Народна гвардія» рішуче викривала українських буржуазних націоналістів. Вона завжди активно реагувала на всі їх зрадницькі дії, на їх заподадливе прислужництво фашистським загарбникам. Аналізуючи політичне становище в період війни, і зокрема становище в західних областях України, газета «Партизан» показувала могутність патріотичних сил, приреченість зрадників українського народу.

22 січня 1944 року в статті «Шляхами зради» газета «Партизан» писала: «Вітчизняна війна викликала могутню хвилю патріотизму, який виявляється в нечуваних досі подвигах праці та бойових подвигах радянських людей. Вона об'єднала народ в один суцільний організм з одною волею, одним прагненням, одною метою — досягнути перемогу над ворогом. Вітчизняна війна завершила також своєрідну селекцію: все, що було дійсно зв'язано з народом, в цей переломний момент і скріпило цей зв'язок з ним; навпаки, все, що під покривом ультрапатріотичної фразеології приховувало нехить та погорду до народу, відійшло від нього, опинилось в таборі ворога, вступило на шлях мерзеної зради.

У західних областях України це твердження стосується націоналістів різних мастей — бандерівців, мельниківців та інших зрадників народу. Ці так звані «борці за українську волю» з-під знаку ОУН в своїй пропаганді перед 1939 р. вказували на те, що вони «страждали» за народ...

* ЛОДА, ф. 35, оп. 6, спр. 228, арк. 3.

У 1939 році на знедолені західноукраїнські землі дійсно прийшла воля. Возз'єднаний український народ вступив на шлях необмеженого культурного та господарського розвитку. Але в мільйонних рядах будівничих нового щасливого життя годі було шукати «патріотів» з-під знаку ОУН. В своїй більшості вони повітали до Німеччини. Українська земля знову побачила цих зрадників у кривавому 1941 році, коли німецький хижак-фашист віроломно напав на нашу соціалістичну Батьківщину. Тоді вони йшли як передовий загін смертельних ворогів українського народу... Вони — та справжня п'ята колона Гітлера — не перебирали засобів, щоб приподобатися своєму панові...

Волелюбний український народ не дав себе не тільки винищити, він відповів загарбникові беспощадною народною війною*.

Червона Армія завдавала все дошкульніших ударів ворогу. Восени 1943 року була визволена столиця Радянської України — місто Київ, у 1944 році під Ленінградом зазнала краху сорокатисячна армія гітлерівців. Наші війська швидко просувалися на захід. Їм допомагали тисячі партизанів.

У той період преса «Народної гвардії» мала особливо бойовий і наступальний характер. Як і раніше, вона продовжувала викривати загарбницьку політику фашистських верховодів, їх спроби посіяти національну ворожнечу і спровокувати різанину між українцями і поляками. В одній з листівок, поширеній у Львівській області, говорилося:

«Громадяни! Непереможна Червона Армія нищить сили німецької армії на всіх фронтах Правобережної України. На 100 кілометрів наблизився фронт до нашого міста в напрямі від Тернополя аж до Луцька. Близький день визволення і нашої області з-під ярма німецьких загарбників.

Але ті історичні хвилини, коли кожний радянський патріот радіє, що приходить нарешті край пануванню гітлерівського ката, запаморочуються сумними подіями, ганебними злочинами української націоналістичної наволочи з-під знаку УПА, Бандери, Мельника та Бульби. Ці так звані «повстанці», озброєні гестапо, нищать громадян польської національності...

Гітлерівські слуги, прогнані з Волині героїчною Червоною Армією, перетворюють нашу область в жалюгідну арену між-національної боротьби. Бо, напевно, націоналісти з польського боку скористаються з нагоди і проголосять клич «відплати».

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 203, арк. 140.

Громадяни! Радянські патріоти — українці та поляки! В момент, коли на полях жорстоких боїв з німецькою армією кладуть голови тисячі радянських воїнів всіх чотирьох українських фронтів та вояки славного польського корпусу за нашу волю, за визволення наших земель, в цей час не повинно бракувати і вас в рядах борців.

Ми закликаємо вас до боротьби з німецьким окупантом всюди, де він є: в полі, в лісі, на залізниці, в підприємстві. Допмагаймо відважним радянським партизанам, засильмо їх ряди!.. Женемо геть націоналістичну наволож, не піддаваймось теророві і провокації. Допмагаймо сусідам-полякам боротись проти оунівських банд...

Сьогодні у громадян нашої області — українців і поляків — один спільний ворог, ворог всієї нашої багатонаціональної Радянської Батьківщини — це гітлерівський хижак, і допомогти в знищенні його — наш спільний громадський обов'язок.

Хай живе дружба польського та українського народів!

Військова рада «Організації партизанського руху західних областей України» *.

Поряд з цим підпільні газети висвітлювали активні дії партизанів на західноукраїнських землях. У «Новинах дня» і «Партизані», які виходили українською і польською мовами, друкувалася хроніка боротьби з фашистськими окупантами.

Так, газета «Новини дня» 25 лютого 1944 року повідомляла:

«У Львові застрілено віце-губернатора Бауера і його ад'ютанта Шнайдера. В зв'язку з цим німці провели великі арештування... В Ровно застрілений начальник поліції... На Ровенському напрямі партизани напали на автоколонну; знищено 17 авт., забито або поранено 90 німців...

У Львівській області зіпсовано локомотиви, підземні кабелі та знищено надземні телеграфні стовпи...

2. II. 1944 року між Бродами—Заболотцями висаджено в повітря товарний потяг.

3. II. польська поліція в Блідшині пішла в ліс. Висаджено в повітря військовий потяг на лінії Перемишль—Львів».

У підпільних газетах широко висвітлювались події на фронтах, друкувались звернення до німецьких солдатів.

«Рятуйте свій народ!» — закликала листівка, поширена на

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 93.

початку 1944 року. В ній говорилося: «Німецькі брати, солдати!.. Минув рік після великого відступу німецької армії на сході... Німецький народ стікає кров'ю на фронтах війни і в себе на батьківщині. Нам завдають поразки за поразкою, і стає очевидніше — Гітлер нахабно спекулював.

Теперішній зимовий наступ Червоної Армії, яка нестримно просувається вперед, розвіяв і в самих фашистів останні ілюзії відносно перемоги німецької зброї.

Німецький оборонний фронт на сході більше не існує...

Найкращі німецькі ударні частини розбиті і знищені. Німецька армія безладно відступає. Для її остаточної поразки не вистачає ще останнього смертельного удару...

Німецькі брати! Бомбардувальна війна спустошує нашу батьківщину. Вона позбавляє вас всього, знищуючи все найдорожче для вас: вашу сім'ю, ваш дім. Вона вбиває ваших жінок, дітей.

І коли хто з вас повернеться додому живим, він не застане уже своїх рідних. Гамбург і Ессен, Ганновер і Штетін, численні міста і села лежать в руїнах і згарищах. Берлін схожий на купу палаючих руїн.

За що ж ви боретесь? На це питання ви самі вже знаходите відповідь: за кривавих вбивць, яких ще не знала історія, за паліїв війни і військових злочинців...

У найтрагічніші хвилини німецького народу закликаємо вас, брати, — рятуйте себе, рятуйте свій народ!

Кидайте зброю, втікайте в ліси, вливайтесь в ряди партизанів. Переходьте на бік Червоної Армії. Червона Армія — союзник усіх чесних і миролюбних людей...

Смерть і знищення кліці нацистів!

За вільну й демократичну Німеччину!

Національний комітет вільної Німеччини*.

Листівки німецькою мовою, потрапляючи в казарми німецьких солдатів, робили добру справу — допомагали їм швидше зрозуміти обман гітлерівської кліки, що втягнула німецький народ у кровопролитну, спустошливу війну.

ЄДИНИМ ФРОНТОМ

У зв'язку з тим, що в Москві був організований Союз польських патріотів, який виступив з бойовими закликами до боротьби за вільну і незалежну Польщу, військова рада «Народної гвардії» в березні 1944 року прийняла рішення про

* ЛДРІМ, арх. інв. № 726. Оригінал. Переклад з німецької.

видання газети «Гонор і ойчизна» від імені щойно створеного Союзу польських патріотів. Перший номер її вийшов 13 квітня 1944 року, а всього було випущено сім.

Після арештів народогвардійців у квітні 1944 року випуск друкованих органів «Народної гвардії» на деякий час був перерваний. Згодом відновився вихід газет «Новини дня» українською мовою і «Гонор і ойчизна» — польською*.

Газета «Гонор і ойчизна» 1 липня 1944 року (№ 5) в статті «Польська армія в СРСР» повідомляла про те, що повноважні представники Народної ради Вітчизни на чолі з Моравським, генералом Берлінгом, заступником голови Союзу польських патріотів Вітосом під час свого семиденного перебування в СРСР відвідали місця концентрації частин польської армії в СРСР. В одній з дивізій, якою командував генерал Галицький, в урочистій обстановці були вручені бойові знамена. Генерал Берлінг і А. Вітос виголошували промови. На трибуні розвівалися прапори Польщі, СРСР, Англії, США, Чехословаччини, Франції і Югославії, а здалеку доносилися гуркіт гармат діючого фронту.

Відвідавши бронетанкові підрозділи, бригаду важкої артилерії, артбригаду імені І. Бема, повноважні представники висловили задоволення озброєнням польських частин у СРСР, найновішою військовою технікою, яка вже була випробувана в боях з гітлерівцями у Білорусії в 1943 році.

В останній день свого перебування на території визволеної України представники відвідали місця формування польських підрозділів у СРСР. Газета писала: «Число бажаючих було настільки великим, що розмістити їх до відправки на фронт у казармах на 20 тисяч чоловік було неможливо». Серед добровольців було дуже багато партизанів, колишніх військовослужбовців польської армії. «Між іншим, прийшов добровольцем 63-річний полковник 31-го кавполку уланів Сокольський, 62-річний полковник інженер Чижевський та інші».

При зустрічі з представниками солдати «висловлювали побажання, щоб якомога скоріше їх послати на боротьбу з німцями». На прощання лунали вигуки: «До зустрічі через місяць у Варшаві!»

Газета, видана на чотирьох сторінках, містила шість статей, присвячених різним подіям Великої Вітчизняної війни.

Особливий інтерес викликали статті «Воєнні і політичні наслідки трьох років боротьби на радянсько-німецькому

* «Український історичний журнал», 1966, № 6, с. 99.

фронти» (с. 3) і детальне повідомлення про становище на фронтах, дане під заголовком «Велика поразка німців у Білорусії» (с. 4).

І летіли листівки й підпільні газети «Народної гвардії» по містах і селах західних областей України, в казарми німецьких солдатів. Вони запалювали серця, підіймали на священну боротьбу з окупантами, вселяли віру у світле майбутнє народів.

НЕВИДИМІ СОЛДАТИ

Випуск підпільних газет і листівок, їх поширення вимагали від людей спритності, сміливості, витримки. До того ж була потрібна велика винахідливість, щоб роздобути все необхідне для друку, підшукати конспіративні квартири тощо. Помилки в діях загрожували провалом, а в такому випадку розплачуватися доводилося життям.

Щоб забезпечити випуск газет і листівок, необхідно було мати радіоприймачі, які були основним засобом одержання матеріалів про життя і боротьбу народів проти гітлерівських загарбників; друкарські машинки з українським і польським шрифтом, кілька ротаторів для розмножування газет і листівок; восковки, папір, фарбу, нарешті — приміщення. Про все це й дбала велика група підпільників-народогвардійців.

Всю роботу, зв'язану з випуском газет і листівок, не можна було сконцентрувати тільки в одному місці. Вона проводилася на різних конспіративних квартирах. До того ж підпільній організації доводилося не раз їх міняти, а отже, й переносити приймачі, машинки, ротатори та інше. Це робилося з різних причин, а найчастіше — щоб уникнути провалу.

Радіоприймачі періодично знаходилися на квартирах В. Грушина, Й. Райзинга, А. Гапи, Мар'яна та інших. Тут у

Ганна Борисівна
Володарська-Грушина

Марія
Гляйх-Курилюк

Госип Гаврилович
Марухач

Йоган Госипович
Райзинг

нічний час (з 24-ї до 3-ї години) приймалися спеціальні передачі — «диктанти» радіостанцій Радянського Союзу, зведення Радінформбюро, адресовані редакціям обласних газет.

Ці «диктанти» містили повідомлення про становище на фронтах, у тилу країни, а також про найважливіші події, які відбувалися в світі у зв'язку з війною. У різний час радіопередачі записували народогвардійці В. Грушин, В. Варягіна, Г. Володарська-Грушина, Й. Райзинг з допомогою товаришів Й. Марухача, В. Кичули. Згодом активну участь у цій роботі брала М. Гляйх-Курилюк.

Цінна інформація надходила через члена Угорської комуністичної партії Шипоша Іштвана, який був зв'язаний з групою угорців-радістів однієї з німецьких частин у Львові. Шипош Іштван особисто підтримував зв'язок з членом військової ради організації А. Т. Дацюком.

Одержані по радіо і від угорців-зв'язківців матеріали передавалися по лінії зв'язку редколегії, яка й готувала їх до друку. Кожний номер газети обговорювався на засіданні редколегії. Потім зв'язківець передавав рукописний текст для друку на восковці. Це робили на друкарських машинках члени підпільної організації Стася Полубяк, Марися та інші.

Машинки спочатку знаходились у квартирах Т. Гаєвського і Я. Белха по вулиці Жулинського, В. Грушина по вулиці Задвірнянській, потім у Мар'яна по вулиці Зеленій, у В. Варягіної — по вулиці Вроновських, у Є. Гамулець — по вулиці Каштелянській.

Після квітневих арештів обставини вимагали негайно змінити деякі конспіративні квартири. Друкарську машинку з українським шрифтом В. Варягіна передала в розпорядження К. Курилюка.

Ротатор тривалий час знаходився у квартирі В. Сергованцева по вулиці Яховича. Друкувати на ротаторі газети і листівки часом йому допомагали П. Якубович і В. Цибрух. Коли вимагали обставини, Сергованцев брав ротатор і йшов на іншу квартиру.

Досить часто ротатор працював у І. Костирка — по вулиці Кадетській, по кілька разів у В. Кмита — по вулиці Рицарській, А. Ковальчука — на Підзамчі, М. Карвацького — по вулиці Краківській, у П. Борнса — по вулиці Рицарській.

У жовтні 1943 року ротатор був перенесений у квартиру А. Гапи по вулиці Л. Українки, де й стояв до 30 березня 1944 року, тобто до арешту господаря. Під час арешту Гапи гестапо забрало з його квартири і ротатор, і приймач. В останній період діяльності «Народної гвардії» працював запасний ротатор, який знаходився у В. Фрица («Адама»).

Крім тих, що безпосередньо займалися прийомом зведень, друком на восковках і розмноженням на ротаторі, випуск газет і листівок забезпечували також члени постачальної групи, добуваючи чисті восковки, папір тощо. Все це треба було доставити на ротатор. Але як? Квартири, де стаціонарно знаходилися ротатори, були суворо законспіровані. До них могли заходити тільки довірені особи. Все необхідне, в тому числі восковки з видруківаним текстом, передавались по лінії зв'язку народогвардійцям — «своїм на ротаторі», які також забирали готову продукцію і переносили її на розподільчі пункти. Такі пункти були на квартирах М. Карвацького — по вулиці Краківській, А. Дацюка — по вулиці Чайковського, Н. Баранової — по вулиці Синявській, А. Полубяка — по вулиці Пекарській та інших.

На розподільчих пунктах газети і листівки фасувалися у пачки по 20—25 примірників і передавалися народогвардійцям-розповсюджувачам або далі — лінією зв'язку. В цій роботі активну участь брали М. Карвацький, С. Полубяк, В. Варягіна, Х. Дацюк, Н. Баранова, М. Курилюк та інші.

Щоб збільшити тиражі газет і листівок, керівники «Народної гвардії» подбали про їх виготовлення друкарським способом. Для цього народогвардійці добували шрифт, підшукували відповідне приміщення. Особливо активно діяв А. Полубяк. Друкар за спеціальністю, він мав зв'язки з друкарнею і там діставав шрифт, готував усе інше для випуску підпільних видань. Допомігав йому народогвардієць П. Гаврилов.

Обмежені технічні можливості стали на заваді створенню друкарні. А після арешту А. Полубяка питання про неї

Станіслава Антонівна
Полуб'як-Моравська

Христина
Дацюк-Калічка

Наталія Гаврилівна
Баранова

взагалі було знято з порядку денного. Тому до останніх днів окупації випуск підпільної преси здійснювався, як і раніше.

В. Варягіна, яка брала безпосередню участь у випуску підпільної преси, розповідає:

— Квартира Грушина на вулиці Задвірнянській (тепер Волгоградська) була цілком відокремлена, з двома виходами. Це створювало можливості для конспірації. Кухня мала єдину зовнішню стіну. Двері вели на ганок, у двір. Вони були завішені товстою ковдрою.

Північ. Іду до ванної кімнати. З дна ванни, заповненої безліччю різних речей, обережно видобуваю ящикок-приймач, зроблений руками підпільників. Ставлю на стіл. Штепсель шнура вмикаю у розетку. Маленька лампочка розсіює темне світло.

Розкладаю папір, олівці. Розумію небезпеку, хвилююся. Та от навушники вже обіймають голову, і я чую любі серцю позивні: «Говорить Москва! Говорить Москва!» Голос Батьківщини, такої далекої і близької, тут, на окупованій території, сприймаєш усім еством і забуваєш про все. Дорогі, хвилюючі і такі потрібні нам слова передачі — «диктанти» для обласних газет. Записувати легко. Передають їх з усіма розділовими знаками, потім — перевірка записаного.

Іноді ми працювали разом з Г. Б. Володарською-Грушиною. Я слухала, вона записувала. Цю роботу виконувала з листопада 1942 до травня 1943 року. Тоді я весь час проживала у квартирі Грушиних.

Вісті з Москви вселяли віру в перемогу над ворогом. Радіопередачі міцно вривалися в пам'ять. Не забути ті нічні години, коли мені довелося слухати повідомлення про перемогу Червоної Армії під Сталінградом.

...Пригадується тепле сонячне надвечір'я. Моя квартира по вулиці Вроновських на третьому поверсі. Кухня теж не межує з сусідами. Навіть вдень сюди можна зайти ніким не поміченим.

Сутінки вже вповзають у відкриті двері кухні. Суха білизна випрасувана і складена. На великому столі — ручна швейна машинка. Все це — для стороннього ока. По сходах піднімається зовсім юна дівчина з невеликим чемоданчиком у руці. Привітно всміхаючись, переступає поріг, запитує:

— Не чекали? А я приїхала... Можна у вас переночувати?

— А що у вас у чемоданчику? Покажіть!— шебече п'ятирічна Алочка.

— Не слід бути такою цікавою... Давай краще пограємось, поговоримо по-польськи. Адже ти вмієш, правда?— сміється Стася Полубяк і ставить у куток свою ношу.

Даю дівчинці їсти. Після вечері — спати.

Стася небагатослівна. Мовчки кладе на стіл подушку, на неї — портативну друкарську машинку, дістає рукописи, восковку... Я сідаю біля швейної машинки.

Надворі темно, вікна завішені, подвійні двері зачинені на всі замки. Стася починає вибивати текст чергового номера «Новини дня» на восковці. Буква за буквою. Звуки нечастих ударів приглушує шум швейної машинки...

Годині о п'ятій ранку лягаємо спати. Стася встигає надрукувати п'ять—шість сторінок восковки. О восьмій вона залишає квартиру. Адже потрібно занести машинку до лікаря Белінського і повернути в редакцію рукописи та восковку. Після перевірки восковка піде звідти на ротатор.

Пізніше в моїй квартирі по вулиці Вроновських постійно знаходилась машинка. Друкувати приходили досвідченіші машиністки.

...Часто мені доводилося брати папір для друкування газет на біловій фабриці і відносити його до А. Гапи, у якого стояв ротатор. В. Я. Грушин підготовляв папір завчасно, ховав його у різальному цеху під верстатом. Дві пачки по тисячі аркушів забирати треба було після закінчення роботи. Сторож був попереджений. Я укладала пачки у великі сумки і прикривала якоюсь шматиною. Нести через місто часто допомагала мені Н. Баранова. До Гапи (на вулицю Л. Українки) я приходила сама. Не можу похвалитися, що з цією

Володимир Нікіфорович
Сергованцев

Антон Петрович
Полубяк

Андрій Іванович
Гапа

ношею почувала себе безпечно. Мені чомусь було спокійніше, коли я виносила з квартири Гапи частину тиражу готових газет, та і в Андрія настрій тоді був кращий. Не раз, бувало, зайдеш у кімнату, де він працював, і бачиш: на столі ротатор, фарби, папір, пачки надрукованих газет. Поряд — приймач. Скажеш йому:

— Костик (це була його кличка), що це у вас все на виду? Все зайве краще прибрати...

Він усміхнеться, відповість:

— А що тут зайвого? Щоб швидко працювати, все мусить бути напихваті. Та й хіба не однаково, скільки речових доказів знайдуть гестапівці — один або декілька. Відповідати все одно доведеться головою...

На жаль, ці слова були пророчі. 30 березня 1944 року Андрія Гапу арештували гестапівці й незадовго до визволення Львова розстріляли.

* * *

Газети і листівки поширювали багато народогвардійців. Для одних це було постійним завданням, інші поєднували його з виконанням спеціальних доручень, коли виїжджали в райони проведення бойових операцій. До того ж листівка або газета з закликом «Прочитай і передай іншому» йшла в народ від кожного народогвардійця, який одержав її.

Підпільна преса «Народної гвардії» поширювалась не тільки у Львівській, а й сусідніх областях — Дрогобицькій,

Станіславській, Тернопільській. Способи транспортування і розповсюдження були найрізноманітнішими. Листівки вкладали в поштові скриньки, розкидали в установах, казармах. На підприємствах і в селах їх передавали з рук в руки. Звернення німецькою мовою, як правило, поширювали народогвардійці, які входили до бойових груп.

Активними розповсюджувачами газет і листівок були Д. Тарнавський, П. Пуцько, Х. Дацюк-Калічка, К. Скрипка, С. Хаджаєва, Н. Надашкевич, М. Сколоздра, М. Курилюк, Н. Баранова, В. Дутка, П. Моравський, Ю. Ковтун, П. Гаврилов, Г. Бей, С. Проць, Й. Марухач і багато інших.

Пресу «Народної гвардії» доставляли в райони Львівщини та інших областей: у Глинянський район — В. Сахман, Ю. Пелех, іноді Юлія Маркіянівна Козачок, яка в селі Полтві мала зв'язок з сестрою Ю. Пелеха; у Золочівській — І. Вовк, Т. Гаєвський, І. Дубас; у Рава-Руській — переважно С. Сидоренко, С. Хаджаєва, О. Пуцько; в Красне — Ф. Оленчук; у Перемишляни — Г. Савицький; у Городоцький — В. Телюк, який мав зв'язок з селами Черлянське Передмістя, Гірці і Рудки; в Новомилятинський — Т. Герасійко; у Кам'янку — Струмилову — Ю. Попудренко іноді разом з В. Поповим; у Бродівський — О. Ткачшин (Поштар), І. Курилович, Є. Цибрух, які передавали газети і листівки І. Бурачку; у Куликівський (село Мервичі) — Е. Гамулець; у Новояричівський — Ф. Гунька та Г. Сеньків; у Брюховицький — А. Гапа; у Немирівський — М. Пуцько; у Винниківський — В. Сахман (передавав Козакишину); у Жовківський — М. Гайдучок, Ю. Попудренко; у Сокальський район (село Вишневка) — Й. Мельников разом з В. Чуйко-Базилевською, листівки для розповсюдження передавали Юзеку Мельничуку*.

У Дрогобицьку область газети і листівки доставляли: в Самбір — П. Перчинський, В. Яблонський, І. Курилович; вони передавали їх Кузьмяку, Смажилу, Жовніру, Хомицькому; в Комарне, Кліцьке, Поріччя — Г. Бей (передавав Біжинському, Лопатичному і Колоді); у Борислав — Й. Матвишин, у Стрий — Ч. Кобильник (передавав М. Микитці).

У Тернопільську область підпільну пресу возили: в село Усте-Зелене — С. Павелко і М. Карвацький (передавали І. Гусану, С. Імнелі); в села Зборівського району — Ярчівці, Ольшанці, Озерна, Плугово та інші — Лена і Шура Селіщева (передавали місцевим активістам Матвейко, братам Гавро, Яловському та іншим, а також колишньому військовослуж-

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 186. Особова справа В. Чуйко-Базилевської.

Станіслава Володимирів-
на Павелко

Юрій Васильович
Мошкола

бовцю Червоної Армії Ф. Нечипоренку, який утік з полону). Для Тернополя з квартири А. Дацюка забирав газети і листівки Булавський.

У Станіславську область (нині Івано-Франківська) підпільну періодику возили: у місто Станіслав (на квартиру Чередарчука — Іван та Станіслава Павелки, М. Карвацький, М. Дармограй; у Болехів — В. Сергованцев, Д. Цибрух; у село Деминку — М. Мацієвський. Неможливо назвати всіх районів, сіл, імен. Але й зі сказаного видно, як далеко сягали видання «Народної гвардії» — організації партизанського руху західних областей України, наскільки глибоко вони проникали в маси, запалювали людей на боротьбу з окупантами.

Народогвардійці також писали заклики і лозунги кольоровою крейдою на стінах будинків, парканах і огорожах біля базарів, трамвайних зупинок, на вокзалах та в інших людних місцях. Так, на великій стіні Личаківського кладовища були зроблені написи німецькою мовою: «1943 рік — чорна дійсність», «Східний фронт — м'ясне виробництво для Німеччини», «Осінь 1918 року — осінь 1944 р.», «Геть Гітлера!», «Фашистам — капут!»

Виявивши написи, гестапо підіймало на ноги всю поліцію.

10 листопада 1943 року всім комісаріатам «української» поліції у Львові була надіслана така телефонограма: «На мурах і стовпах оголошень у місті поміщено багато антидержавних написів. На деяких листівках і афішах були також антидержавні малюнки. Комісаріатам треба негайно вислати спеціальні патрулі, які повинні щодня, з самого ранку, зривати афіші та летючки згаданого змісту...» *

* Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників, с. 158.

Ці написи не давали спокою фашистам так само, як і листівки та підпільні газети «Народної гвардії». Гітлерівці боялися їх, бо розуміли, що це сприяє розгортанню народної боротьби.

* * *

Члени Комуністичної партії Угорщини Юрій Мошкола, Іштван Шипош і член Комуністичної партії Чехословаччини угорець Іван Федор, які стояли на обліку в Комінтерні, ще перед початком війни легалізувалися через МОДР у радянському Львові і включилися в суспільно-політичне життя міста. Через МОДР ця група ще в той час познайомилася з колишнім членом КПЗУ Андрієм Дацюком. Війна всіх їх застала у Львові. Коли почала діяти «Народна гвардія», комуністи Ю. Мошкола, І. Шипош, І. Федор через А. Дацюка прилучилися до підпільної роботи в організації. Іштван Шипош редагував листівки, писав до газет, випускав листівки угорською мовою. Ю. Мошкола та І. Федор розповсюджували газети і листівки, підтримували зв'язок з групами угорців із залізничної комендатури у Львові та зв'язківців-радистів. Від них Мошкола і Шипош діставали і передавали керівництву «Народної гвардії» цінні дані і зведення Радінформбюро. Зокрема, народогвардійці підтримували зв'язок з Юрком Броном і Олександром Горняком («Шандром»).

Беручи безпосередню участь у роботі «Народної гвардії», угорська група проводила активну роботу серед угорців-військовослужбовців. Для друкування листівок угорською мовою вона пристосувала машинку з польським шрифтом.

Угорська група подавала «Народній гвардії» і велику матеріальну допомогу.

Розділ IV

БОЙОВІ ДІЛА ПІДПІЛЬНИКІВ-ПАРТИЗАНІВ

КРІЗЬ ГУРКІТ КАНОНАД

Розгром німецько-фашистських військ під Москвою, загибель трьохсоттридцяти тисячної армії Паулюса під Сталінградом стали важливими факторами активізації партизанської боротьби.

Заклики Комуністичної партії і Радянського уряду розгортати боротьбу з фашистами долинали і на західноукраїнські землі, запалюючи месників з «Народної гвардії» на бойові дії.

Учасники III мітингу представників українського народу в Москві (16 травня 1943 р.) прийняли звернення до населення окупованих областей України, в якому говорилося:

«Дорогі і рідні батьки й матері, що потрапили в німецьку неволю! Рідні брати і сестри, дороге і славне юнацтво наше!

Ми, сини і дочки українського народу, звертаємося до вас з словами привіту й бойового заклику.

Слухайте наш голос, що лине до вас крізь гуркіт канонад, крізь пожежі і грім небувалих ще на землі боїв.

Лягла між нами огненна лінія фронтів, але вона не розділила нас — ми живемо спільними почуттями, одне серце в нас б'ється, одна мета веде нас, один клич на устах — за волю і честь України!

Цей клич — смерть німецьким катам!

Цей клич — у бій за Вітчизну!

Цей клич гримить над героїчними полками Червоної Армії, а в її лавах непохитно стоять мільйони синів і дочок нашого народу. Цей клич гримить по всій Україні, де численні загони народних месників-партизанів нещадно знищують проклятих фашистів.

... Вище підносьте свого меча! За страждання і загибель наших людей, за руїни наших міст і сіл, за каторгу і уярмлення нашого народу, за знущення над нашою національною гордістю, над нашими святинами, над нашою культурою, над нашою мовою — смерть німецьким загарбникам!

За руйнування нашої Української Радянської держави, в якій вперше за всю історію воз'єднався великий український народ, — помста і смерть німецьким загарбникам!..

... Дорогі брати і сестри!.. Бийте наших клятих ворогів,

зривайте їхні плани і заходи, перешкоджайте їм на кожному кроці, не давайте їм спокою, ні спочинку! Розширюйте могутній партизанський рух на Україні!

Всенародною допомогою і підтримкою оточуйте славних героїв — наших партизанів!

Хай ненависть, прокляття і смерть чекає на кожного зрадника народу...

... Слава Червоній Армії-визволительці!

Слава народним месникам — героїчним партизанам і партизанкам! *

На боротьбу з окупантами закликали й газети та листівки, які випускала у Львові «Народна гвардія». Так, газета «Боротьба» в травневому номері 1943 року писала: «У цій боротьбі... між фашизмом і демократією, між імперіалізмом і міжнародним пролетаріатом і народними масами на чолі з Радянським Союзом... високо підносимо клич боротьби за свободу всіх народів» **.

Створюючи у Львові бойові групи навесні 1943 року, керівництво «Народної гвардії» ставило завдання поєднати підпільну діяльність організації з партизанською збройною боротьбою і диверсіями проти окупантів.

Народогвардійці готувалися до участі в бойових операціях на спеціальних семінарах, на яких вивчали такі питання:

1. Підпал німецьких фабрик і заводів, колоністських маєтків, складів та інших об'єктів військового значення.

2. Підготовка і висадження в повітря військових поїздів і мостів.

3. Пошкодження комунікацій і телеграфно-телефонного зв'язку.

4. Підпал заскритованого, необмолоченого хліба і сіна у німецьких фільварках.

5. Організація втечі військовополонених з таборів і робочих батальйонів.

6. Добування у ворога зброї і бойових засобів.

7. Організація бойових груп і невеликих партизанських загонів, забезпечення їх зброєю і відправлення в ліси.

8. Організація розвідки, збирання і використання розвідувальних даних.

9. Здійснення терористичних актів проти окупантів і їх посібників — українських і польських поліцейських.

* Україна була і буде радянською. К., Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943, с. 37—40.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 98.

10. Організація саботажу на німецьких підприємствах і транспорті.

11. Господарські диверсійні операції з метою добування засобів для потреб організації.

12. Добування медикаментів і організація медичної допомоги народогвардійцям.

Готуючи до партизанської боротьби народогвардійців у Львові, керівництво «Народної гвардії» з допомогою підпільної преси, організаційних заходів поширювало вплив на маси. Так «Народна гвардія» ставала організацією західних областей України. Вона все ширше розгортала збройну і диверсійну боротьбу.

Перебудовуючись у військову партизанську організацію, «Народній гвардії» довелося подолати немало труднощів. Адже вона не мала бази, яка б підкріплювала її бойовим спорядженням, добре озброєних і зв'язаних з Великою землею партизанських загонів.

Незважаючи на це, лави народогвардійців зростали, відчутнішими ставали їх удари по ворогу.

КЛЯТВА БАТЬКІВЩИНИ

Ставши на шлях збройної партизанської боротьби, керівництво «Народної гвардії» орієнтувало її учасників на злиття з великим партизанським рухом. Особливо активні заходи, спрямовані на досягнення цієї мети, вживалися в період, коли по землях західних областей України проходили партизанські з'єднання С. Ковпака і М. Наумова.

Військова рада «Народної гвардії» ввела для учасників організації партизанську присягу. В ній говорилося:

«Я, син (дочка) українського народу, присягаю, що мужньо і до останніх сил буду боротися за волю народу та за звільнення моєї Радянської Батьківщини, братніх слов'янських народів з-під гітлерівського ярма.

Присягаю, що, підпорядковуючись керівництву партизанським рухом західних областей України, буду з безоглядним послухом виконувати накази та довірені мені бойові завдання, не відступати перед жодною небезпекою.

Присягаю, що доховаю організаційно-бойову військову таємницю та не зраджу її навіть під найжахливішими катуваннями, що безоглядно буду демаскувати тих, що зрадили, як і тих, що не будуть доховувати таємниці.

Присягаю, що в боротьбі за визволення Радянської Батьківщини не відпичну аж до самої остаточної перемоги.

Смерть німецьким загарбникам!»

Крім того, в розпорядженні військової ради був текст присяги червоного партизана, яку члени військради приймали від колишніх військовополонених — росіян і представників інших національностей, що не знали української мови:

«Я, громадянин великого Радянського Союзу, вірний син героїчного радянського народу, клянуся, що не віддам з рук зброї доти, поки останній фашистський гад на нашій землі не буде знищений.

Я зобов'язуюсь неухильно виконувати накази своїх командирів і начальників, суворо додержуватися військової дисципліни.

За спалені міста і села, за смерть наших дітей, за муки, знущання і насильство над нашим народом я клянусь мстити жорстоко, нещадно і невтомно.

Кров за кров і смерть за смерть!

Я клянуся всіма засобами допомагати Червоній Армії знищувати скажених гітлерівських собак, не шкодуючи крові і свого життя.

Я клянуся, що краще вмеру в жорстокому бою з ворогом, ніж віддам себе, свою сім'ю і весь радянський народ у рабство кривавому фашизму.

Якщо ж через мою легкодушність, боягузство або зі злого умислу порушу свою присягу і зраджу інтереси свого народу, хай я вмеру ганебною смертю від рук своїх товаришів».

У червні 1943 року член військради В. Грушин приніс мені цей текст присяги, написаний від руки. Я прочитала її кілька разів і сказала:

— Текст присяги вважаю правильним. Він додасть сили підпільникам.

Грушин посміхнувся і запитав:

— Приймаємо?

Дмитро Онуфрійович
Гелей

Андрій Миколайович
Химчин

— Звичайно, приймаємо, але ми, ті, хто працює в організації, вже прийняли присягу. Вона потрібна передусім тим, що йдуть у ліс із зброєю в руках.

Звідки взялася ця присяга і як потрапила до Грушина, я не питала його. Не випадало допитуватися без потреби. Згодом за дорученням військової ради я передавала підпільникам текст присяги українською мовою, яку давали народогвардійці членам військової ради або, за їх дорученням, іншим особам.

Ходила з рук до рук присяга червоного партизана і у віршованій формі. За допомогою архівних матеріалів встановлено, що написав її 7 серпня 1943 року В. Д. Виноградов, який брав участь у рейді О. Ф. Федорова в Ровенську область.

ПОЛУМ'Я РОЗГОРЯЄТЬСЯ

Одна з перших бойових операцій була проведена на околиці Львова — у Рясній-Польській. Навесні 1943 року народогвардійці підпалили фабрику «Ойкус», на якій виготовлялися деталі для німецьких літаків. На фабриці працював народогвардієць Ян Белх. Він добре знав призначення фабричних будівель, зручні підходи, вивчив охорону — зовнішню і внутрішню, і на підставі цього склав план операції і передав його в раду організації через Т. Гаєвського. Рада схвалила план. Відповідальність за його виконання поклала на І. Вовка та Т. Гаєвського.

Учасник цієї операції Володимир Євстахійович Цибрух розповідає:

— Підготовку до підпалу фабрики «Ойкус» здійснював Гаєвський за чотири-п'ять днів до операції. Він виклав перед нами поставлене завдання і розподілив обов'язки. Збір призначив на сьому годину вечора на вулиці Яновського...

У неділю 16 квітня 1943 року ми вранці виходили з дому з групою молоді. Були з нами і дівчата. Матері сказали, щоб не хвилювалася, мовляв, ідемо на Кайзервальд, а звідти — на іменини. Ночувати дома не будемо.

На Кайзервальді гуляли до четвертої години вечора, а потім усі розійшлися.

В призначене місце треба було прийти, маючи при собі пістолет і пляшку бензину. Все це заздалегідь було підготовлене на явках.

До фабрики «Ойкус» (тепер фанерний завод) у Рясній-Польській ми вирушили по двоє. Дійшли до залізничного пе-

переїзду. Недалеко від фабрики, в лісочку, залягли. Опівночі Вовк піднявся і сказав:

— Пора...

Він нагадав обов'язки кожного:

— Гаєвський паралізує зв'язок. Шрек разом зі мною знешкоджує варту. Іваньо проникає на склад, де стоїть грузовик, навантажений бочками з бензином. Бензином облили все в складі і машину. Діонісій Цибрух обливає бензином ріг дерев'яної будівлі. Володя Цибрух з допомогою Гаєвського підкладає запалювальні бомбочки і підпалює дерев'яні деталі, облиті бензином.

На територію заводу ми проникли в умовленому місці через паркан. Наші люди, які працювали на фабриці, заздалегідь відірвали нижнє кріплення двох-трьох дощок. У дворі була велика калюжа. Перебрали її, а потім по пластунськи дістались до будівлі. Гаєвський натиснув на вікно. Воно відчинилося. Зажадав:

— Діяти швидко і чітко!

Виконуючи кожен своє завдання, ми майже одночасно зробили свою справу. Коли закінчили, Вовк сказав:

— Вийти з заводу тим же шляхом!

Ми відходили від заводу не оглядаючись. Раптом — постріл. Всі оглянулися. Результатів своєї роботи не бачили. Вираз наших облич ховала ніч, але відчувалося, що всіх охопило розчарування. Хтось не витримав, кинув репліку:

— Погана робота...

Ми уповільнили відхід, впливаючись очима в темряву. І раптом бачимо: на горизонті з'явилася жовто-рожева хмара, з якої вирвалися вогняні язики, звиваючись і облизуючи контури фабричних будівель.

— Горить...

— Завдання виконано!

Іван Петрович
Вовк

Петро Михайлович
Борис

Діонісій Євстахійович
Цибрух

Володимир Євстахійович
Цибрух

Кожний по-своєму висловив своє задоволення. І, ніби гору зваливши з плечей, кинулися в Клепарівський ліс. Пам'ятаю: бігли повз Янівський концтабір, з вишок нас освітили прожектором і відкрили стрілянину, але ми встигли збігти вниз до річки. Вовк командував:

— Річку переходьмо вброд!

Робилося це з остороги: боялися переслідування собаками. Річкою брели з кілометр. Вийшли на Голоски, Збоїськ...

Світало.

Жінки-селянки йшли на базар. Одна помітила нас, скрикнула:

— Ей! Хто б це так ходив?

І тільки тоді ми схаменулися, що йдемо дуже вже небезпечно. Відійшли набік, привели себе в порядок. На Кайзервальді дізналися, що Гаєвський дістав опік бедра сірчаною кислотою, яку ми використовували для бомбочок.

... Брама була ще зачинена, коли ми з братом повернулися з «іменин». Не бажаючи, щоб нас помітила двірничка, пішли в ліс, з гілок хвої зробили букети, вклали в них пістолети... Піднімався весняний сонячний день*.

Идучи на фронт у серпні 1944 року, Діонісій Євстахійович Цибрух у своєму звіті написав: «Я, партизан Цибрух Діонісій Євстахійович, у лютому 1943 року вступив у члени «Народної гвардії»... Деякий час працю-

вав командиром Залізничного району... Входив у групу імені Шістнадцятого квітня. Так її називали в зв'язку з проведеною диверсією на фабриці «Ойкус» — у Рясній-Польській. Опівночі 16 квітня 1943 року знищили фабрику на вісімдесят

* Визволення Львівщини. Зб. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1945, с. 108.

процентів. Вона горіла до десятої години ранку. В підпалі брали участь шість партизанів — Т. Гаєвський, І. Вовк, Е. Шрек, В. Іваньо, В. Цибрух і Д. Цибрух»*.

Газета «Боротьба» в номері від 1 червня 1943 року від імені партизана — учасника підпалу повідомила: «Спалили фабрику «Ойкус» у Рясній-Польській — на околиці Львова...

Ось горизонт світлішає — здіймається велике полум'я. Ми сповнені невимовної радості... Удалося! Ми виконали наказ «Народної гвардії»... Щасливі повертаємося до міста»**.

Бойова група у складі П. Моравського, А. Химчина, Я. Вишневського та інших під керівництвом І. Вовка підпалила господарський склад у Львові на вулиці Пекарській, № 41. Пожежа завдала поліції багато клопоту. Було заведено судову справу, але винних у підпалі фашистам виявити не вдалося***.

У 1943 році під час відправки молоді в Німеччину окупанти організували збірний пункт у великих дерев'яних бараках на Залізничній вулиці Львова. Щоб полегшити втечу приречених, народогвардієць М. Сколоздра за завданням свого коменданта П. Бориса організував разом з народогвардійцем Юзефом підпал бараків. Операція досягла мети.

Петро Андрійович
Моравський

Чеслав Михайлович
Кобильник

НАРОДНІ МЕСНИКИ ДЮТЬ

Комсомолец Іван Васильович Дубас не зміг евакуюватися. Староста-націоналіст села Стінки Золочівського району з перших днів окупації почав переслідувати Дубаса, включив

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 101, Особова справа Д. Цибруха.

** Там же, спр. 9, арк. 111.

*** ЛАДО, ф. 77, оп. 1, спр. 605, арк. 2—3.

Іван Васильович
Дубас

Стефанія Гаврилівна
Дубас-Атаманюк

Микола Іванович
Атаманюк

його в списки для відправки на фашистську каторгу в Німеччину.

Іван не хотів підкоритися волі старости — переховувався. Однак уникнути арешту йому не вдалося. Дубаса кинули в табір у селі Ляцьке (нині Червоне) під Золочевом, де гітлерівські окупанти збирали людей для відправки на каторжні роботи в Німеччину. В таборі Іван захворів на тиф, його перевели в золочівську лікарню. Трохи поправившись, він утік з лікарні і почав організовувати патріотів на боротьбу проти окупантів.

У січні 1943 року в хаті Івана Дубаса підпільники обговорювали план активізації своїх дій. Дружина Івана час від часу виходила в сіни: неспокійно було на душі... Надворі почулася важка чоловіча хода. Заглянула в щілину сінешніх дверей — промайнули тіні. Не встигла вона попередити про небезпеку, як у двері почали гримати.

Всі кинулися до сінешніх дверей; навалилися на них, не пускаючи в хату неспроханих гостей. Іван приготував зброю і пошепки сказав:

— Відпустіть двері...

Двері раптом відчинилися, і Дубас вистрілив у гестапівця. Убитий повалився біля порога. Всі інші відскочили назад, розсипалися по підвір'ю.

Зав'язалася стрілянина. У цьому поединку крім гестапівця було вбито двох поліцейських і двох поранено. Загинув брат Івана — Григорій Дубас.

Коли п'ять чоловік на чолі з Іваном Дубасом виходили з села, по них почали стріляти. При відступі група втратила Парасковію Чекайло. Жінка потрапила до рук поліцаїв, а потім в табір села Ляцьке. Вона зазнала тяжких мук і катувань, але не сказала, хто був тієї січної ночі у хаті Дубаса.

Побачивши заграву і зрозумівши, що горить його хата, Іван зірвав шапку, руками витер спітнілий лоб, пригладив каштанове волосся, натягнув шапку на вуха і рішуче сказав:

— Ходімо до Львова, Федоре... Нам тепер всюди однаково.

Кілька днів тому у Федора Оленчука в селі Новосілки фашисти спалили хату. Дружину забрали в табір. Тепер Іван з дружиною і Федір йшли до Львова — в невідомість.

При місячному сяйві якимось по-казковому виблискував сніг, і на ньому особливо чітко вимальовувалися силуети хат, спокушаючи подорожніх погрітися, перепочити. Але не до відпочинку їм...

На другий день сталася така пригода. Сани з двома поліцейськими, що вже проскочили, раптом зупинилися. Почувся окрик:

— Стій! Хто такі, куди йдете?

— З Прогноева... — назвав Іван найближче село.

Поліцейський підозріло зміряв його з голови до ніг і потягнувся до кобури, крикнувши при тому:

— Це Дубас!

Більше він не встиг нічого ні сказати, ні зробити. Іван застрелив його з пістолета, якого тримав наготові. Злякані коні рвонулися і помчали. Труп вивалився на дорогу. Другого поліцейського куля не догнала*.

Коли прийшли до Львова, Іван з дружиною і Оленчук шукали квартиру разом. Найняли квартиру на Старому Знесенні. Хазяйці Юлії Маркіянівні Козачок сказали прямо:

— Ми партизани, якщо не проти — будемо у вас. Боїтеся — підемо.

Юлія Маркіянівна глянула співчутливо і спокійно відповіла:

— Що ж, у доброму ділі чим зможу — допоможу... Живіть.

Незабаром у домі з'явився і Юліан Пелех. Переховуючись від українських націоналістів, він кинув рідне село Полтва Глинянського району. Прийшла Іванна Оленчук, яка втекла з табору, куди була кинута фашистами місяць тому.

До Козачків заходив Теодосій Кльоц, приносив підпільні

* «Вільна Україна», 1965, 28 березня.

газети «Народної гвардії». Саме через нього і познайомився Іван Дубас з командиром бойової групи «Народної гвардії» І. Вовком.

Іван Петрович Вовк («Іскра»), високий на зріст, худорлявий, енергійний чоловік, впевнено зайшов до кімнати і, окинувши присутніх проникливим поглядом, привітався:

— Добрий вечір! Скільки вас тут? Чи не приймете нас?— жартом Іван Петрович привернув увагу до себе. Не відповівши на запрошення сісти, він продовжував:— Хто ж тут комендант «гуртожитку»? Мені потрібна квартира. З ким можна поговорити про це?

Іван Дубас піднявся з ліжка, на якому сидів, і, сміючись очима, трохи зніяковіло мовив:

— Ніби мене тут за коменданта вважають. А взагалі, ми всі однакові. Ходіте до хазяйки, там поговоримо про умови.

— Добре!— задоволено промовив Вовк.

Вони вийшли.

— Ну що ж, про тебе я немало чув,— почав Вовк.— Комсомолец?

— З 1939-го...

— Я з 1940-го... Познайомимось,— простягнув руку Вовк,— «Іскра».

— «Промінь»,— міцно потиснувши руку, відповів Дубас.

Іван Петрович коротко розповів про організацію, її завдання. На закінчення сказав:

— Час не жде. Тобі завдання: знищити націоналіста-офіцера Луня, який працює перекладачем у німців.

Іван Вовк назвав місце, змалював зовнішність Луня і підказав, хто може показати його.

Ця операція мала стати бойовим хрещенням, перевіркою боездатності Івана Дубаса перед тим, як прийняти його в члени «Народної гвардії». Разом з Федором Оленчуком він прибув на вказане місце.

Проте Лунь того дня не прийшов. І Дубас замість Луня вбив німецького капітана, який тоді проходив у місці наміченого акту розправи із зрадником*.

Іван Вовк доповів раді про Івана Дубаса:

— Свій хлопець. Сміливий, кмітливий, спритний.

Відтоді Дубас діяв з групою народогвардійців-бойовиків, беручи участь у диверсійних операціях на території Львова і сусідніх районів.

* Визволена Львівщина. 36. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1945, с. 108.

1 квітня 1943 року Ф. Оленчук, Ю. Пелех та І. Дубас, групу якого назвали іменем Івана Франка, розібрали залізничну колію між станціями Львів—Підбірці *. В результаті товарний поїзд зазнав аварії. Розбито три вагони і рух припинено з десятої години вечора до шостої ранку **.

3 квітня ця група на станції Підбірці спалила будку сигналізації. Поїзди не могли рухатися з восьмої години вечора до десятої ранку.

У травні 1943 року Іван Васильович Дубас радою «Народної гвардії» був призначений командиром бойової партизанської групи імені Івана Франка в Золочівському районі ***.

Слід підкреслити, що «Народна гвардія» не мала інших можливостей поповнювати запаси зброї і боєприпасів, як відбивати їх у ворога. Зброя була потрібна і для підпільників, і для бойових груп та партизанських загонів, створених з колишніх військовослужбовців Червоної Армії, які втекли з німецьких таборів.

Коли фашисти окупували західні області України, вони видали наказ про негайну здачу населенням зброї. У селі Черлянському Передмісті Городоцького району населення здавало зброю, як правило, непридатну для використання: гранати без капсулів, іржаві рушниці без затворів і т. п. Примищення, де складали зброю, охоронялося погано. Про це довідався народогвардієць В. Я. Телюк, який возив туди газети і листівки «Народної гвардії».

Зустрівшись з Іваном Вовком, Телюк розповів йому про цей склад.

— Нічого, що без капсулів. Вези,— сказав Вовк.— Вважай це бойовим завданням організації.

Василь Телюк привозив гранати з Городка і ховав їх у руїнах тюрми «Бригідки». У гранати вставляли запали, і народогвардійці використовували їх у бойових операціях.

Зв'язкова військради В. Варягіна постійно заходила до Л. Крикун на вулицю Коперника. Там вона дізналася, що в селі Кривчицях Винниківського району в садибі куркуля-націоналіста схована зброя. Розповів про це хлопчик, який батракував у куркуля. У квартиру на Коперника він заходив завжди, коли приїздив до міста, і це дало змогу з'ясувати поступово все, щоб точніше встановити місцезнаходження садиби, прізвище хазяїна та інші дані.

* Визволена Львівщина. 36. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1945, с. 108.

** Там же.

*** «Вільна Україна», 1965, 28 березня.

Особисте посвідчення (аусвайс),
яким користувався народогвардієць Василь Якимович Телюк

За інформацією зв'язкової військрада вирішила направити у Винники розвідку, доручивши М. Путьку передати завдання В. Сахману. Разом з Козакишиним він накреслив план садиби і дав відомості, необхідні для здійснення операції. Після підтвердження розвідкою раніше одержаних даних військрада зобов'язала народогвардійця Івана Вовка вилучити зброю.

Однієї з вересневих ночей партизани у формі німецьких жандармів увійшли в село Кривчиці. Зупинились біля садиби куркуля.

— Вхід на подвір'я охороняти двом! — скомандував Вовк. — Двоє патрулюють на подвір'ї, а ми троє йдемо в хату. Твердий, ти підеш першим, ми з Цеськом — позаду. Як будемо діяти далі, подивимось...

Постукали. У відповідь почувся невдоволений голос:

— Хто?

— Поліція! Відчиняйте!

— Ранку не могли дочекатись? — бурчав хазяїн, однак двері відчинив.

У хаті горіла гасова лампа. Вікна були завішені. На ліжку сиділа жінка з немовлям, коло столу поралась бабуса, хазяїн стояв посеред кімнати з виразом гнівного здивування на обличчі.

Оленчук зробив крок уперед і сказав тоном, що не терпить заперечення:

— Зробимо обшук!

Хазяїн захвилювався не на жарт, почав підлещуватися:

— Чого ж ви стоїте? Сідайте, панове. Чого вам у мене шукати? Я людина мирна...

Жінка при слові «обшук» заголосила.

Тоді Вовк дістав свій пістолет і поклав на стіл. Партизанам наказав:

— Обшукати!— Жінкам кинув:— Тихо будьте!— Потім до хазяїна:— Признайтеся, де зброя?

— Нема в мене ніякої зброї, для чого вона мені?..

А партизани тим часом знайшли під шафою пістолет — речовий доказ проти хазяїна, який марно намагався запевнити, що він «мирна» людина.

У сінях партизан Кобильник помітив хлопця-батрака. Хлопець тихенько спитав:

— Ви партизани?

Кобильник пригрозив пістолетом:

— Не смій пікнути!— І тільки після цього шепнув:— Так, ми партизани.

Батрак ніби того тільки й чекав.

— Я знаю, де зброя, тільки боюся показати. В сараї вона, під сіном,— випалив скоромовкою.

З хати виходили вже і Вовк з Оленчуком, а між ними хазяїн. Він вів партизанів до сараю.

— Ану, хлопці, попрацюйте. Сіно набік!— звернувся Вовк до партизанів.

— Це найлегше,— кинув хтось репліку.

І ось партизани вже знайшли під сіном рюкзак з бойовими патронами і кулеметними стрічками, автомат, німецькі ручні гранати і пістолети.

Хотіли розподілити зброю між учасниками операції, але її виявилось багато, і Вовк наказав хазяїну:

— Запрягай коней!

Хтось з партизанів заперечив:

— Що ти? Куди нам з підводою?

Вовк, ніби не почувши цих слів, продовжував:

— Скласти зброю на підводу і накрити сіном!

Зробивши все, як було велено, кілька партизанів самі сіли

на підводу і посадили хазяїна, запропонувавши правити кінями. Решта партизанів пішла слідом.

Вийшли до Кайзервальду, зняли зброю з підводи. Хазяїна відпустили, суворо попередивши:

— Якщо хоч словом де зайкнешся — не жди пощади...

У цій операції під керівництвом Івана Вовка взяли участь Ф. Оленчук, І. Дубас, Ю. Пелех, П. Моравський, Ч. Кобильник і З. Фриц-Ленартович.

Частину зброї народогвардійці взяли з собою, частину сховали і згодом перенесли в будинок на Старому Знесенні, де тимчасово мешкали партизани Оленчук і Пелех.

А сімнадцятого лютого 1944 року на подвір'ї біля цього будинку з'явилися три гестапівці. Непроханих гостей помітили раніше, ніж вони підійшли до входних дверей. Ю. Пелех вискочив на балкон і застрелив одного, два інших втекли. Партизани Ю. Пелех і Ф. Оленчук, скориставшись з цього, зникли. Господарі ж покинули домівку і до визволення Львова змушені були проживати в різних місцях нелегально.

У 1943 році бойова група в складі І. Вовка, І. Дубаса, Ф. Оленчука, Ю. Пелеха спалила у Львові майстерню, яка виготовляла взуття для гітлерівців.

Народогвардієць Ф. Оленчук вбив на Стрілецькій площі поліцейського, по дорозі до Винників — гестапівця, який хотів перевірити в нього документи.

У німецькому фільварку в селі Борщовичі народогвардійці Ю. Козачок, Ю. Пелех підпалили скирту хліба, а між Борщовичами і Полуничами — три стоги сіна. Між Задвір'ям і Полтвою вони перерізали лінію телефонного зв'язку.

У серпні 1943 року в Куликівському районі народогвардійці спалили на німецькому фільварку дві великі скирти хліба.

У групі було десять чоловік на чолі з Петром Моравським. До фільварку партизани підійшли ще завидна. У сторожа вивідали все, що їх цікавило. Той зрозумів намір партизанів і, щоб уникнути непорозумінь, попросив прив'язати його до дерева. Прохання сторожа партизани задовольнили, а самі пішли до пана в «гості». Управитель фільварку був колишній білогвардієць. Відчинити двері партизанам не хотів. Тоді вони їх виламали і розбили вікна. В п'ятні майнула постать у білому — то вискочив хазяїн у нижній білизні. В. Іваньо вистрілював, але не влучив. Не розгубившись, наздогнав його, привів до дерева і прив'язав поруч зі сторожем.

Партизани, виставивши свою охорону, проникли в канце-

лярію управителя, зламали сейф і забрали документи і цінності.

У селі Запитів Новояричівського району народогвардійці на чолі з Діонісієм Цибрухом підпалили в колоністському маєтку заскиртований хліб і пошкодили господарські будівлі.

Ця ж група повністю вивела з ладу вулканізаційну майстерню.

Тоді ж група народогвардійців з 20 чоловік виїхала вантажною машиною в напрямку Львів—Воля Добрянська назустріч обозу селянських підвод з контингентом, який рухався в супроводі гітлерівця. Партизани Лещинський, Телюк, Д. Цибрух, Савицький, Масний та інші зупинили обоз, обеззброїли гітлерівця, забрали на свою машину частину продуктів, а селян з підводами завернули додому. У Щирецькому районі народогвардійці Сидоренко, Кузів і Василь, знявши супроводжуючого, завернули назад підводи з контингентом хліба.

Між станціями Руданці і Жовтанці народогвардійці Георгій Сеньків і Кисіль разом з залізничними обхідниками Сосною, Березою та іншими пустили під укіс поїзд. Не маючи вибухівки, вони підкопали колію, відтягли одну ланку і тим самим викликали аварію поїзда.

Газета «Народної гвардії» «Новини дня» писала: «...26 вересня висаджено в повітря поїзд з хлібом на лінії Львів—Кам'янка-Струмилова, на станції Руданці» *.

Партизанська група імені Івана Франка під командуванням Івана Дубаса систематично проводила диверсії у Золочівському, Перемишлянському, Красненському і Глинянському районах.

У селі Жуків Золочівського району 13 червня 1943 року партизани Іван та Андрій Дубаси, Атаманюк, Тимко і Стефанія Дубас вивели з ладу маслозавод. Вони знешкодили охоронника, поламали п'ять маслоробних машин, друкарську машинку, побили запас яєць, зіпсували 350 кілограмів сиру, 300 літрів сметани. Ящик масла забрали з собою в ліс для партизанів.

Георгій Данилович
Сеньків

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 32.

У селі Новосілки партизани Івана Дубаса спалили в серпні три скирти хліба.

У селі Княже Іван Дубас з Смолинським і Атаманюком вивели з ладу залізничну майстерню і кинули в приміщення командантського поста шість гранат.

У місті Золочів на вулиці Колійовій (нині вулиця Горького) група під командуванням Івана Дубаса підпалила будинок жандармерії.

Газета «Партизан» у хроніці боротьби повідомляла: «Четвертого грудня о 14.00 годині, в робочий час, партизани напали на будинок поліції в Золочеві. Підпалили будинок, документи і зникли. Пожежа тривала добу» *.

У селі Бонишин на полі фільварку німецького колоніста було чотири скирти хліба. Партизани Дубас і Микола Атаманюк підпалили їх **. Потім Атаманюк підійшов до будинку колоніста і вистрілив у вікно, за що дістав від Івана Дубаса нагірку... Дубас вважав це зайвим у тій ситуації.

На шляху між селами Ляцьке і Ясенівці, або, як ще називали ту ділянку,— Ясинцем, партизани обстріляли бронемашину. Убили двох фашистів і одного поранили. Діяли Андрій Дубас, Атаманюк, Желобак і Тимко. Керівником був Іван Дубас.

Згодом на цій же ділянці партизани Іван Дубас, Микола Атаманюк, Василь Костик та інші, пошкодивши підземний кабель, порушили зв'язок. Іншим разом порізали дроти, облили бензином стовпи і підпалили.

На шосе між селами Ляцьке і Вільшанці партизани Атаманюк, Оленчук, Смолинський, Желобак на чолі з Іваном Дубасом обстріляли колону німецьких автомашин. Зав'язалася перестрілка, в результаті якої було вбито чотирьох офіцерів, двох солдатів. Тоді був поранений Микола Атаманюк ***.

У Перемишлянах партизани Оленчук, Костик, Андрій Дубас, Смолинський, Атаманюк і Драпак підпалили німецький склад амуніції, обстріляли охорону. Поліцейські розбіглися, ніхто не гасив пожежі...

У Золочеві підпільники облили бензином і підпалили промтоварну базу. Між партизанами і поліцейськими зав'язалася перестрілка. Було вбито чотирьох поліцейських, взято в них зброю. В цій операції був поранений у руку Іван Дубас.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 126 (на звороті).

** Визволена Львівщина. Зб. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1945, с. 109.

*** Там же.

Між станціями Скварява і Княже партизани з групи І. Дубаса розібрали залізничну колію. Ешелон з танками зійшов з рейок, припинився рух поїздів.

Газета «Новини дня» у хроніці боротьби писала: «17 жовтня пущено під укіс військовий ешелон між станціями Скварява і Княже. Рух поїздів перервано на сім годин тридцять хвилин*.

Під командуванням І. Дубаса на дільниці Куткар—Красне партизани спалили ешелон з зерном, в селі Кривичі — молотарку і 450 кіп необмолоченого жита**.

У селі Сасів партизани з групи І. Дубаса — Атаманюк, Андрій Дубас та інші обеззброїли поліцаїв.

Поблизу села Зарванця був пущений під укіс військовий ешелон. Діяли партизани з загону Сокола спільно з І. Дубасом.

ГЛИНЯНСЬКА ГРУПА

Восени 1942 року, коли окремі групи у Львові об'єдналися в одну підпільно-партизанську організацію, в Глинянському районі також виникла підпільна група. Її керівником був Василь Якович Дорожко, член партії з 1938 року. В Глинянський район Львівської області він приїхав у 1940 році з міста Валки Харківської області за скеруванням ЦК КП(б)У.

У 1940—1941 рр. працював завідувачим районним відділом народної освіти в Глинянах. Коли почалася війна, В. Я. Дорожко разом із сім'єю евакуювався в м. Валки. Звідти сім'я виїхала в глиб країни, а він сам, в силу обставин, залишився в Харківській області, на окупованій території. Незабаром він повернувся звідти в Глинянський район, почав шукати можливості влаштуватися на роботу, щоб легалізуватися. Весною 1942 року він став сільським учителем.

У селі Туркотин Глинянського району в школі працювала Марія Григорівна Головченко. Вона дізналася, що в Жидовичах живе і працює Дорожко, знайомий її сім'ї з довоєнного часу. Не відкладаючи, Марія Григорівна організувала у свого батька Григорія Сахмана в селі Полюхів Великий зустріч В. Дорожка та І. Головченка.

Іван Федотович Головченко — член партії з 1938 року. В Глиняни приїхав з Дніпропетровська в 1939 році також за скеруванням ЦК КП(б)У. Війна застала І. Головченка і його дружину у відпустці в Дніпропетровську.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 32.

** Визволена Львівщина, с. 109.

Михайло Дмитрович
Путько

Василь Якимович
Дорожка

Вважаючи за обов'язок бути на місці роботи, Головченки на третій день війни виїхали у Львівську область.

Влітку 1942 року В. Я. Дорожка та І. Ф. Головченко створили підпільну групу, залучивши до неї радянських патріотів з числа колишніх членів КПЗУ і активістів. Патріоти писали і поширювали листівки. Активними їх розповсюджувачами стали вчителі, зокрема Свиткевич і Казимир Матяш з села Туркотин. Матяш перекладав листівки польською мовою і друкував їх на своїй машинці.

Група Дорожка—Головченка мала зв'язок з «Народною гвардією» через Василя Григоровича Сахмана — сина згадуваного вже Григорія Сахмана.

В. Г. Сахман мешкав у Львові і працював разом з народогвардійцем Н. В. Надашкевичем. Останній навесні 1943 року залучив його в «Народну гвардію». В. Сахман мав також контакт з М. Березіним, М. Путьком, Д. Тарнавським та іншими народогвардійцями.

В одному з документів В. Г. Сахман пише: «Я перевозив літературу «Народної гвардії» західних областей України в Глинянський район і Винники... У Львові познайомився з В. Я. Дорожком, а через деякий час я познайомив Дорожка з одним із учасників «Народної гвардії» М. Путьком». М. Путько постійно підтримував

зв'язок з членом військради М. Березіним.

«У 1943 році,— згадує В. Сахман,— я кілька разів приїздив у Глинянський район — села Полюхів Великий, Туркотин, Станислав, де зустрічався з товаришами Дорожком, Головченком, Пелехом, Петрівим, Ковалем, Колодієм. Я передавав їм інформацію про дії підпільної організації — «Народної гвардії», яку одержував від керівництва»*.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 83. Особова справа В. Сахмана.

Слід сказати, що з глинянською групою підтримував зв'язок Юліан Пелех, уродженець села Полтва Глинянського району, народогвардієць, активний учасник бойової групи ім. І. Франка, що діяла під керівництвом І. Дубаса. Переховуючись від переслідувань українських буржуазних націоналістів, він не мешкав постійно в своєму селі, проте бував там досить часто. Разом з учасниками глинянської групи С. Дулібою, С. Грицаєм, М. Равським та народогвардійцями Ю. Пелех проводив диверсії, брав участь у бойових операціях, поширював газети і листівки «Народної гвардії».

Глинянська група, названа групою «Визволення Вітчизни», вела велику пропагандистську роботу. В її розпорядженні було дві друкарські машинки — одна з українським шрифтом, друга — з польським (у Матяша). Підпільні газети і листівки «Народної гвардії» група не тільки поширювала, а й розмножувала. До того ж В. Я. Дорожко сам писав і друкував гострі, гнівні листівки. Він, зокрема, написав листівки «До добровольців дивізії СС «Галичина», «Про «новий порядок» в Європі», «До селян» та інші.

Поширюючи підпільні газети і листівки «Народної гвардії», а також свої, друковані на машинці або й написані від руки, підпільно-партизанська група «Визволення Вітчизни» була зв'язана через своїх активістів з селами Глинянського району Полтва, Туркотин, Куровичі, Женів, Задвір'я, Підгайчики, Станмир, Жидовичі, Полюхів Великий та іншими.

Розповсюджуючи листівки, глинянська група на чолі з комуністом В. Дорожком була особливо активною, а район її дій був більше за інші (крім Львова) насичений викривальними антигітлерівськими листівками.

Разом з тим підпільно-партизанська група «Визволення Вітчизни» в тісному взаємозв'язку з народогвардійцями вела активну диверсійну боротьбу проти окупантів.

У березні 1943 року народогвардійці Ю. Пелех, С. Куліба, С. Грицай пошкодили між станціями Задвір'я і Красне телефонні дроти, порушили зв'язок.

У липні того ж року члени групи «Визволення Вітчизни» М. Коваль і М. Кузьминський несли в село Солів листівки. Їх зупинив гестапівець і зажадав документів. Михайло Коваль пострілом з пістолета вбив фашиста. Партизани зникли.

Наприкінці липня підпільники з села Жидовичі напали на станцію Вовків, убили поліцейського, розбили телеграфний апарат, знищили документи.

У вересні 1943 року М. Кузьминський, М. Коваль при сприянні П. Колодія, І. Головченка спалили у фільварку в селі Станмир необмолочений хліб з площі близько 70 гектарів.

У селі Вижляни староста куркуль Гоя видав німцям колишнього голову сільради. Народний месник С. Дуліба в липні 1943 року за завданням В. Дорожка вбив зрадника.

Партизан С. Грицай, працюючи сторожем у господарстві військового відомства в селі Полтва, закрив вентиляційні отвори в овочесховищах. Згнило близько п'ятисот тонн картоплі і двадцять тонн буряків.

У Ганачівському лісі група партизанів у грудні 1943 року вступила в бій з німецьким гарнізоном. В результаті збройної сутички було вбито коменданта і чотирьох солдатів. Партизани не зазнали втрат.

У січні 1944 року учасники глинянської групи — Казимир Матяш і Сигизмунд Лявр убили німецького офіцера. В перестрілці з гестапівцями загинув Сигизмунд Лявр.

У тому ж місяці П. Колодій та інші патріоти з участю Дроздова забрали у фільварку в селі Станмир двадцять голів великої рогатої худоби і перегнали в Ганачівський ліс, де ховалася від німців велика група населення.

Іншим разом П. Колодій і М. Коваль забрали сім голів рогатої худоби з фільварку села Туркотин і перегнали в той же ліс.

Коло станції Куровичі партизани П. Проців, М. Кузьминський, М. Коваль та І. Головченко спалили склад з зерном, яке фашисти підготували для відправки в Німеччину.

Газети «Народної гвардії» «Боротьба», «Новини дня», і «Партизан», висвітлюючи на своїх сторінках активну партизанську боротьбу на Львівщині, повідомляли і про дії глинянської групи.

На легальному становищі, як учитель школи в Жидовичах, В. Я. Дорожко був до лютого 1944 року. За ним почали стежити українські буржуазні націоналісти і гестапо. І він змушений був виїхати з села. З березня 1944 року Дорожко разом з Головченком жив у селі Полюхів Великий у Григорія Сахмана, переховуючись у підвалі. З групою вони були зв'язані тільки через третіх осіб.

Підпільна преса «Народної гвардії» майже без перебоїв надходила в Глинянський район. Ю. Пелех, В. Сахман та інші народогвардійці приносили її і Дорожку. Листівки, розмножені на машинці, через Стефанію Кутну і Григорія Сахмана передавали далі для поширення.

У лютому 1944 року члени глинянської групи М. Коваль, М. Кузьминський та І. Головченко ввійшли в контакт з партизаном із загону Д. Медведєва — Василем Дроздовим.

В. Дроздов з дружиною Євгенією і партизаном Приступою входили в групу Б. Крутікова, яка йшла за завданням командування загону Медведєва в Ганачівські ліси. У Перемишлянському районі поблизу села Сивороги на групу напали фашисти та українські буржуазні націоналісти. Була поранена дружина В. Дроздова. Дроздов та Приступа відірвалися від групи в надії допомогти пораненій.

А переслідування тривало. Хатину атакували. Чоловікам вдалося вирватися і сховатися. Коли стихла стрілянина, вони спробували повернутися назад, але ще здалеку побачили палаючу хатину, де по-мученицьки вмирала Євгенія.

У Ганачівських лісах Дроздов і Приступа не зустрілися зі своєю групою, але там виявилися люди, які ховалися від переслідувань і охоче допомогли їм. Ці люди привели Дроздова в село Туркотин до М. Ковалю, потім до М. Кузьминського, а ті познайомили його з І. Головченком. В. Дроздов розповів, хто він.

Не втрачаючи надії зустрітися з своєю групою, Дроздов з Приступою діяли в контакті з глинянськими товаришами в Ганачівському лісі. Вони взяли участь у ряді диверсій і бойових операціях.

У березні 1944 року зв'язок Дроздова з глинянськими товаришами припинився.

ГРУПА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ-ВІРМЕН

Семен Ізотович Сидоренко до липня 1942 боровся з фашистами в діючій армії. У бою 14 липня 1942 року був тяжко поранений в селі Байдівці Ворошиловградської області. Його підібрали і переховували двоє радянських дівчат. Але здоров'я погіршувалося: почали гноїтися рани. Не маючи змоги подати йому медичну допомогу, дівчата здали пораненого радянським санітарам-військовополоненим, які обслуговували санітарну машину.

Через якийсь час Сидоренка привезли в госпіталь до Львова. Після тривалого перебування на лікуванні в госпіталі для полонених його мали вивести під Варшаву, в трудовий батальйон у м. Радом.

С. Сидоренку і Юрію Попудренку виписали один на двох документ для явки у вказане місце. Однак ні С. Сидоренко, ні Ю. Попудренко не хотіли працювати на фашистів. Ще

перебуваючи в госпіталі, вони встановили дружні відносини з працюючими там місцевими жінками Ольгою та Марією, а через Марію — з радянськими патріотами П. Дулаєвою і М. Любич. Взявши з собою ще й В. І. Попова, хлопці втекли до Марії та Ольги. Жінки переодягли їх у цивільне і на деякий час дали притулок.

Незабаром С. Сидоренко оселився у Львові, в подружки М. Любич — Марусі М., жив там під чужим прізвиськом, поки не знайшов дороги до «Народної гвардії».

У своєму звіті С. Сидоренко («Коля», «Колька», «Микола») пише: «На початку червня 1943 року я зустрівся з Н. Барановою і через неї познайомився з В. Варягіною, яка в той час вже була в підпільній організації. Саме за її посередництвом я увійшов у «Народну гвардію». В. Д. Варягіна організувала зустріч з одним з керівників організації В. Я. Грушиним («Сергієм») в парку імені Костюшка. Сергій — високий, красивий, з ясними очима, спокійний, чудовий товариш. У бесіді зі мною сказав: «Наша організація чисто військова, очолюється вона комуністами. Треба допомогти їй. Треба працювати». Тоді зажадав від мене, щоб я забув про всі колишні мої знайомства і зустрічався тільки з тов. Вірою... Я одержав перше завдання — за всяку ціну діставати зброю для організації...

З допомогою С. Хаджаєвої і П. Кузів я встановив зв'язок з військовополоненими, які працювали в охороні Янівського табору, і через Петра Сергєєва діставав патрони, гранати та іншу зброю, яка переправлялася в партизанську групу Рава-Руського району через О. Т. Путька»*.

Влітку 1943 року, коли в маєтках німецьких колоністів скиртували хліб, народогвардійці за наказом військради підпалювали скирти, ламали молотарки і зривали збір контингентів.

С. Сидоренко одержав завдання підпалити хліб у фільварку поблизу сіл Гонятичі і Вербіж Щирецького району. На виконання завдання він відправився з товаришами, які називали себе «Басмач», «Джувльбарс» та Іваном Кузівим (справжнє прізвище). По дорозі до фільварку на них напали націоналісти.

Зав'язався бій. Виконання завдання було зірване. Засмучені С. Сидоренко і його товариші повернулися до Львова.

У Львові С. Сидоренко встановив контакт з трудовим батальйоном військовополонених-вірмен і почав підготовляти

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 88. Особова справа С. Сидоренко.

Семен Ізотович
Сидоренко

Софія Дмитрівна
Хаджаява

Пелагея Олексіївна
Кузів-Сидоренко

їх до втечі і виходу в ліс. До речі, вони самі шукали зв'язків з підпіллям і були дуже раді такій нагоді.

У квартирі, де С. Сидоренку доводилося бувати раніше (на вулиці Личаківській), він познайомився з лікарем, який працював у вірменському батальйоні (лікар — звали його Погосом — також був військовополоненим) і давно вже мав план організованої втечі вірмен. Про ці події С. Сидоренко згадує:

«Я добре знав великі Красненські ліси і вирішив їм (вірменам) допомогти в цьому. Я розраховував з їх допомогою виконати своє завдання — спалити фільварок поблизу сіл Вербіж, Гонятичі, а потім доповісти про все, що сталося...

Так ми, поговоривши з Погосом, вирішили діяти... Одночасно я зустрівся з чорносорочечниками * Петром Сергєєвим і його друзями — Миколою, Мишком, Альошею, Дундуком та іншими, які пообіцяли втекти разом з нами, вийти з гвинтівками і пістолетами і, крім того, винести два автомати і кулемет, який стояв у них на вишці, по п'ять гранат.

Коли знову зустрівся з Погосом, він просто-таки благав, щоб утекти до неділі. «Інакше все пропало», — сказав він. На питання про зброю відповів: «Хлопці, які тікатимуть з нами, зрозуміло, за такий короткий строк не зможуть дістати

* Так називали військовополонених, яких німці одягли в чорні шинелі. На головних уборах у них був череп зі схрещеними кістками. Чорносорочечники охороняли Янівський табір.

Едуард Борисович
Тумалян

Володимир Федорович
Вангровський

багато зброї. Роздобудемо її по дорозі в ліс». Питаю: «Скільки їх?» Погос відповів: «Чоловік 30—35». Я мав свої міркування. Не сказавши ще Погосу ані слова про чорносорочечників, покладав надії тільки на них. За грубим підрахунком, у мене виходило на 35—40 чоловік один кулемет, два автомати, п'ять гвинтівок, сім пістолетів і 20 гранат. Цього було досить, щоб озброїти, хоч поганенько, більшу частину групи і почати діяти в добре відомому мені районі Красне—Новосілки.

Зібралися ми на вулиці бічній Личаківській (тепер вул. Леніна). Я прийшов з Женею, а Погос привів полковника і ще двох... Полковник, як людина військова, взявся керувати загоном. А четверо — І. Кузів, «Басмач», «Джульбарс», які були вже зі мною у Вербіжі і Гонятичах, мали йти з ними як провідники. Домовилися, що після того, як ми всі озброїмося, вони допоможуть мені виконати завдання.

Я повертаюсь і повідомляю Сергія, що є така-то група — невеликий партизанський загін з 36 чоловік. Того ж дня я і Паша Кузів разом з представниками від полонених пішли за місто, на Стрийське шосе. Намітили місце збору.

Наступного дня, в неділю, хто тільки міг, дістав письмовий дозвіл на вихід у місто з тим, щоб піти і не повернутися.

Я і Паша відправилися, як було домовлено, до Петра на пост у Янівський табір. Біля кладовища ми повинні були забрати кулемет, автомати і гранати і вивезти на шосе за місто до вірмен, куди мав прийти Петро Сергеев зі своєю групою.

Близько сьомої години вечора вийшли всі чорносорочечники, крім «Дундука», і сказали: «Ми передумали зараз виходити. Підемо пізніше».

А за містом чекало 30 чоловік вірмен...

Паша заплакала і крізь сльози промовила...

— Ви негідники, зрадники...

Я кипів злобою і хотів усіх перестріляти... Взявся за наган... Пообіцяли вийти всі... Час ішов... Під'їхав, як було домовлено, візник за зброєю. А їх нема. Нарешті один показався, покликав Пашу і сказав їй: «Не вийдуть». І пішов.

Розчарований, я поспішив на збірний пункт. Вирішив: хоч зброї і не дістав, все ж підготував втечу і підводити товаришів не буду, піду до кінця разом з ними» *.

І Семен Сидоренко пішов... Тоді подалися в ліс і 32 колишні військовополонені з робочого батальйону вірмен. У цій групі втекли з полону В. Ф. Вагровський і Е. Б. Тумакап, які повернулися з лісу і приєдналися до «Народної гвардії».

У той час народогвардійці і підпільники-партизани золочівської групи ім. І. Франка під керівництвом оперативного штабу нашої організації підготовляли втечу військовополонених з робочого батальйону, що знаходився в місті Золочеві. Із Львова в Золочів не раз виїздили І. Вовк, Т. Гаєвський, Д. Цибрух, І. Денис та інші товариші. У зв'язку з тим, що в неділю працюючи в батальйонах одержували звільнення, втечу памітили на неділю 5 вересня 1943 року.

У призначений день зі Львова виїхали народогвардійці Д. Цибрух, В. Федас, І. Денис на чолі з Т. Гаєвським. Останній прибув у Золочів з повноваженнями військради. Він мав здійснити відповідальну операцію — втечу полонених, організувати з них партизанський загін і в супроводі народогвардійців-львів'ян шукати зв'язку із загонами партизанського з'єднання С. Ковпака.

У серпні 1943 року ковпаківці, повертаючись групами з Карпатського рейду, діяли в лісах Львівської області, зокрема в Бродівських, Золочівських, Красненських.

СМЕРТЮ ХОРОБРИХ

Було це в неділю 5 вересня 1943 року. Народогвардійці Тадеуш Гаєвський, Василь Федас, Діонісій Цибрух та Іван Денис приїхали на станцію Золочів. Вони привезли розібраний кулемет, патрони і гранати. У домовленому місці їх чекали золочівські товариші Іван Дубас, Микола Атаманюк і Стефанія Дубас. Зустрілися в полі, на межі картопляща і

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 88. Звіт С. Сидоренка.

просовища. Неподалік пагорб, порослий чагарником, по другий бік — шосейний шлях Львів—Золочів.

Атаманюк і Цибух взяли чемодан і пішли в ліс складати кулемет. Денис повернувся до Львова. Решта товаришів чекала зв'язкову з Золочева Ольгу Кліш. Незабаром прийшла й Ольга, яка мала забезпечити явку двох представників табору військовополонених. А тих двох не було.

— Що могло статися? Піду довідаюся,— сказала Ольга.

Її ніхто не зупинив. Партизани тихо перемовлялися.

Неподалік походжав чоловік у цивільному. Ніхто цьому не надав значення. Незабаром за насипом зупинилася машина. З неї висипало десятки три гітлерівців. Першим помітив небезпеку Дубас.

— Гітлерівці!—крикнув він і, відстрілюючись, побіг до лісу.

Гаєвський, Федас і Стефанія кинулися до станції — прямо на гітлерівців. Зав'язалася стрілянина. Федаса вразила ворожа куля. Стефанія, поранена в руку, раптом повернулася і побігла за Іваном. Гаєвський відстрілювався з останніх сил.

Кільце фашистів стискалося навколо тяжкопораненого Гаєвського. Не припиняючи вогню, він встиг знищити важливий документ — повноваження військради «Народної гвардії» на супровід партизанського загону, який ішов для злиття з партизанським з'єднанням С. Ковпака.

Тадеуш Гаєвський був схоплений гітлерівцями. Його обшукали, йому погрожували, допитуючись, звідки він і хто з ним був... Але так нічого й не добилися. Вмираючи, він твердив:

— Я парашутист, син радянського народу...

Тадеуш Андрійович Гаєвський народився у Львові в 1923 році в сім'ї робітника, поляк. У 1940 році вступив до лав ВЛКСМ. Працював у друкарні. Учився у середній школі. Мріяв здобути вищу освіту. Коли гітлерівці окупували Львів, Тадей жив однією думкою: взяти участь у боротьбі з фашизмом. Він був невтомним діячем військради, постійним її членом. Коли при раді організували оперативний штаб, Т. А. Гаєвський очолив його*. Його заповітною мрією було злити «Народну гвардію західних областей України» з великим радянським партизанським рухом.

— Треба,— говорив він,— щоб наша організація була бойовою часткою всенародної сили, яка несе визволення від загартників. Я хочу бути там, у великому руслі, і бити фашистів у відкритому бою.

* В боях за Львовщину. Сб. Львов, изд-во «Каменярь», 1965, с. 122—123.

Так аргументував він своє прохання доручити йому відповідальне завдання — зв'язати організовану ним групу з партизанським з'єднанням С. Ковпака.

Гаєвському було неповних двадцять років, коли він, виконуючи завдання, загинув смертю хоробрих. Не стало дорогого товариша, полум'яного комсомольця, якого товариші звали «Янеком».

Про загибель Т. Гаєвського і В. Федаса газета «Партизан» писала: «У бою з гітлерівськими загарбниками полягли смертю героїв член військової ради партизанського руху західних областей України «Янек» і партизан «Василь».

Вічна слава героям, які полягли за честь і незалежність нашої Батьківщини» *.

* * *

«Під час сутички з фашистами партизани Атаманюк і Цибрух прорвалися до станції, дали кулеметну чергу і кинули кілька гранат на товарний поїзд, що відходив зі станції Золочів. Пожежа і вибухи відвернули увагу гітлерівців, які переслідували партизанів, що побігли в напрямку до лісу. Завдяки цьому Івану і Стефанії Дубасам вдалося втекти.

Ольга Кліш, ще до збройної сутички, по дорозі в Золочів була арештована гестапівцями і відправлена в жандармерію, а звідти в концтабір, де й загинула. Залишилось у неї двоє дітей — син і дочка. Доля їх невідома.

6 вересня Іван Дубас з допомогою сина Парасковії Чекайло Богдана відновив переговори з військовополоненими, призначив місце і час зустрічі.

Ніч була темна, вітряна. Легко одягнуті партизани шулились від холоду. Дошкуляв дощ. У душу закрадалась тривога. Як живі, перед очима постали полегли товариші. Хтось не витримав, заговорив:

— Чи вдасться втекти військовополоненим?

Вдивляючись у темряву, партизани помітили людські постаті — одну, другу, третю...

— Ідуть! — вирвалося в Івана.

Прийшло 34 військовополонених з робочого батальйону. Зустріли їх брати Дубаси — Іван та Андрій, Микола Атаманюк і провели в ліс, у напрямку Залісся—Вороняки.

У лісі викопали дві землянки і спорудили курінь з гілок. Командиром обрали «Сокола», якого любили і поважали. Під його командуванням виходили на бойові операції.

* ПАДО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 32.

Полонені були здебільшого росіяни і українці.

Місяців через два на явку (недалеко від лісу на хуторі) в супроводі народогвардійця Юліана Козачка приїхав Дармограй із завданням передати «Соколу» маршрут у Бродівські ліси і одержати від нього інформацію.

По паролу зустрівся з Іваном Дубасом і разом з ним пішов до «Сокола». В лісі переночував. А вранці партизанів Сокола обстріляли націоналісти. Був убитий партизан Гриша, що стояв на посту.

Дармограй одержав від «Сокола» рапорт, передав маршрут на Бродівські ліси і повернувся до Львова. Дальша доля цього загону невідома*.

Звільнити військовополонених з робочих команд і батальйонів було справою дуже складною і небезпечною. Як видно з золочівського поєдинку, тоді трапилися непередбачені ускладнення, які, без сумніву, були результатом зради. Однак і досі не встановлено, хто був зрадником і винуватцем трагедії, що сталася 5 вересня 1943 року.

У золочівській операції «Народна гвардія» втратила трьох товаришів. Особливо тяжкою для організації була втрата комсомольця Гаєвського.

Дорого заплатили за це фашисти: серед них були вбиті і поранені. Великої матеріальної шкоди завдала пожежа на станції Золочів, порушився рух поїздів. Начальник вокзалу у Золочеві Гельц у телеграмі до Львова писав:

«На лінії Красне—Тернопіль між станціями Скварява—Золочів, у поїзді 92181—587122 виникла пожежа в вагоні-цистерні 22746, наповнений бензином, внаслідок чого дістали тяжкі опіки чотири німецькі солдати і один ненімецький машиніст. Солдатів відправлено в госпіталь у Золочеві, а машиніста — до Львова. Рух поїздів на лінії Золочів—Красне було припинено від 15.30 до 21.30, після чого було знову відновлено, але з обмеженою швидкістю. 6. IX. 1943 року о 9.45 рух поїздів на лінії було відновлено повністю. Вагон 22746 згорів цілком. Поранені: начальник транспорту № 41444 Люкау, зв'язковий офіцер охорони транспорту — поранений з загрозою для життя, але міг ще дати свідчення; у пораненого Крюгера — два тяжких опіки і три легші; у пораненого Ейхлера — перелом ноги, який стався під час стрибка, кілька опіків другого ступеня і у машиніста ненімця Михайла Масарського з міста Львова, головний вокзал, — опіки другого ступеня»**.

* В боях за Львовщину. Сб. Львов, изд-во «Каменяр», 1945, с. 124.

** ЛОДА, ф. 77, оп. 1, спр. 636, арк. 1—3. Оригінал. Переклад з німецької.

Незважаючи на тяжкі втрати, боротьба з окупантами посилювалася. Партизанські бойові групи поповнювалися як за рахунок цивільного населення, так і військовополонених.

Восени 1943 року народогвардійці організували втечу військовополонених з робочої команди «Фарбіндер», що знаходилася на вулиці Клепарівській. Їх переправив у Перемишлянський ліс зв'язковий-народогвардієць Григорій Савицький. Про це свідчить його звіт:

«Мені було довірено товаришем «Іскрою» 26 радянських полонених, повністю озброєних. Зброю вони добули з німецьких складів. Групу я супроводив до лісу у Перемишлянському районі. Там зв'язав їх з групою, яку раніше я організував на місці.

Супроводити військовополонених було тяжко, бо німці скоро виявили зникнення людей. Освітили навколо прожекторами і підняли стрілянину з автоматів. Все ж удалося провести людей і благополучно повернутися на місце.

Через кілька днів одержав наказ від товариша «Іскри» — провести ще шість чоловік, не повністю озброєних. І цих людей я благополучно довів до місця — у Перемишлянські ліси.

У грудні 1943 року знову одержав наказ супроводити 36 полонених. На явці мені стало відомо, що їх помітили німці» *.

Затримка була тимчасовою. Пізніше групу вивели. Про цю втечу колишній офіцер Червоної Армії Мойсей Наумович Ісаєв, який утік з фашистського полону, згадує:

«На початку грудня 1943 року наша група, зіпсувавши ходові автомашини в гаражі, вирушила в Перемишлянські

Григорій Михайлович
Савицький

Мойсей Наумович
Ісаєв

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 82. Особова справа Г. Савицького.

ліси. Я деякий час сидів під замком у квартирі народогвардійців Петра і Андрія Моравських.

7 грудня 1943 року я з «Іскрою» відправився туди ж. У Перемишлянських лісах зустрів друзів з гаражу. «Іскра» повернувся до Львова, а провідник-народогвардієць супроводив нас у ліс, де вже були українці, євреї, що переховувалися від переслідування, військовополонені, які повтікали з таборів, у тому числі група з 24 чоловік — з львівського аеродрому. За завданням «Іскри» треба було вибрати сміливих молодих людей, створити партизанський загін і рухатися в Бродівські ліси на з'єднання з партизанськими рейдуючими загонами.

Одним з тих, хто допомагав військовополоненим тікати з робочих команд, був Єгоров, який служив у так званій «Російській визвольній армії» і проводив антифашистську пропаганду серед військовополонених. Про свій контакт з «Народною гвардією» він пише:

«Незабаром після приїзду до Львова я познайомився з Юрієм Попудренком. Про мене він дізнався раніше, тому перша зустріч була дещо незвичайною. Напівзнущально він викликав мене: «Ей, визволитель! Йди-но сюди!» І коли я підійшов, він відразу мені запропонував: «Тобі потрібні газети?» Я відповів: «Давай». Відтоді він регулярно передавав мені партизанські листівки, і я поширював їх серед військовополонених...

На станції Львів у депо працювали військовополонені, серед яких були Згорський Юрій, Петров Андрій та інші — прізвищ усіх не пам'ятаю.

Цю команду я підготував до втечі...

Невдовзі Згорський, Петров та інші опинилися на волі. Їм я заготовив посвідки, і вони почали разом зі мною боротися проти німців. Було зроблено сімнадцять пострілів з убивством німецьких солдатів та офіцерів. Ще будучи в таборі на ремонті паровозів, вони виконували роботу так, щоб паровози не могли довго працювати.

У жовтні 1943 року я познайомився з Вовком Іваном Петровичем через зв'язкову (ні імені, ні прізвища їй не пам'ятаю), яка призначила мені місце зустрічі з ним. Працював у контакті з І. Вовком. Була організована втеча 24 чоловік з команди військовополонених, яка працювала на аеродромі у Львові.

Я передавав партизанську газету лікарям, що проводили антифашистську агітацію серед хворих у Базелянах» *.

Крім організації групових втеч військовополонених, проводилася робота з окремими особами, які втікали з госпіта-

лів, таборів, виходили з оточення. У цій справі велика заслуга жінок-патріоток. Нерідкі випадки, коли при їх сприянні втікачі-одиначки, більш чи менш легалізувавшись, примикали до підпільно-партизанської організації і активно боролися проти окупантів.

Втікачам давали нічліг, переодягали в цивільний одяг, допомагали зв'язатися з підпільною організацією, яка забезпечувала документами (аусвайсами) і залишала для роботи в організації або направляла в партизанські групи і загони, що діяли в навколишніх лісах.

П'ЯТЕРО ВІДВАЖНИХ

У Рава-Руському районі разом з підпільниками з місцевого населення боролася проти ворога партизанська група з колишніх військовослужбовців Червоної Армії, які втекли з таборів поодинокі. Цією групою деякий час командував С. І. Сидоренко. З його участю восени 1943 року в селі Журавці Рава-Руського району народогвардійці О. Пуцько, А. Драчов, С. Хаджаєва спалили у фільварку необмолочений хліб, зламали молотарку, а окремі її деталі забрали.

Незабаром партизани «Гриша», «Женя», «Іван» і «Ас» (кличка) на чолі з С. Сидоренком у селі Ворожичі поблизу Любичі Королівської Рава-Руського району вивели з ладу спиртзавод і вилили 4 тисячі літрів спирту.

Перед цим керівник групи підпільників Олекса Пуцько вивчив обстановку на заводі, охорону, підходи, і дані розвідки передав командирові бойової групи С. Сидоренку. Партизани вирішили: бойове завдання виконуватиме п'ять чоловік. Командував групою «Коля», супроводив її «Ас», який добре знав місцевість.

Коли підійшли до прохідної, сторож спитав: «Хто?» Відповіли: «Свої». Сторож відчинив. Йому скомандували: «Руки вгору!» Той неквапом підняв руки. Вигляд у нього був далеко не войовничий. Сидоренко спитав:

— Чи є на заводі німці?

— Нема нікого, ще завидна кудись поїхали,— охоче відповів сторож.

— А управляючий є?— допитувався Сидоренко.

— З німцями поїхав.

Переконавшись, що на території заводу, крім робітників у гуртожитку, нікого нема, партизани почали діяти.

Микола попередив сторожа:

— Дивись, якщо зрушиш з місця, пощади не проси.— І вже до Жені:— Охороняй його!

Женя правою рукою вчепилася в рукав сторожа, лівою притиснула до себе гвинтівку. Сміхотливими вугликами очей обмацує лице сторожа, а сама думає: «На дідька його стерегти, нікуди він не подінеться. Він і сам радий би з нами... Та служба, може, діти...» А все-таки тримає за рукав так міцно, що аж терпне рука...

Партизани пішли до гуртожитку. Всіх жінок зачинили і наказали, щоб було тихо. Чоловікам пояснили: завод оточений загоном партизанів з 150 чоловік. Хто вийде — буде вбитий без попередження.

— А тепер хто-небудь покажіть, де тут у вас виробництво і продукція,— звернувся Микола до робітників.

Десять робітників виявили бажання взяти участь у диверсії, їх взяли з собою, всіх інших зачинили.

Робітники допомогли відчинити виробничі приміщення, разом з партизанами псували сировину, ламали апаратуру, розбивали прилади, різали приводні паси*.

На другий день по всьому району пішла чутка, нібито на спиртзавод налетів партизанський загін у кількості 250 чоловік. А насправді було всього п'ять відважних партизанів, у тому числі дівчина «Женя» (С. Хаджаева). Всі благополучно виїхали з заводського двору на фаєтоні управляючого, захопивши з собою багато продукції для партизанів.

На сторінці «Активна боротьба» газета «Партизан» писала:

«22 листопада в селі Журавці, коло Любичі Королівської, підпалено німецький фільварок. Згоріло півтори скирти хліба, одна скирта соломи і молотарка.

2 грудня партизани знищили спиртзавод у селі Ворожнічі... При цьому вилито 4 тисячі літрів спирту»**.

В ОКОЛИЦЯХ БОРИСЛАВА

У районі Борислава діяв невеликий партизанський загін, командиром якого був Д. Е. Ерльбаум. У своєму звіті про дії загону Ерльбаум писав:

«Підготувавши необхідний одяг, радіо, зброю, я ще раз особисто зв'язався з представником «Народної гвардії» в селі Ластівки по паролю. На випадок відсутності зв'язку з Бориславом мені запропонували подати звіти нашого загону

* «Слава Родины», 1965, 10 апреля.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 126 (на звороті).

через зв'язкову на адресу: Львів, вулиця Краківська, № 1, Карвацькому.

Від імені керівництва організації у Львові нам доручили розповсюджувати літературу, всіма засобами перешкоджати збиранню податків, виводити з ладу транспорт, псувати телефонно-телеграфний зв'язок і добувати у ворога зброю...

14 червня 1943 року ми пішли в ліс...

21 червня я із своїм братом і товаришем Шефером зайшли в село, щоб узнати необхідні нам дані. Тут ми наткнулися на поліцейських, які намагались нас затримати. Одного поліцейського убили і кількох поранили. В цій сутичці загинув мій брат — Яків Майорович Ерльбаум...»

На шляху до Турки загін знищив транспорт з продуктами. Такий же транспорт розгромили на шосе, що веде до Борислава. Недалеко від Борислава партизани пошкодили телефонний зв'язок. Тоді захопили двох поліцейських з охорони шахт. У них відібрали карабіни, наган і чотири гранати. Під час сутички з охороною шахт партизани втратили двох товаришів.

На горі Перенизина в Турківському районі загін оточили гітлерівці і поліцейські. Зав'язався бій, в якому було вбито дев'ять партизанів. Зазнали значних втрат і фашисти. Командир загону Д. Ерльбаум був поранений в ногу.

В Опацьківському лісі бійці загону обеззброїли і вбили двох поліцейських, у Турківському лісі — одного і забрали зброю. У Бориславі партизани вбили старшого охорони.

У зв'язку із зменшенням чисельності загону група партизанів на чолі з командиром пішла в Борислав, щоб там поповнити загін, але при вході в місто наткнулись на засаду. Партизани не розгубилися, почали стріляти в поліцейських. У цій сутичці був тяжко поранений в груди Ерльбаум. Друзі підібрали його і відійшли в ліс.

Партизанський загін у районі Борислава діяв з 3 березня 1943 року по 20 квітня 1944 року. Він складався переважно з євреїв — робітників-нафтовиків, інженерно-технічного персоналу і студентів. В цьому загоні пройшли славний шлях і загинули в боях з фашистами студент Львівського політехнічного інституту комсомолец Лендер Герберт, член ВЛКСМ студент С. С. Бірман, інженер-хімік Кац, помічник бурового майстра Макс Кляндберг, шофер Леон Рінберг, бурильник Кац, голова спортивного товариства в Бориславі Шимон Ранд, робітник-нафтовик Леон Гофман та інші *.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 19—21.

Іван Васильович
Сераковський

З перших днів фашистської навали комуністи, комсомольці, всі радянські патріоти Самбора думали над тим, як організувати боротьбу з окупантами. Комуніст І. В. Сераковський, колишній секретар підпільного окружного комсомолу і член окружного КПЗУ, голова сільради в 1939—1941 рр., роз'яснюючи обстановку, підкреслював необхідність збереження активу і всебічної підготовки до боротьби з гітлерівськими зайдями. Групі комсомольців (І. Бокальцю, В. Медляку та іншим) він рекомендував зберегти комсомольські квитки, ставив завдання в боротьбі з окупантами.

Данило Дем'янович
Кузьмяк

До 1939 року І. В. Сераковський був професіональним революціонером. Під час фашистської окупації, мешкаючи в селі Ралівка, він ніде не працював, займався своїм «господарством». Колишні члени КПЗУ знали старих активних підпільників, у тому числі й Сераковського. «Богдан» (кличка), колишній член КПЗУ, який був уже членом «Народної гвардії західних областей України», встановив з Сераковським зв'язок, запропонував йому очолити антифашистське підпілля у Самборі. Відтоді Сераковський стає активним народогвардійцем.

Незабаром керівництво «Народної гвардії» призначило І. Сераковського комендантом самбірської групи, постійний зв'язок з якою підтримували (безпосередньо з Сераковським) «Богдан» і «Ришард» (Курилович).

В. Яблонський і П. Перчинський привозили в Самбір підпільні газети, листівки і передавали Жовнеру, Хомицькому або Кузьмяку, з яким дуже зручно було зустрічатися в господарстві магістрату, де він працював, а ще краще там же залишати пресу в умовленому місці.

Поширюючи підпільну пресу і організовуючи бойові операції, Сераковський, Кармазин, Кузьмяк та інші були зв'язані через активістів з селами Садковичі, Рогізна, Воютичі, Ракове, Литовицьке, Вербівка, Ясковичі, Чижки та іншими.

На початку літа 1943 року І. Сераковський разом з «Богданом» вивели з єврейського гетто сорок три чоловіка. Частина з них влилася в «Народну гвардію». Особливо активними виявили себе Володимир Герич і Михайло Сорока.

Бойова група під керівництвом Володимира Герича влітку 1943 року неподалік села Розлуч вчинила аварію товарного поїзда з зерном, припинивши рух на добу.

У селі Раків група Бориса Кармазина зруйнувала дамби і спустила воду з ставків господарства, яке постачало гітлерівцям рибу. В селі Литовицьке народні месники знищили дизель і підпалили хліб у фільварку. В селі Рогізне поранили солтиса, який всіляко вислужувався перед окупантами. В селі Рейтаровичі підпалили поліцейський пункт, а в Кувенках — чотири скирти хліба. В Чижках спалили дві скирти хліба, а охорону обеззброїли.

У цих операціях відзначилися народогвардійці самбірської групи Степан Кундіс, колишній голова сільради, Гнат Бемба і його брат Сидір, Андрій Цибульський, Іван Феденяк і Борис Кармазин.

У 1943 році з літака були скинуті два парашутисти — угорські розвідники, послані з Великої землі. За одержаними перед цим у Варшаві явками вони встановили контакт з «Народною гвардією». Деякий час угорські розвідники були у Львові в квартирах І. Навлоки, Є. Цибруха, Г. Галінатої. Їм тут допомогли поміняти гроші на угорські. Сераковському дали завдання переправити їх в Угорщину.

Це завдання І. Сераковський виконував з В. Геричем. Народогвардійці провели розвідників до угорського кордону, а невдовзі одержали два сигнали з території Угорщини про благополучний перехід.

Дії самбірської групи ставали все відчутнішими. За підпільниками почали стежити. У поле зору гестапо потрапив Сераковський. Наприкінці 1943 року на самбірському ринку, куди він прийшов продати овочі з свого городу, його заарештували. Народогвардійця допитували в гестапо, обвинувачували в партизанській діяльності, особливо наголошували на його зв'язку з «Богданом». Однак «Богдан» ще за два тижні до арешту Сераковського виїхав з Самбора. Доля його невідома досі. В період окупації він періодично переховувався

Петро Петрович
Перчинський

Степан Адамович
Маківка

Радистка
Людмила Олександрівна
Донська

в Самборі, часто бував у Львові, підтримував зв'язок з народогвардійцями через Івана Антоновича Павелка.

На допитах І. В. Сераковський ні в чому не признався, і все ж йому не вдалося вирватися з рук гестапо. Його відправили в концтабір Освенцім, а згодом у Бухенвальд, звідки він повернувся на Батьківщину тільки після визволення.

Незважаючи на арешт Сераковського і безслідне зникнення «Богдана», самбірська група активно діяла до останніх днів фашистської окупації.

Підпільні газети, листівки продовжували доставляти в Самбір народогвардійці В. Яблонський і П. Перчинський. Ініціативу активної боротьби з окупантами, в тому числі розповсюдження підпільної преси, прийняла група активістів на чолі з Борисом Кармазиним.

Напровесні 1944 року між селами Улютичі і Викотів народогвардійці Б. Кармазин, Г. Крамар, А. Цибульський та інші висадили в повітря військовий ешелон. На роз'їзді, поблизу села Хлопчиці, у березні 1944 року підірвали поїзд з боєприпасами. Рух було припинено на дві доби.

Незадовго до визволення в Самбірські ліси були скинуті з парашутами радянські розвідники Першого Українського фронту на чолі з капітаном О. Кирдановським. Це було після того, як І. П. Курилович потрапив у розпорядження командування Першого Українського фронту і став розвідником.

В червні 1944 року І. Курилович («Ришард») разом з досвідченою розвідницею і радисткою штабу фронту Л. О. Дон-

ською («Галина») були скинуті з парашутами в районі Глинян. Діставшись до Львова, І. Курилович з допомогою народогвардійців збирав розвідувальні дані і передавав їх командуванню фронту.

Прибувши на вказану «Ришардом» (Куриловичем) явку в Самборі (господарство магістрату), Кирдановський встановив зв'язок з народогвардійцями.

Відтоді аж до визволення група народогвардійців систематично підтримувала зв'язок з радянською розвідкою, даючи їй відомості про розташування та маневрування противника. У народогвардійців кілька разів побувала радистка Аня, яка працювала на рації в Самбірських лісах з групою розвідників. Д. Кузьмяк з допомогою сина виконав завдання розвідників, доставивши їм продукти. Він уміло замаскував підводу сіном і благополучно підвіз продукти до умовленого місця.

У день визволення Самбора командири Червоної Армії Першого Українського фронту майор О. Дубняк і капітан О. Кирдановський завітали до Д. Кузьмяка. Вони подякували патріотам за вірну службу Батьківщині *.

У ЗБОРІВСЬКОМУ РАЙОНІ

У селах Зборівського району Тернопільської області діяла підпільно-партизанська група **. Ініціаторами її створення були втікачі з фашистського полону, військовослужбовці на чолі з Федором Нечипоренком.

Навесні 1943 року в село Ярчівці прийшли дівчата-біженки Шура і Лена, вони влаштувалися на польові роботи в місцевих багатіїв. Дівчата інколи виїжджали у Львів, встановили зв'язок з «Народною гвардією» і через квартиру Н. Баранової брали підпільну пресу і привозили в село. Спочатку розповсюджували самі, а згодом Шура познайомилася з Ф. Нечипоренком, якому стала передавати газети.

Коли ж не вистачало примірників, розповсюджувачі розповідали населенню про події на фронтах та переконували людей, що Червона Армія неминуче переможе гітлерівців. Ця пропагандистська робота сприяла постійному зростанню підпільної групи за рахунок сільських патріотів.

До складу групи входили Михайло Бачун, Василь Власен-

* «Львовская правда», 1962, 25 декабря.

** «Вільна Україна», 1965, 7 травня.

Євстахій Григорович
Цибрух

ко, Іва, Лена (прізвища не встановлені), Келя Турська, Шура Селіщева, Федір Нечипоренко та інші.

Підпільну пресу розповсюджували в селах Ольшанці, Озерна, Підлипці, Славна, Пługів та інших. Активними розповсюджувачами преси, агітаторами були Матвійко, Гормат, Господ, Яловський, Буяк, Гавро та інші. Вони розповідали населенню про злочини фашистів на окупованих територіях, закликали надавати матеріальну допомогу партизанам і підпільникам. Завдяки цьому надходили кошти на потреби «Народної гвардії». Зібрані гроші Шура привозила до Львова і передавала Наті Барановій, а від неї по зв'язку вони надходили в касу організації, відповідальність за яку було покладено на досвідченого підпільника — колишнього члена КПЗУ Є. Г. Цибруха («Вацека»).

Група на чолі з Нечипоренком пошкоджувала телеграфно-телефонний зв'язок, неодноразово проводила диверсії на залізничній колії між Зборовом і Озерною. Заскритований хліб; виділений на потреби окупантів, підпальники палили.

Активні дії партизанів викликали шалену лютю окупаційної влади. Почалися переслідування, згодом — арешти. Федір Нечипоренко був жорстоко побитий українськими поліцаями і переданий до рук гестапо. Було заарештовано і багато інших учасників групи. Шурі Селіщевій вдалося втекти до Львова. Лену схопили українські націоналісти, і вона загинула.

У БРОДАХ І БРОДІВСЬКИХ ЛІСАХ

Навесні 1943 року за завданням керівництва «Народної гвардії» в Броди приїхав Євстахій Григорович Цибрух. Він насамперед заглянув у кустарну майстерню по ремонту машинок. Побачивши чоловіка, який зосереджено орудував викрутою, кашлянув. Чоловік підняв голову.

— Оце так зустріч!— привітавшись, сказав Цибрух.— Не сподівався сьогодні бачити? Діло є... Важливе і невідкладне... Він говорив неквапно, ніби зважував кожне слово.

Іван Степанович Бурачок був також старий комуніст, і вони давно зналися. Цибрух розповів про мету свого візиту.

— Організовуємо групи «Народної гвардії» в районах, треба мобілізувати антифашистські сили і бити окупантів.

— Робитимемо все, що нам під силу, а майстерня може бути непоганою явкою. Сюди можна приносити газети, листівки, приходити із завданням і одержувати від нас потрібні відомості...

Так майстерня по ремонту машинок у Бродях стала місцем зустрічі підпільників. Двічі на місяць листоноша (Ткачинин) доставляв сюди газети або листівки «Народної гвардії». А вже звідси учасники бродівської групи розповсюджували їх серед населення.

Зі Львова в Броди часто приїздив «Ришард» (І. Курилович). Він тут збирав необхідні відомості і давав підпільникам нові завдання. І. Бурачку було доручено дістати карти Бродівських лісів. І він виконав це доручення.

Організована Бурачком бродівська група вела активну розвідувальну роботу, поширювала газети і листівки, влаштовувала втечі військовополонених і подавала їм допомогу.

До складу групи входили Антон Куть, який працював на німецькому складі, Людвиг Седлецький — лісничий, Ганна Айзенберг, яка згодом трагічно загинула в будинку, підпаленому фашистами, сестра Кутя — Ольга Зварич. Прізвища та імена інших товаришів групи невідомі.

У Броди до Бурачка часто приходили військовополонені, які втекли з різних місць, хворі, обморожені. Тут їм надавали медичну допомогу, а потім проводжали в ліси. У ліси, крім поодиноких полонених і дрібних груп, були відправлені дві групи — з вісімнадцяти й двадцяти чоловік, визволених підпільниками з бродівських табірних казарм.

Бродівська група народогвардійців провела ряд операцій: в Бродях було підпалено склад пального «Танкстеле» біля вокзалу, дві автомашини з вантажем військового призначення.

Бродівська група не раз пошкоджувала телефонний кабель, часто вносила плутанину у шляховий рух, змінюючи таблички, що вказували маршрути автоколон з військовим вантажем і військом.

З операцією в господарстві лісової охорони в Сидинівці бродівська група безпосереднього зв'язку не мала. Коли окупанти втікали, в Бродях стало відомо, що Сидинівка горіла, майно господарства дісталось населенню, а частину його вивезли партизани.

У період створення бойових груп і партизанських загонів військрада ставила як першочергове завдання встановити

зв'язок з Великою землею шляхом з'єднання з партизанськими загонами — спочатку С. Ковпака, а потім М. Наумова. Спробували зв'язатися і з загоном Д. Медведева.

Після невдалої спроби на початку вересня 1943 року встановити зв'язок з партизанами С. Ковпака в районі Золочева війська приймає рішення орієнтуватися на район Бродівських лісів, куди було намічено підтягнути кілька партизанських груп «Народної гвардії» для з'єднання з партизанами генерала Наумова.

За пропозицією розвідки «Народної гвардії» було намічено перетворити лісництво в селі Сидинівка під Бродами в опорний пункт і своєрідну базу для партизанів-народогвардійців.

У Сидинівці, де знаходилася лісова охорона по боротьбі з партизанами — «Форст-шутц», як її називали гітлерівці, заступником коменданта охорони був Болеслав Хидік (псевдонім «Цибульський»), який діяв за завданням «Народної гвардії». Енергійний і кмітливий, він у свій час був активним діячем АК, але під впливом комуністів порвав з нею. У лісництві Соколівка Болеслав Хидік загітував свою групу перейти до радянських партизанів. Восени 1943 року з боями привів її до Сидинівки, влаштував у лісі мниму охорону по боротьбі з партизанами — «Форст-шутц»*.

Встановивши зв'язок з «Народною гвардією», він діяв на її користь. Приймав у «Форст-шутц», забезпечував житлом, їжею і зброєю народогвардійців-бойовиків, яких підбирав і направляв у його розпорядження за вказівками війська І. П. Курилович.

Час від часу «охорону» навідував І. Курилович. Кількість народогвардійців в «охороні» досягла 20 чоловік — М. Веклюк, М. Мацієвський, Е. Шрек, В. Середницький, М. Дармограй та інші. Всього в «охороні» налічувалось близько 40 осіб, з них багато було поляків, у тому числі й аківці.

Народогвардійці «прослужили» в «охороні» понад два місяці.

Болеслав Хидік та Іван Курилович про людське око підготовляли групу для евакуації майна. Насправді ж завданням бродівської групи була ретельна підготовка до виходу в ліс озброєним загоном, який мав забрати з собою продовольство, зброю, транспорт.

Народогвардійці в охороні повинні були триматися так, щоб не виказати себе перед аківцями і німцями. Під час

* «Слава Родины», 1975, 21 марта.

обходів лісу «охоронники»-народогвардійці виконували бойові завдання. Так, на перегоні Броди—Красне І. Курилович, Б. Хидік, М. Дармограй і поляк Кубас пустили під укїс товарняк. Група народогвардійців пошкодила підземний телефонний кабель Львів—Броди.

Налякані наступом Червоної Армії, окупанти дали наказ начальникові лісництва націоналісту Островському підготувати майно лісової охорони в Сидинівці до евакуації на захід. А той поклав евакуацію майна на свого заступника Болеслава Хидіка.

Як був виконаний цей наказ, розповідає член оперативного штабу організації партизанського руху західних областей України І. П. Курилович:

— Наш маршрут був намічений заздалегідь. Ми направились через ліс біля села Підгірці. На вантаженні використали всю охорону. Ми діяли свідомо, а всі інші — керуючись почуттями ненависті до гітлерівців.

Вночі 14 лютого 1944 року вирушили в дорогу 16 парокінних підвод, навантажених борошном, крупами, маслом, салом. Взяли з собою станковий кулемет, кілька ящиків гранат і патронів, 34 гвинтівки, шість пістолетів. Обоз взяв курс не на захід, а на схід. У Підгірцях, де був пивний завод, обоз зупинився...

Не можна не згадати про курйоз з Бауером, який ще вчора очолював все лісництво. Разом з охороною він відправився супроводжувати обоз. Про що він думав, на що розраховував, важко сказати, скоріше за все, на швидку зустріч з такими же обозами, що евакуювалися на захід... І тільки коли на світланку партизани зупинили обоз, на привалі по жвавих вигуках і розмовах: «Оце евакуація! От-так ми!»— Бауер зрозумів своє безвихідне становище.

Народогвардієць-«охоронник» лісів М. Веклюк розповідає: «У Броди ми виходили зі Львова по одному. Завдання я дістав особисто від І. Куриловича. Він вручив мені аусвайс і польську кенкарту на ім'я Мазуркевича з направленням на роботу в лісництво, попередивши, щоб розмовляв я тільки польськи і тримав у секреті знайомство з Б. Хидіком («Цибільським»).

Михайло Павлович
Веклюк

Як згодом виявилось, в одному вагоні було кілька чоловік таких, як я. Їхали «найматися» на роботу в одну «контору» Е. Шрек, А. Метель, М. Дармограй, М. Мацієвський. Але про те не знали. І тільки тоді, коли прийшли до «Цибульського», зрозуміли, що всі свої. Тижнів через два приїхали В. Середницький з І. Куриловичем.

«Коли німці відчули, що їм уже не втриматися,— розповідає М. Мацієвський,— вони наказали вивезти всі запаси в Німеччину. Ми також дістали розпорядження вантажити підводи. 16 парокінних возів навантажили борошном, крупою, свининою, прихопили повозку-кухню і вночі виїхали в ліс. Проте довго там залишатися не могли, адже маршрут мали на Німеччину, а поїхали в інший бік. Ми вислали розвідку на пошуки партизанських загонів. Дізнавшись від лісничого Седлецького («Владака»)*, що в селі Гута Пеняцька є партизани і місцева озброєна охорона поляків, ми вирушили туди».

Партизани-народогвардійці сміливо евакуювали господарство лісової охорони, вирушивши назустріч радянським партизанам, назустріч Червоній Армії.

ДОВГОЖДАНА ЗУСТРІЧ

Вільно володіючи польською мовою, І. П. Курилович пішов на переговори в село Гута Пеняцька, де була розквартирована партизанська група Б. Крутікова. З допомогою лісничого Л. Седлецького в супроводі двох партизанів — Е. Шрека і Б. Хидіка він зустрівся в Гуті Пеняцькій з комендантом польської самооборони Войцеховським. Войцеховський покликав для розмови і Б. Крутікова. Розмова була короткою. Крутіков запитав Куриловича:

— Мета вашого знайомства?

Випередивши Куриловича, відповів Войцеховський:

— У нас мета одна — бити фашистів.

На цій зустрічі командири груп радянських партизанів не дійшли згоди, бо не було взаємного довір'я. І Крутіков, і Курилович тримались насторожено, боячись провокацій. Крутікова мучив сумнів: «Хто такий Курилович?» Йому навіть спадало на думку обеззброїти групу Куриловича і забрати обоз. Однак боявся помилитися. Крутіков разом з Харитоновим і Соловйовим вирушили за село Званев, де у лісництві зупинився партизанський обоз Куриловича. Під час цих відвідин командири домовились, що в Гуті Пеняцькій партизан-

* Справжнє ім'я Людвиг.

ські групи зустрінуться у повному складі, але Курилович знову прибув з делегацією. Цю третю зустріч Крутіков вирішив організувати з трапезою. Він попросив Войцеховського як команданта Гуті Пеняцької взяти на себе організацію прийому делегації Куриловича. Коли делегація прибула в шкільне приміщення, Курилович попросив Войцеховського залишити його з Крутіковим наодинці. Крутіков теж нагадав Войцеховському, що треба пригостити людей. Це викликало у Войцеховського невдоволення, але він промовчав і зайнявся приготуванням обіду, час від часу виходячи з приміщення за продуктами.

Відбулася відверта розмова:

— Ми патріоти Радянського Союзу,— заявив Курилович і при цьому передав Крутікову підпільні газети «Організації партизанського руху західних областей України».

Розмова настроювала обох на взаємне довір'я, і командири двох груп радянських партизанів були близькі до згоди об'єднатися.

Коли Войцеховський запросив до столу і хотів пропустити партизанів вперед, Крутіков з обережності дав дорогу Войцеховському, а сам замкнув групу озброєних партизанів, запрошених на товариський обід.

Не роздягаючись і при зброї сіли за стіл. Їли з апетитом.

Спускалися сутінки. І раптом... Крутіков, який сидів проти вікна, схопився з місця...

На подвір'ї гітлерівці! Всі схопилися за зброю! У Крутікова блиснула думка: «Хто продав? Войцеховський чи прийшли вслід за Куриловичем?»

Немов змовившись, усі партизани в бойовій готовності чекали непроханих гостей. Ось уже відчинилися двері, і на порозі в супроводі вартового з'явився гітлерівський офіцер. Він підняв руку, крикнув:

— Хайль Гітлер, до побачення!

Вибухнув дружній сміх.

Хтось спитав:

— Хто ти? Чому в німецькому мундирі?

Незнайомець розповів, як, тікаючи від фашистів, убив офіцера, скинув з нього одяг і в мішку приніс додому. Переходячись у селі, дізнався, що в Гуті є партизани. Пробираючись до них, надів цю форму. Благополучно минув усі пости і прийшов просити, щоб прийняли в партизани.

Цей випадок став вирішальним у переговорах Крутікова з Куриловичем. Вони домовилися про злиття груп в один загін. У ніч з 19 на 20 лютого група Куриловича зі своїм

Генерал-майор
М. І. Наумов

обозом в'їхала в село Гута Пеняцька, яке ховалося в засніженому лісі і нагадувало собою казкове царство. Населення радо зустрічало партизанів.

Через два дні у Гуті Пеняцькій з'явився партизанський батальйон ім. Чкалова з'єднання Маликова під командуванням Б. Д. Кореневського. Зустрів їх Войцеховський.

Кореневський зустрівся з Крутіковим, Куриловичем і Харитоновим. Відбулася щира, відверта розмова. Кореневський погодився на приєднання народогвардійців до свого батальйону. Однак бійців Куриловича переозброїв і розсіяв по відділеннях батальйону. Курилович став рядовим бійцем. До

батальйону Кореневського тимчасово приєдналася і група Крутікова.

25 лютого всі радянські партизани вийшли з Гуті Пеняцької в напрямі села Тур'є, в район Кам'янки-Бузької. Дорогою народогвардійці натикалися на банди українських націоналістів, і між ними зав'язувалися збройні сутички.

7 березня 1944 року партизани після тяжкого бою в селі Тур'є, за тридцять кілометрів від Бродів, зустрілися з штабом генерала Наумова.

Того ж дня І. Курилович з двома народогвардійцями і Б. Крутіковим з'явилися до генерала Наумова. Курилович доповів про свої повноваження і належність до Організації партизанського руху західних областей України, а також про те, як вони були зустрінуті командиром батальйону Б. Кореневським.

Генерал Наумов прийняв народогвардійців привітно, навіть жартома запитав:

— Бачили ви радянського генерала?

— Ні, ще не доводилося, вперше бачимо,— відповів Курилович.

Уважно вислухавши Куриловича, приязно дивлячись на нього, генерал запропонував Кореневському передати в розпорядження Куриловича всіх його бійців-народогвардійців, зброю та інше майно.

Генерал Наумов залишив народогвардійців при своєму штабі як спеціальну групу. Знаючи місцевість, вони успішно виконували покладені на них завдання розвідників.

Так відбулася довгождана зустріч. Організація партизанського руху західних областей України встановила зв'язок з партизанським з'єднанням генерала Наумова *.

Зустріч групи народогвардійців на чолі з Куриловичем з партизанським з'єднанням Наумова була закріплена рішенням про встановлення міцного зв'язку Організації партизанського руху західних областей України з штабом генерала Наумова і його пікетами з допомогою зв'язкових-народогвардійців. Крім того, Курилович просив повідомити Український партизанський штаб про діяльність «Народної гвардії», а також про те, що організації потрібен радіопередавач і радист. Наумов охоче виконав це прохання. 16 березня 1944 року на ім'я Наумова і Тарасова надійшла з ЦК КП(б)У така радіограма: «Вивчіть, подайте допомогу Львівському штабу в організації і розгортанні партизанського руху у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій...» **

Курилович і бійці «Народної гвардії» залишились при штабі Наумова, а для зв'язку з організацією було направлено двох народогвардійців. Вони повинні були не тільки дійти до Львова і повідомити про те, що встановлено зв'язок з партизанами. Дармограй мав супроводити із Львова в штаб до Наумова представників керівництва організації з тим, щоб спільно обговорити план наступних дій.

Хідіку було дано спеціальне завдання.

У Львові Дармограй доповів військраді про дії партизанської групи під командуванням Куриловича, а також про план, намічений у штабі Наумова. Для «Народної гвардії» це стало стимулом для ширшого розгортання боротьби з фашистами.

Військрада в наказі № 8 від 11 березня 1944 року писала: «Всю увагу і сили нашої організації спрямувати виключно на посилення роботи на всіх ділянках як бойової, так і агітаційно-пропагандистської боротьби з окупантами.

Стимулом для поліпшення нашої роботи слід вважати те, що керівництву нашої організації вдалося встановити зв'язок з командуванням партизанського з'єднання в західних областях України генерал-майора Наумова ***.

У цьому ж наказі відзначалося, що фашисти з допомогою зрадників українського народу — бандерівців намагаються посилити роботу по ослабленню сил антифашистського

* «Вільна Україна», 1965, 7 травня.

** Інститут історії партії при ЦК КП(б)У, ф. 62, оп. 10, спр. 110, арк. 85.

*** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 6, арк. 1.

фронту. Наказ підписав керівник військради «Гриша» (Йосип Григорович Матвишин).

Висвітлюючи цей період діяльності «Народної гвардії», необхідно сказати і про труднощі, які випали на долю організації.

Після загибелі у вересні 1943 року Т. Гаєвського в золочівській операції до складу військради був введений Вороняк. У військраді не раз порушувалося питання про поведінку і дії Лещинського («Олека», «Олександра»), який, очолюючи військраду, почав ігнорувати товаришів і самочинно вирішувати питання, пов'язані з фінансовою діяльністю організації, а також неправильно орієнтувати народогвардійців в організаційних питаннях. Його попереджали, але він не зробив належних висновків.

Рішенням військради Лещинський був усунений від керівництва і виведений зі складу ради. Йому було доручено невелику ділянку роботи на території Львова.

У військраду, замість А. Дацюка, який захворів, був тимчасово кооптований Леон Смолинський («Робак»). Однак він, перевищуючи свої повноваження, повторив помилки Лещинського. Особисто видаючи накази, «Робак» почав змінювати структуру організації. Наприклад, у наказах від 12 і 17 січня 1944 року існуючі у Львові райони він розбив на сім, призначив нових комендантів і дав завдання взяти на облік всі конспіративні квартири, де готувалася до друку і розмножувалася підпільна преса.

Дізнавшись про поширення таких директив, військрада усунула «Робака» від виконання покладених на нього обов'язків, а видані ним розпорядження анулювала. Довелося поміняти деякі конспіративні квартири. В районах було відновлено попереднє становище.

Леона Смолинського залишили в рядах організації, і він продовжував працювати в розвідці аж до арешту 23 квітня 1944 року.

Незважаючи на усунення від керівництва, Лещинський і далі видавав від свого імені циркуляри і накази, якими увільняв людей з посад і виводив із складу військради. Користуючись попереднім становищем і зв'язками з народогвардійцями низових ланок, Лещинський своїми наказами і розпорядженнями вносив плутанину в дії організації, розхищував дисципліну.

Військрада не могла миритися з дезорганізаторськими діями Лещинського і прийняла рішення, викладене в наказі від 11 березня 1944 року. В ньому говорилося: «Військрада...

викликала на своє засідання... «Олександра» (Лещинського) для того, щоб ще раз заявити йому, що він («Олександр») повинен припинити підривну роботу серед членів нашої організації. Він видає «накази» і «циркуляри» і прагне підбурити окремих членів організації проти всього керівного органу нашої організації — військради *. «Олександр» вказали, що він має підкоритися рішенням, прийнятому більшістю голосів. Він один протиставив себе військраді, яка за розлад роботи виключила його з організації. А тому наказую: справу «Олександра», колишнього голови ради, у зв'язку з виключенням його з членів нашої організації, вважати закінченою».

В кінці наказу голова військради Йосип Матвишин звернув увагу членів організації на необхідність суворо додержуватись конспірації та дисципліни у підпільній роботі **.

ПАСТКА

Коли військрада прийняла рішення про виключення Олександра з організації, до Львова повернулись народогвардійці з бродівської групи. Дармограй доповів військраді про прийняте в штабі генерала Наумова рішення направити до нього для зв'язку представника від керівництва організації.

Документа, який засвідчував би персонально осіб і повноваження повторного походу до генерала Наумова, не знайдено. Однак із свідчень тих, що залишилися в живих, зокрема народогвардійця Дармограя, зв'язкової Варягіної, котра тоді знала про прийняте рішення, відомо, що до складу групи входили: колишній член військради Вороняк, командир львівської бойової групи, член оперативного штабу «Іскра» (І. П. Вовк) і «Дам» (Дармограй), як такий, що був уже в Наумова і знав пароль та маршрут.

При вивченні цього походу з'ясувалося, що перш ніж відправитися до Наумова, Вороняк, Вовк і Дармограй зустрілися у Львові на квартирі І. Павелка з Смолинським. За чікими вказівками діяв Смолинський, даючи розпорядження тим, що вирушали до Наумова, і чому цього не зробив хтось із членів військради, зокрема голова ради «Гриша», не встановлено.

Учасник усіх цих подій Дармограй розповідає: «До Львова я прийшов із завданням — привести разом з собою когось із керівництва організації. Ось тоді на квартирі Павелка я вперше побачив Вороняка. На раді, коли доповідав, не

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 6, арк. 1.

** Там же, арк. 1.

Михайло Іванович
Дармограй

Леон Йосипович
Смолинський

світили, і хто там був присутній — не знаю. Разом з Вороняком прийшли «Іскра» і «Робак» (Вовк і Смолинський). Розмовляли по-польськи, і тоді я дізнався, що поїдуть Вовк і Вороняк. Поїздка ця мотивувалася тим, що Вороняк добре знає ті місця і має зв'язки з своїми людьми. Домовились і поїхали...

Виїхали поїздом. На станції Ожидів зійшли. Вороняк сказав: «Тут у селі є свої люди».

Зупинилися. Назву села забув, але добре пам'ятаю, що це було вдень. Ми перейшли полотно залізниці і дуже скоро прибули на місце. Коли ми заходили в хату, куди нас привів Вороняк, видно було, що він справді тут своя людина. Хазяїн зустрів його як давнього знайомого. Не приховуючи цікавості до незнайомих людей, кинув і нам: «Почувайте себе як дома».

Він запросив до столу, на якому вмиль з'явилися штоф самогону, хліб, цибуля і чотири склянки.

— Сідайте, погрійтесь, надворі холодуvато,— а сам наливає всім по повній склянці. Перший сам перехилив склянку і квапливо закусив. «Навіть не скривився»,— чомусь подумав я. Те саме зробив Вороняк, взяв склянку і Вовк... Я його обережно штовхнув під столом ногою. Мені не сподобався цей зарослий, похмурий, з насупленими бровами чоловік, його квапливість і те, як він пив...

Обстановка і наше завдання не викликали веселощів. А тут ще стривожила розмова, яку він завів ніби між іншим:

— Ось одних проженемо, а на п'яти наступають інші... Люди кажуть — не солодко живемо тепер, не мед буде і з москалями.

Ці розглагольствування хазяїна перервав Вороняк, повернувши розмову на інше, дивився на наші склянки і

очима ніби говорив: «Пийте, не виказуйте своєї неприхильності».

Випили. Кривилися, нюхали хліб. Скаржились на хворобу шлунка. Шкодували, що не можемо пити по-справжньому. Пробували відбутися жартом.

Хазяїн глумливо кинув:

— Які ж ви партизани, коли пити не можете?

Так просиділи, як у мішку, до настання сутінок. Ніби чекали когось, хто мав би провести до наступної явочної хати. Не дочекались. Пішов проводити сам хазяїн. Знову перетнули полотно залізниці і пішли далі, вбік. Хазяїн хати повернувся назад. Дійшли до села.

Вороняк сказав владно:

— Тут ми переночуємо.— Помовчавши, додав:— Є тут у мене добрий знайомий, учитель. Вранці організуємо провідника.

Мовчки пішли за ним. Було вже темно. Назви села не знаю, і чи був то вчитель, куди нас привів Вороняк, напевно не знаю. Пізніше говорили — священик.

Зустріли нас привітно. Хазяїн справив враження культурної людини.

Вороняк про щось поговорив з ним. На знак згоди він кивав весь час головою, а потім запевнив:

— Все буде зроблено, не турбуйтеся. А зараз лягайте відпочивати.

Мені і Вовку запропонував одне ліжко в чистій кімнаті: мовляв, тісно, зате тепло.

— Тільки зброю ось сюди сховайте,— показав потайну скриньку в стіні за шафою і продовжував по-змовницьки:— Так безпечніше. Бувають перевірки... Побачать озброєних — ага, партизанів переховуєш. Пропадеш... Сам би ще нічого... Дружина, дочка...

Побоювання хазяїна зрозумілі. Погодилися з ним. Зброю свою віддали сховати... Вороняк також на наших очах віддав зброю, ще й коробочку з безпечною бритвою, і разом з хазяїном пішов спати в другу кімнату. Ми з Вовком, не роздягаючись, лягли в ліжко. На душі тривожно. Був мовчазний і неспокійний і Вовк. Проте своїми тривогами ми не ділилися. Лежали мовчки. Втома і самогон зробили своє, скоро ми обидва заснули... Скільки спали? Здавалося, тільки-но заснули. Як раптом почулося кризь сон:

— Ей, брати! Вставайте, проспите царство небесне!

Важкі повіки, сковані сном, не слухаються, а думка ясна, віби й не засипали: «Ранок... Прийшов провідник... Але

чому ж стільки ніг? Тупіт, шум». Силкуюсь зрозуміти: сон чи дійсність? Розплющую очі. Повна кімната озброєних людей. Говорять різко, грубо. Кімната попливла, а разом пропливли Вороняк та Вовк зі зв'язаними руками. Над вухом прохрипіло:

— Ну, чого дивишся, як баран на нові ворота? В'яжіть його!

Схопили мене, почали зв'язувати руки, викручуючи назад. Зв'язаного вивели з хати...

Глибока ніч... Під ногами то рипить, то хлюпає. Ноги раз у раз потрапляють у підмерзлі калюжі, чіпляючись за грудки. У височині миготять бліді зорі. Нестерпно сухо в роті... Ми в пастці — попереду смерть. Не хотілося в двадцять один рік умирати...

Вели нас, підштовхуючи прикладами. На світанку завели у якийсь підвал. Там ми просиділи цілий день, а вночі кожного окремо допитували: хто ми, куди йшли, за чим? Я весь час повторював: «Приїхали купити продуктів».

При нас були гроші, які дали нам у Львові на всяк випадок. І це ніби підтверджувало правильність мого показання. Що говорили мої товариші — Вовк та Вороняк, не знаю. У підвалі нас охороняли, не дозволяючи розмовляти.

Під час допитів нас били, ставили всіх під стіну, включаючи і Вороняка. Він показував, як його побили, але мені здавалось, що він прикидався потерпілим.

Просиділи ми там близько тижня, нарешті нам заявили:

— Ідіть спокійно додому. Сталася помилка — ми такі ж, як і ви.

Ми всі троє повернулися до Львова. Приїхали зі станції Оглядів Радеківського району.

У ВІЙСЬКОВІЙ РАДІ

Про те, що сталося з групою Вороняка, Вовка і Дармограя, доповіли раді. Розглядали це питання два рази. Вперше члени ради засідали в повному складі, звітував Вороняк. Вдруге, на прохання Вовка, були присутні три члени ради — В. Грушин, А. Дацюк і М. Березін. На цьому вузькому засіданні доповідав І. Вовк. Він в основному повторив розповідь Вороняка, підкресливши лише, що бандити били його більше, ніж інших, показав синяки на руках, глибокі сліди дроту, яким були скручені і зв'язані його руки. Але поряд з цим Вовк заявив, що націоналісти попередили його: «Якщо з Вороняка впаде хоч одна волосина, то всі члени вашої органі-

зації, включаючи членів їх сімей, аж до маленьких дітей, будуть перебиті чи вирізані». Тут він попросив раду дозволити йому знищити Вороняка. Рада вирішила: не піддаватися паніці, спочатку перевірити Вороняка, попередити всіх народогвардійців, щоб вони поводилися обережно і не виявляли підозри до нього. Зв'язковій Варягінній, зокрема, було настійно запропоновано припинити будь-які стосунки з Вороняком у питаннях діяльності організації. Одночасно їй була дана вказівка попередити про це ж саме всіх товаришів, з якими Вороняк підтримував зв'язок через неї.

Степан Михайлович
Проць

Це рішення військради було виправданим, по-перше, тим, що її члени ще не знали про вміст коробочки для бритви (Вороняк заповнив її матеріалами, зібраними без відома ради), і, по-друге, тим, що в поведінці Вороняка як члена організації і члена військової ради, який мав займатися формуванням партизанських бойових груп спільно з І. Вовком, нічого підозрілого не було помічено. Пастка, в яку потрапили народогвардійці у тих умовах, справді, не могла мати нічого спільного із зрадою, оскільки в лісах нишпорили чимало банд українських націоналістів.

Однак вивчення поведінки і вчинків Вороняка напередодні другого походу до Наумова дає підстави для підозри. Ось витяг із звіту народогвардійця С. М. Проця: «Коли ми встановили контакт з Наумовим, то хотіли дати всі детальні дані про Львів. Працювали ми втрьох — «Франек» (П. Перчинський), я і Вороняк — над картою Львова. Три ночі писали знаки і пояснення, де що знаходиться. Товариші повезли ці документи і потрапили в руки УПА; документи, однак, були знищені»*.

С. М. Проць запевняє, що документи, які вони сумлінно готували для Наумова про підпілля «Народної гвардії», не потрапили до рук УПА. Проте це твердження могло ґрунтуватися на основі інформації Вороняка. Військовій раді повернули той примірник доповідної записки, яка була вручена Вовку і зберігалась у нього вшитю в комір пальта. Про

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 76, арк. 6. Особова справа С. Проця.

другий примірник (і, очевидно, доповнений внаслідок роботи протягом трьох ночей) Вороняк раді нічого не сказав. Дармограй та Вовк не згадали й про коробочку з бритвою. Можливо, навіть не знали напевно, що в ній було, або не надали значення словам Вороняка, який перед від'їздом показав подвійне дно коробки і сказав: «Це приладдя необхідне в дорозі. Зручно конспірувати важливі документи».

І. Вовк, звичайно, не міг нічого запідозрити, оскільки документи про організацію були передані йому особисто, і зберігав він їх у таємниці навіть від своїх попутників.

Але те, що сталося пізніше з організацією, показує, що Вороняк, залишивши разом із зброєю коробочку з подвійним дном, видав організацію.

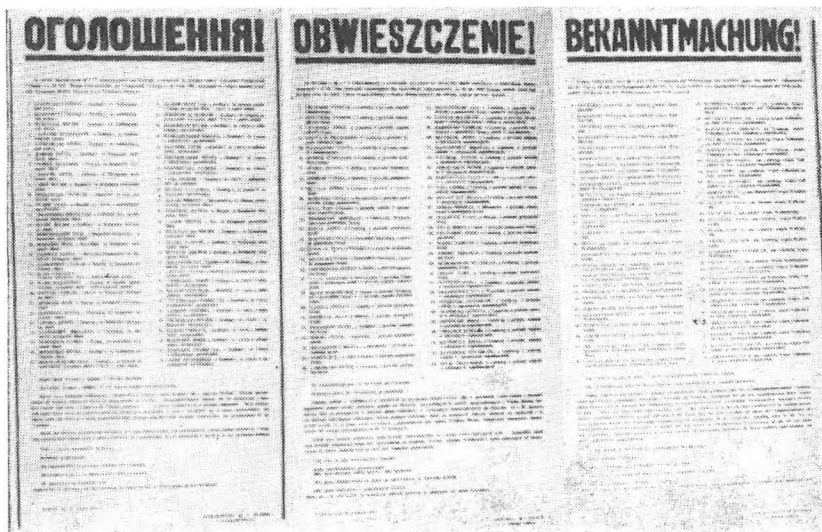
Незважаючи на перші невдачі і деякі зміни в складі військової ради внаслідок повідомлення Вовка про його підозріння щодо Вороняка, питання зв'язку з партизанськими загонами генерала Наумова не було знято з порядку денного. Рада врахувала передану Дармограєм пропозицію Наумова про те, що, коли народогвардійців спіткає невдача в районі Тур'є, слід вжити заходів для зустрічі з партизанами в районі Рава-Руських лісів. Туди послали Є. Г. Цибруха у супроводі Дармограя.

Згодом Євстахій Григорович Цибрух розповідав: «Доїхали ми до Рави-Руської, а потім пішли пішки до лісу, в напрямку Томашева. Зайшли в Томашів — повно поліції. Дармограй порадив переночувати в якомусь селі. Я відмовився. Ночували в лісі. Протягом чотирьох днів бродили в лісах. Партизанів не зустріли. Обстановка нічого доброго не обіцяла. Я вирішив повернутися. Про похід і причини, через які не відбулася зустріч з партизанами, доповів Матвизину» *.

У боротьбі з окупантами підпільно-партизанська організація зазнавала втрат, але це ставалося так, що важко було запідозрити зраду.

Загибель Тадеуша Гаєвського, Василя Федаса, арешт Ольги Кліщ, несподівана поява машини з німцями на місці збору партизанів у Золочеві 5 вересня 1943 року не пов'язувались з діями окремих осіб. Арешт Й. Мельникова, М. Базилевського та П. Кузів у жовтні 1943 року розглядався як результат необережності підпільників у стосунках з Львовичем, який

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 102, арк. 3. Особова справа Є. Г. Цибруха.

**Оголошення командуючого СС і поліції Галицької області
від 29 квітня 1944 р.
про винесення смертного вироку радянським громадянам**

також був запідозрений у зрадницьких діях проти радянських патріотів.

Арешти А. Полубяка, Д. Геля і його сина, Ю. Якубовського та його дочки Алли, О. Коняшина, Є. Грохольського та інших, які потрапили в гестапівські катівні 9 лютого 1944 року, коли у Львові прокотилася хвиля масових арештів у зв'язку із знищенням М. І. Кузнецовим віце-губернатора Бауера і доктора Шнайдера, не зв'язувалися зі зрадою, бо тоді було схоплено багато й зовсім непричетних до «Народної гвардії» людей як заложників.

«Народну гвардію» насторожив лише арешт групи «партизанів», вірніше, провокаційна поведінка якогось Зубкова: його запідозрили в доносі на групу Ю. Якубовського.

Зовсім в іншому світлі постав арешт гестапівцями Петра Перчинського та Андрія Гапи. Вони були схоплені 30 березня 1944 року. Гапу заарештували під час роботи за ротатором, коли він уже віддрукував частину газет. Там же стояв і радіоприймач. Цей арешт розглядався як перший серйозний провал у підпільній роботі. Він викликав тривогу і нагадав випадок, який трапився з Вороняком, Вовком і Дармограєм по дорозі до з'єднання Наумова.

Потрапивши в гестапо, П. Перчинський з болем у серці згадував три ночі копіткої праці, коли він був переконаний, що виконує бойове завдання члена військової ради Вороняка на користь організації. Тільки тепер, в тюрмі, він зрозумів, що Вороняк — зрадник.

У своїй передсмертній записці з тюрми, зашитій у комір закривавленої сорочки, він писав: «Перший етап мого тернистого шляху вже скінчився — на допити більше не викликають... Куди не погляну на своє тіло, скрізь розквітли волошки, а місцями червоніють польові маки. Услужив мені пройдисвіт з Томашівщини *. Другий і останній етап настане скоро. Витримаю його відважно, як і перший. З чистою совістю попрощаюся з білим світом. Якщо цими днями не вивезуть на Янівське, то в першу чергову передачу напишу пару слів. Прощайте. Міцно цілую батьків і всіх друзів. Ваш Петро» **.

ПРОВОКАТОР

Одним із завдань «Народної гвардії» було згуртування радянських патріотів у боездатну організацію, яка б могла завдати ворогові відчутних ударів.

Пам'ятаючи це, народогвардійці уважно прислухалися і придивлялися до людей, які в тій чи іншій формі проявляли своє незадоволення «новим порядком».

Так зацікавила членів «Народної гвардії» і особа Львовича, який влітку 1943 року став досить відомим серед радянських патріотів, переважно уродженців східних областей України. Львович поширював версію про те, що він спеціально посланий у тил ворога з Москви для організації підпілля і партизанської боротьби у західних областях.

Вперше про Львовича довідались в організації з розповіді С. І. Сидоренка. Спілкуючись з недавніми військовослужбовцями Червоної Армії, які втекли з полону чи вибралися з оточення, С. Сидоренко дізнався про «добрі» наміри Львовича, повірив йому і попросив зв'язкову військради познайомитися з ним. При цьому відбулася така розмова:

— Звідки відомо, що Львович спеціально посланий Москвою? — запитувала зв'язкова В. Варягіна.

Питання здивувало Сидоренка, і він просто відповів:

— Сам сказав про це...

— А-а. Сам, кажеш... І кожному зустрічному так заявляє?

* Вороняк відомий як уродженець Томашева.

** «Львовская правда», 1959, 3 ноября.

30. МЕЛЬНИКОВ ИОСИФ, з Лембергу, за участь в заборонених організаціях,
31. БАЗИЛІВСЬКИЙ МИКОЛА, з Лембергу, за участь в заборонених організаціях,
32. ПАЛУБЯК АНТІН, з Лембергу, за участь в заборонених організаціях,
33. ПЕРЧИНСЬКИЙ ПЕТРО, з Лембергу, за участь в заборонених організаціях,
34. ПЕРЧИНСЬКА ГАЛИНА, з Лембергу, за участь в заборонених організаціях,
35. ГАПА АНДРІЙ, з Лембергу, за участь в заборонених організаціях,

Прізвища народогвардійців, страчених фашистами
(фрагмент оголошення від 29 квітня 1944 р.)

З цим Львовичем поведь себе обережно, та й взагалі, там, де він вертиться, не виказуй своєї належності до «Народної гвардії». Ніде, нікому і нічого не обіцяй. Про твою пропозицію доповім. Будемо чекати розпоряджень.

— Єсть виконувати і чекати розпорядження,— відповів С. Сидоренко.

Про появу «організатора підпільно-партизанської боротьби за завданням Москви» зв'язкова доповіла члену військради В. Я. Грушину. Розповіла й про те, що від себе наказала «Колі» бути обережним у стосунках з Львовичем. Грушин схвалив це і дав завдання з'ясувати особу Львовича та його зв'язки.

Виконуючи доручення Грушина, зв'язкова постаралася побачити Львовича, щоправда, на відстані. Згодом з допомогою С. Сидоренка їй вдалося познайомитися з його колишньою коханкою Марією Потапушкіною і довідатися від неї про те, що Львович — не Львович, а Микола Львович Князьков (за паспортом), який їй, Потапушкіній, відомий під цим прізвищем тепер, а з довоєнного часу вона знала його зовсім під іншим прізвищем та ім'ям.

Ці відомості були покладені в основу дальших спостережень за поведінкою Львовича. Рада прийняла рішення зберігати від нього у суворій таємниці існування підпільно-партизанської організації «Народна гвардія».

Скоро стало відомо і те, що Львович на початку війни працював у Раві-Руській. З того часу його знав Олекса Путько. У 1942 році Львович втерся в довір'я не тільки до О. Путька, а й інших радянських патріотів, «організовуючи» їх у свою групу. Так виникла група на чолі з Кульпекінім і Гросманом, які погодилися діяти проти окупантів під «керівництвом» Львовича. Ввійшов до її складу і Путько, який у 1943 році став членом «Народної гвардії».

Олександр Путько, мешканець села Затила Рава-Руського району, колишній підпільник, відданий патріот Радянської Вітчизни, вірив «чесним» намірам Львовича. Якось той заявив, що йому небезпечно залишатися в Раві-Руській, і додав:

— Масштаб моєї роботи значно ширший, ніж Рава-Руський район. Добре було б знайти у Львові своїх людей...

Тоді О. Путько дав Львовичу адресу своєї односельчанки у Львові Галини Кишак. І не тільки адресу, а й характеристику як радянського патріота.

Галина Кишак не мала широких зв'язків з народогвардійцями, крім самого О. Путька і ще двох-трьох чоловік. Але в її квартирі Олександр познайомив Львовича з Парасковією Путько, яка знала багатьох членів «Народної гвардії». Попередити щодо Львовича Олексу та Парасю не було змоги, оскільки він ще був невідомий організації. Як же Львович почав здійснювати свої наміри:

— Як же вам вдалося вирватися з села? Хто вам допоміг?— допитувався він у Парасковії.

— Добрі люди допомогли, влаштували у Львові мене і дітей.

— Хто ж ці добрі люди? Де ви тепер живете?

Не поспішаючи, жінка розповідала про свою подорож до Львова. З широю вдячністю назвала прізвища Й. О. Мельникова, в якого влаштувала дочку... Несподівано Путько зауважила, що Львович дістав блокнот, майнула тривожна думка: «Навіщо він записує?» Не видаючи свого сумніву і не змінюючи тону, вона продовжувала:

— Не пам'ятаю вулиці... Львова не знаю. Просто, по-людському, прийняла допомогу як біженка. Тепер стала кравчиною — годую дітей, аби пережити війну. Така моя вся історія...

У чорну книжку агента гестапо було записано ім'я Мельникова. Мисливець-людолов вирвав у бесіді з П. Путько й ім'я «Колька».

Йосип Олександрович Мельников був арештований гестапівцями в кінці жовтня 1943 року, згодом розстріляний у

Львові «за участь у заборонених організаціях» *. У той же час гестапівці полювали на «Кольку-партизана». Коли вони налетіли на його квартиру, С. Сидоренко був за завданням організації в районі, і заарештували його дружину — Пелагію Кузів. На допитах від неї вимагали сказати, де ховається «Колька-партизан», її чоловік. Пелагія заявила, що вона незаміжня. А в ту квартиру тільки прийшла до хлопця, якого любить. Хто він і де — не знає.

Минав час. У Пелагії стала помітна вагітність. Не добившись від неї зізнань, фашисти відпустили її, протримавши у тюрмі п'ять місяців **.

А Львович діяв далі. Користуючись довір'ям Галини Кишак і Миколи Базилевського, він все ширше рекламував себе як організатора й керівника партизанського загону.

З Галиною Кишак підтримував зв'язок, одержував від неї газети і листівки «Народної гвардії» військовополонений з трудового батальйону киргиз Канатов. Він готував втечу своїх товаришів, їх відправку в партизанський загін. Допомогали йому Галина Кишак, Марія Туранова, Микола Базилевський і осетин Адам. Канатов працював шофером і виконував обов'язки десятника на будівництві різних об'єктів під Бродами. Часто на вантажній машині приїздив до Львова за матеріалами.

За діяльністю групи стежив Львович. Коли Канатов підготував до втечі полонених, зрадник пообіцяв йому дати «перепустку» в партизанський загін. Щоб не мати клопоту з Миколою Базилевським, Львович видав його гестапо. Миколу заарештували і згодом разом з Мельниковим розстріляли.

Згідно з планом операції Канатов повинен був взяти з собою зі Львова кілька чоловік, у домовлений час приїхати в батальйон за товаришами і на машині разом вирушити в ліс, у партизанський загін. Прибувши до Львова, Канатов зміг побачитися лише з Галиною Кишак, Марією Турановою і Адамом. Базилевський був уже в катівнях гестапо.

А Львович діє. Він вручив Канатову «перепустку» в партизанський загін і пообіцяв, що в дорозі його зустріне провідник.

— З цією перепусткою тебе приймуть в будь-якому загоні. Захочеш, поїдеш за своїм маршрутом, коли забереш решту з батальйону.

Разом з Канатовим зі Львова виїхали Галина Кишак і

* Львівщина у Великій Вітчизняній війні. Львів, вид-во «Каменяр», 1968, с. 108.

** Пелагія Кузів — уродженка села Вербіж Щирецького району Львівської області, дружина С. Сидоренка.

Адам. Проводжала їх Марія Туранова. З обіцяним провідником у дорозі машина Канатова не зустрілась, а коли вони прибули в розташування батальйону, щоб забрати товаришів, то виявилось, що потрапили просто в руки агентів СД, які несподівано з'явилися на місці роботи військовополонених. Канатов зрозумів, що його зрадили. Не бажаючи ставити під удар товаришів, які зібралися втікати з ним з батальйону, він вступив у нерівний бій — почав кидати гранати і відстрілюватися. В цій сутичці Канатов загинув. Були вбиті Галина Кишак і Адам.

Марія Туранова, яка проводжала друзів до радянських партизанів, через два дні була арештована гестапівцями. Доля її невідома.

А через десять днів Львович, «співчуючи» сестрі Галини Кишак, повідомив:

— Наших товаришів в дорозі спіткала невдача... Твоя сестра загинула.

Провокатор, агент гестапо Львович записав на свій рахунок сім жертв.

НЕВІДОМІ СОЛДАТИ

На околиці Львова на Новому Збоїську, вулиця Середня, 2, жила Марія Іванівна Добросева. Було їй тоді п'ятдесят. Походила з бідної родини і не могла здобути освіти, залишилася майже неписьменна. Мала невеликий город, з якого жила, продаючи овочі.

Восени 1943 року до хати Марії Іванівни підійшли два юнаки і попросили щось поїсти. Назвали вони себе полоненими льотчиками. Марія Іванівна прийняла їх і нагодувала.

У той же час двоє інших зайшли в хату до сестер Михайлини та Ганни на Старому Знесенні, вулиця Підгірна, 5. І вони були гостинно прийняті і нагодовані. Але в цей будинок двоє військовополонених завітали не випадково. Вони подружили з братом цих жінок Михайлом, який разом з ними працював у гаражі ремонтником.

До цих двох хат стали частенько заходити військовополонені з трудового батальйону по ремонту машин. Спочатку — четверо, а згодом сім чоловік.

Всі вони працювали разом, і, бувало, Марія Іванівна для цілої групи готувала обід. Це відбувалося майже кожної неділі, коли відпускали з табору.

Серед гостей був один з сивиною, міцний, невисокий на

зріст чоловік, якого називали «Доктором», насправді ж — ветеринарний лікар. «Доктор» добре грав на гармонії. Під його акомпанемент не раз у цій приземкуватій хаті співали радянські пісні українки Марія і Ганна, росіянка Маруся і полька Марія Іванівна. Їм підтягували військовополонені, татари за національністю. Маруся, яка іноді приходила сюди, мала зв'язок з «Народною гвардією». Незабаром військовополонені побували в її квартирі. Звідти потягнулися нитки від групи військовополонених татар до «Народної гвардії». Маруся познайомила «Доктора» з Парасковією Путько, а трохи пізніше та познайомила Марусю з І. Вовком. Відбулося це на квартирі П. Путько. Згодом військрада доручила І. Вовку підготувати втечу групи з трудового батальйону.

Член військової ради і начальник оперативного штабу В. Грушин через зв'язкову одержав явку на квартирі П. Путько. Там він прийняв від групи татар партизанську присягу. Групі була присвоєна назва «Казань».

Працюючи в гаражі і підтримуючи з допомогою Парасковії та Марусі зв'язок з І. Вовком, казанці почали виконувати завдання «Народної гвардії». Вони приносили патрони, гвинтівки, міни, медикаменти.

Члени групи «Казань» перебували в таборі на вулиці Перацького — продовження вулиці Залізничної, на місці, де тепер побудований цех заводу автотранспорту. Поряд з табором був невеликий будинок, у якому жило двоє старих (на жаль, ніхто не знає ні їх імен, ні прізвищ; вони були заарештовані гестапо, і доля їх невідома). До будиночка заходили військовополонені, згодом сюди навідувались підпільники, які забирали зброю та все інше, що здобували казанці. Зв'язок з будиночком старих тривав до того часу, поки полонені втекли, переодяглися і перейшли на становище цивільних.

До втечі група «Казань» вчинила ряд диверсій. Зокрема, з каси німецького підприємства були вилучені гроші в сумі 25 тисяч марок. Їх передали в розпорядження організації. Частина цих грошей використали на придбання одягу для групи «Казань», решту — на інші потреби організації. Партизани цієї групи стежили за німецькими офіцерами і гестапівцями, знищуючи їх на вулицях і в квартирах.

Група «Казань» під керівництвом військової ради «Народної гвардії» діяла тривалий час. Бойовими операціями керував І. Вовк.

Народогвардієць Юрій Попудренко розповідає: «Я брав участь в операції, якою керував «Іскра» (І. Вовк). Було нас

Юрій Андрійович
Попудренко

Парасковія Антонівна
Путько

п'ять чоловік. Ми всі одягнуті в німецьку форму, а Вовк — з погонами офіцера і нагрудним знаком фельджан-дармерії.

Одягались ми на вулиці Замарстинівській (нині Б. Хмельницького), недалеко від млина, з лівого боку. Це було ввечері. Ми чекали даних розвідки. Нас повинні були повідомити, коли з'явиться машина, яка постійно проїжджала в один і той же час у напрямку річки Полтви.

Того разу хлопці-підлітки (їх було двоє), хвилюючись і перебиваючи один одного, доповідали Вовку:

— Прогавили... Ужс проїхали...

Вовк вирішив повторити все спочатку наступного дня, тільки зустріч перенесли на обідню годину.

Ми розділились і пішли до мосту через Полтву. Невдовзі з'явилася легкова автомашина, в якій, крім шофера, сиділи два гітлерівці. За даними розвідки, передбачалося, що серед них мав бути високопоставлений чиновник генерал-губернаторства з господарських питань.

Як тільки машина переїхала через Полтву, Вовк зупинив її ніби для перевірки і, піднявши руку, сказав: «Хайль Гітлер!» — і зразу ж вистрілив. Одночасно пролунали постріли й інших учасників операції. Всі троє фашистів були вбиті.

Ми швидко скинули трупи в каналу, сіли в машину і поїхали за місто.

Повернулися тільки пізно ввечері. Заїхали на вулицю Сонячну і поставили машину в глибині двору, серед руїн. Це був двір будинку, в якому жила П. Путько. Я переодягнувся, пішов ночувати на вулицю Тиху до Ольги Заєць.

«Легкову машину, залишену у дворі, — розповідає Парасковія Путько, — використовували для роботи нашої організації. Підшукували для неї краще місце за Львовом. Якось підбіг до мене Славик, мій одинадцятирічний син, і каже:

— Мамо, прийшов німець і в двірнички питає: «Чия машина? Коли вона тут з'явилася?» Німець машину оглянув, щось відкрив.

Я передала це товаришам. Вони хотіли зразу ж перегнати машину, але вона виявилась несправною. Тоді вирішили її спалити. Незабаром так і вчинили».

У зв'язку з цим П. Путько терміново переселили на іншу квартиру на вулиці Краківській.

Одного березневого дня 1944 року група «Казань» у складі семи чоловік, на чолі з «Доктором», або «Сергієм», як його ще називали, пішла з трудового батальйону, щоб більше ніколи туди не повернутися.

* * *

Воєнні дороги привели їх до міста Краснодар. Там Василь Попов і Юрій Попудренко познайомилися, обидва потрапили в один ешелон поранених військовополонених, яких привезли в госпіталь до Львова. В палаті Юрій Попудренко був сусідом Семена Сидоренка. Вони подружили. Попов мав тяжке поранення і лежав у іншій палаті, Попудренко познайомив Сидоренка з Поповим.

У лютому 1943 року медична комісія визнала їх працездатними. Незабаром їх мали послати на роботу в німецькі батальйони. Допомогли радянські патріоти: 23 лютого увечері Попов, Попудренко і Сидоренко втекли з госпіталю.

Дулаєви — батько і дочка, Заєць, Любич, Солінцева та інші дістали для втікачів цивільний одяг, почергово надавали житло.

До Дулаєвих заходив Олександр Миколайович Кузнецов. Перед війною він служив у Львові. Був капітаном-танкістом Червоної Армії, членом ВКП(б). На початку війни потрапив в оточення, вибрався і нелегально жив у Львові у польській сім'ї, яку знав раніше. Кузнецов хотів організувати групу з колишніх військовополонених, що втекли з полону, а також з тих, що вийшли з оточення, і вивести її в Рава-Руський район, куди він не раз виїжджав для налагодження контактів з місцевим населенням.

З Рави-Руської до Львова приїхав Львович, який, як уже говорилося, видавав себе за організатора радянського підпілля. Кузнецов познайомився з ним. Був дуже одвертий. Розповідали, що між ними виникали суперечки і навіть сварки. Раптом Кузнецов був схоплений гестапо і відправлений у Люблінський концтабір.

Незабаром після втечі з госпіталю Попов і Попудренко через Дулаєву познайомилися з Едуардом Венгржановським, який направив їх у Кам'янку-Струмилову до колишнього директора МТС Юзефа Лещинського. Тут вони були прийняті на роботу і одержали потрібні документи.

Легалізуючись, Попудренко часто приїздив до Львова. Тут він зустрічався з Сидоренком, який вже увійшов до «Народної гвардії». Залучений Сидоренком до підпільної роботи, Попудренко возив у Кам'янку-Струмилову газети і листівки «Народної гвардії». Розповсюджувати їх допомагали Василь Попов та інші патріоти. Зокрема Ганна («Ганка»), яка до війни завідувала складом в одній із військових частин. Під час окупації вона працювала дояркою у фільварку. «Ганка» носила на станцію молоко, назад несла в бідонах газети і листівки, які поширювала серед селян і робітників фільварку.

Одного разу Попудренко і Попов привезли до Кам'янки-Струмилової газети. На вокзалі станції біля останнього вагона поїзда їх зустріла «Ганка» з бідonom у руках. Відчувши небезпеку, Попов кинув їй газети. Вона встигла схопити їх за штабелями, а сама зникла. Попудренка при виході на перон затримали і повели в поліцію. Попов пішов у парк і присів на лаві. Тут його також заарештувала поліція.

— Протримали нас у тюрмі, — розповідає Попудренко, — близько двох місяців. Через кожні три-чотири дні вчиняли допит і били, вимагаючи зізнання, що ми партизани, і займалися розповсюдженням комуністичних підпільних газет і прокламцій.

На виручку прийшов Юзеф Лещинський. Він знайшов спільну мову з охоронниками тюрми, і підкуплені поліцаї дали можливість Попову і Попудренку втекти.

Після втечі Попов жив переважно на одному з хуторів Кам'янсько-Бузького району, Попудренко поселився у Львові, на вулиці Тихій, в Ольги Заєць, квартира якої використовувалась для зв'язків між народогвардійцями.

Влітку 1943 року майже одночасно з Попудренком в «Народну гвардію» вступив Сергій Степанович Дулаєв. Він брав активну участь у розповсюдженні підпільної преси і збиранні коштів для організації. Якось Дулаєв запропонував зв'язковий зустрітися з Юр'євим. Одержуючи від Дулаєва газети і листівки «Народної гвардії», Юр'єв просив влаштувати йому зустріч із зв'язковою для представлення його керівництву організації.

Я доповіла про це члену військради В. Грушину.

— «Ростовський Старик» (так називали С. Дулаєва) передає нашу пресу одному радянському громадянину, який вийшов з оточення. Він хоче вступити в нашу організацію.

— Що ж, непогано. Читає наші газети, отже, розуміє завдання — нехай діє. Побачимо, на що здатний...

— Але ж він просить особистої зустрічі з ким-небудь із керівників.

— А ти з ним уже познайомилась?

— Ні, я ж і прийшла порадитись. Зустріч він призначає у себе на квартирі.

— Цікаво!.. І зразу ж давай йому керівництво?— Грушин замислився. Залишаючись таким же серйозним, продовжив:— Займись ним, вивчи, що за людина. Може, щось серйозне. А може, просто любитель порозмовляти. На зустріч іди.

Перша зустріч зв'язкової з Юр'євим відбулась десь восени 1943 року. Проживав він на вулиці Шпитальній, у добре мебльованій квартирі. Для бесіди запросив до столу. Така обстановка для конспіративних зустрічей була незвичною. На якусь хвилю вона немовби заслонила повсякденні страждання людей, у яких війна відібрала радість... Але це було тільки на мить. Обстановка — справа умовна.

Юр'єв розповідав, головним чином, про себе, роблячи спроби дізнатися більше. З розповіді не випливало, що він займається якоюсь конкретною діяльністю, хоч він і натякав на свої особисті можливості і наміри, здійснення яких матиме більше значення, ніж листівки, які йому дають читати. Між іншим, кинув репліку про можливість контакту з Львовичем та іншими людьми його оточення. Зв'язкова зауважила, що слід бути стриманішим при цих людях, які афішують себе як спеціально залишених для підпільно-партизанської роботи.

Вирішено було поки що підтримувати зв'язок через Дулаєва і надалі приносити Юр'єву підпільну пресу «Народної гвардії» для поширення, а разом з тим підбирати людей в партизанські загони і групи. При необхідності Юр'єв може через зв'язкову передавати важливу інформацію або одержати пораду від керівництва організації.

Восени 1943 року спостерігався новий прилив у «Народну гвардію». Зв'язки підпільників розгалужувались і перехрещувались. Часто для спілкування між собою вони використовували «своїх знайомих» — радянських патріотів, не говорячи їм про власну належність до організації.

Радянський інженер Едуард Венгржановський, за національністю поляк, у 1941 році прийняв і близько півроку

переховував у себе на квартирі пораненого Юр'єва, який вийшов з оточення. Згодом дав необхідну допомогу Попову і Попудренку, які втекли з госпіталю, зробив ключі від барака і передав пропагандисту РВА, щоб полегшити втечу військовополонених. Читав газети і листівки «Народної гвардії».

Попудренко, Юр'єв, Попов, Дулаєви бували у Венгржановських, які в свою чергу були добре знайомі з Фроловим. Микола Андрійович Фролов, колишній офіцер Червоної Армії, до війни служив на Львівщині. У Львові появився під час війни із спеціальним завданням своєї частини. За паролем встановив необхідні йому зв'язки. А для всіх він службовець УЦК, в тому числі і для свого товариша по армії П. Якубовича, який був зв'язаний з «Народною гвардією», але приєднався Фролову в цьому через певний час.

Я також була знайома з Тамарою Паніною і підтримувала з нею стосунки за межами організації.

— Якось влітку 1943 року я зайшла до Паніної напитися води. Мала при собі свіжі примірники газети «Боротьба». Номер був дуже цікавий, він містив повідомлення з фронтів. Піднімаючись по сходах, роздумувала: «Чи сказати, що знайшла на вулиці, чи, може, й не показувати, а лише поділитися «почутими» новинами.

Роздуми перервала Тамара, що вийшла назустріч.

— Здрастуйте, Віро Данилівно! Добре, що прийшла. У мене цікаві новини...

— Якщо цікаві — розповідайте. Але спочатку дайте води — вмираю від спраги. Сьогодні нестерпна спека.

— Ось кварта, пийте на здоров'я! А я на хвилику вибіжу. — Схопила зі стола якусь книгу і майнула з кімнати.

— Стривайте-но, самій у чужій квартирі якось страшно... Над вами ці... Та й де ж ваші хороші новини?

Останніх слів вона, мабуть, уже не чула.

Від такої несподіванки стало не по собі. Думала про пачку газет на дні сумки... Їх треба передати за призначенням, у встановлений час. «Оце підстроїла», — непокоїлась. Підійшовши до вікна, побачила, як Тамара зникла за рогом найближчої вулиці. «Піти»? — вагалася, дивлячись у вікно.

— Турбувались? Хіба я довго була? — ще на порозі заговорила розум'янена Тамара. В ту ж мить розкрила книгу, взяла вчетверо згорнуту газету, подала: — Ось, читайте новини.

— Це були знайомі сторінки того ж номера «Боротьби», що лежав у моїй сумці. Але газету розгорнула з байдужим виглядом:

— Що це таке? Де ви взяли, у кого?

— Почитайте — довідаєтесь. А де взяла — потім скажу...

Вдаючи, що захоплена читанням, і кидаючи репліки «Оце здорово!», я продовжувала своє:

— А все ж таки, де ви так скоро дістали цю штуку?

— Керуючий будинками тут є. Я його знаю з перших днів війни. Добра людина. Цілком своя. Хочете — познайомлю?

— А навіщо він мені потрібен?

Тамара похнюпилась, замовкла.

— А прізвище його знаєте?

— Певно, Дацюк,— знову пожвавилась Тамара,— познайомлю вас на користь справі. Ви ж прочитали газету, переконались, що люди борються з окупантами? А ми каліки, чи що?— випалила Тамара.

Я відмовилась від знайомства з Дацюком: повільним жестом повернула газету, хоча Тамара наполягала, щоб взяла її і дала кому-небудь почитати. Виправдувалась, що політикою у воєнний час не займаюся — це небезпечно для жінки, яка має дітей. Тамара сумно опустила голову. Я підтримала її словами.

— Ви не зважайте на мене. У вас інша справа — комсомолка, здорова, енергійна. Ви можете і повинні активно боротися з окупантами. Я старша за вас і хочу попередити — не називайте нікому, навіть найближчим людям, прізвища тих, хто вам довіряє. Адже тепер багато всяких...

— Цікаво вийшло... мені здавалось...

Продовжити їй я не дала:

— Ой, я засиділась, час іти... Бажаю успіху!

У раді стало відомо, як зв'язкова довідалася про прізвище «Свіра», на квартирі якого була підпільна преса, часто бували наради і явки. Дацюк в дальшому обмежився особистим контактом з Тамарою. Порадили і мені не признаватися Паніній у своїй приналежності до організації, але підтримувати з нею контакт.

Одного разу я зайшла до неї випадково. Двері в кімнату були відчинені.

— Я вам не перешкодила?

— А! Віро Данилівно, будь ласка, проходьте,— запросила Тамара.

Підходячи до столу, я побачила бруднувато-зелений офіцерський кітель, що висів на спинці стільця, і чоловіка, який сидів поруч...

— Пробачте, дуже жарко. З дозволу Тамари Іванівни я зняв...

Тамара сказала:

— Тут усі росіяни, розмовляти можна без перекладача,— ледь помітно підморгнула, запропонувала познайомитись.

Середній на зріст, з золотавим волоссям, років двадцяти п'яти чоловік у формі німецького офіцера виглядав як франт. Він без манірності потиснув руку і спокійно промовив:

— Єгоров, служу в Російській визвольній армії.

— Це те ж саме, що власовець? Пробачте, я не розбираюсь в армійських питаннях.

Посміхнувшись, відповів:

— Так, це те саме... Ви правильно зрозуміли, хоча й не розбираєтесь.

— Серйозно вам кажу — не розумію, кого і від чого визволяє ця з дозволу сказати армія? Наприклад, ви тут, у Львові, що робите?

— Я пропагандист,— загадково відповів Єгоров.— Агітую полонених — своїх братів слов'ян... у визвольну армію. Так я допомагаю нашим полоненим вийти з таборів.

— Ви пробачте, жіноча цікавість — надойдлива, але мені незрозуміло, як практично ви проводите свою роботу. Чи часто серед полонених зустрічаються подібні...

Співрозмовник засміявся:

— Ви хотіли сказати: подібні до мене мерзотники! Я вас розумію і не ображаюсь... А на практиці буває по-різному. Перевага пропагандиста-власівця — відносно постійна можливість вільного відвідування німецьких батальйонів і команд, де працюють радянські військовополонені. Виконуємо свій обов'язок як вдається.

Колишній старшина Червоної Армії, росіянин, пропагандист-власівець, який мав доступ до радянських військовополонених, не міг не зацікавити керівництва «Народної гвардії». Щоб переконатися, чи зможе власівець стати на шлях активної підпільної боротьби з окупантами, використати своє становище для пропаганди серед полонених на користь «Народній гвардії», були залучені народогвардійці, які зустрічалися з Єгоровим. Спочатку за бокалом пива немовби випадково його познайомили з підпільними газетами і листівками, які Фролову заніс Якубович, а потім збільшили передачу підпільної преси через Попудренка, який увійшов у контакт із зв'язковою, а через неї — з Вовком.

Постійно одержуючи газети і листівки «Народної гвардії», «визволитель» поширював їх серед військовополонених і організовував у робочих батальйонах саботаж і втечі. Згодом він особисто познайомився з Іваном Петровичем Вовком, ви-

конував його завдання. У військовій раді говорили: «Власовець пропагує непогано».

Наприкінці 1943 року у Львові знову появився О. М. Кузнецов. Він утік з табору. Неля Вільчинська, що до війни жила в сім'ї Кузнецова, часто їздила в табір з передачами для нього. Їй вдалося підкупити охорону. Дулаєви познайомили Кузнецова з Юр'євим, на квартирі якого Кузнецов часто переховувався. В цей час зустрічі Варягіної з Юр'євим стали частішими. Він познайомив її з Кузнецовим і знову почав наполягати на зустрічі з будь-ким з керівників організації. Тоді була організована зустріч члена військради і начальника оперативного штабу В. Грушина, але не з Юр'євим, а з Кузнецовим. Вона відбулася в парку біля церкви Юра.

Олександр Миколайович
Кузнецов

Зустріч Грушина з Кузнецовим була не випадковою і не єдиною. Як колишньому капітану Червоної Армії, що мав військовий досвід, керівництво «Народної гвардії» запропонувало йому очолити групу з колишніх військовослужбовців і з допомогою народогвардійців на чолі з Вовком організувати з неї партизанський загін, а потім вивести в ліс для з'єднання з партизанами генерала Наумова.

Пропозицію Кузнецов прийняв. Крім того, йому запропонували залучити Юр'єва для знищення провокатора Львовича. Це завдання від імені керівництва «Народної гвардії» було передано Юр'єву і зв'язковою ради.

Однак виконання цього завдання затягувалось. Юр'єв пояснював це тим, що Львович часто міняє маршрути і нічліг. Його квартира завжди була на замку. Згодом відповідальність за це завдання поклали на Вовка, який увійшов у контакт з Юр'євим.

У той час Вовк займався організацією людей і добуванням зброї. Її забирали у знищених гітлерівців і українських поліцейських, а також діставали через полонених, що працювали у гаражах, на складах тощо.

Так за завданням Вовка у Кам'янці-Струмилівій Попудренко і Сидоренко з допомогою Попова і шофера Макарова непомітно зняли з німецької машини автомати, пістолет, гранати, патрони. Все це було доставлено у Львів, проходило

через квартири Нати Баранової, Марії Пилявко і Ольги Заєць, звідки передавалось в розпорядження Вовка. Залучення до загону партизанів, добування зброї і медикаментів здійснювалось успішно. На квартирі Ольги Заєць багато партизанів, включаючи Василя Попова, прийняли партизанську присягу. Проводив цей церемоніал І. П. Вовк.

На вулиці Коперника містився аптекарський склад. Там працювали військовополонений Іван Чинов і юнак Толя. У дворі складу було кілька квартир. Сюди, на квартиру Люди Крикун, я досить часто заходила, заносила одну-дві листівки. Люда давала читати їх своїм знайомим, вносила від себе та інших читачів гроші в пресовий і бойовий фонд організації. За внесену суму одержувала квитанції з печаткою «Народної гвардії» і тут же знищувала їх. В організацію під присягою входити не хотіла — у неї було троє маленьких дітей і мати. Чоловік воював на фронті.

— Чим зможу — допомагатиму, — казала Люда. І допомагала багато в чому.

До її сусідів Левковських навідувалась Тамара Паніна. Бувала у них іноді на святкових вечорах. До речі, Левковський під псевдонімом «Лев» через Люду щомісяця також передавав гроші у фонд організації.

Іван Чинов заходив в обидві квартири, але охочіше і частіше навідував Люду — у неї можна було і попоїсти, і відверто поговорити. Івана Чинова особисто знала зв'язкова. Знала і його настрої. З її інформації військовій раді було відомо про аптекарський склад і про полоненого Івана Чинова, який працював у ньому. По лінії зв'язку знав про це і Вовк.

Юрій Попудренко, який брав активну участь у заходах «Народної гвардії», викопував завдання Вовка, сміливо використав знайомство з Тамарою на користь організації. Через Паніну він познайомився з Іваном Чиновим і залучив його до активної боротьби проти окупантів. Чинов з Толею почали виносити з складу медикаменти, індивідуальні пакети та інструментарій. Як перевалочний пункт для цієї мети використовувався підвал приватної квартири у дворі складу.

Все добуто на складі виносити з підвалу допомагала Тамара. Вона частинами заносила медикаменти на квартиру Ольги Заєць, звідки їх забирали народогвардійці Попудренко, Сидоренко, Хаджаєва і передавали за призначенням через квартири Нати Баранової, Парасі Путько.

Хаджаєва і Баранова переправляли медикаменти, бинти та індивідуальні пакети також через зв'язкову, яка через квар-

тиру оперативного штабу розповсюджувала їх у бойові групи і на лікувальні пункти партизанів. Частково Паніна заносила пакети з аптечного складу безпосередньо на квартиру Дацюка.

Коли над Чиновим нависла небезпека, він змушений був піти в глибоке підпілля. В цьому йому допомогли народогвардійці, а також Люда Крикун, Тамара Паніна і Ольга Заєць. А Попудренко пошив йому навіть цивільний костюм.

Як уже згадувалось, у Львові тоді активно діяла група «Казань». Її передбачалося вивести в партизанський загін, що формувався в районі Кам'янки-Струмилової і повинен був зустрітися з партизанами генерала Наумова.

Незадовго до здійснення цього плану Іван Петрович Вовк зустрівся на квартирі Юр'єва з групою товаришів, переважно радянських військовополонених. Серед них був і О. М. Кузнецов. Заходили сюди Попудренко, Сидоренко, Фролов, Чинів, Загорський та інші.

Наголошуючи на особистих зв'язках з Вовком, Юр'єв намагався затінити Кузнецова, мовляв, так потрібно для його безпеки. Одного разу під час переговорів Вовка з групою товаришів на квартирі Юр'єва туди прибула зв'язкова. Вона вручила Вовку таємну вказівку начальника оперативного штабу і члена військради про суворе дотримання орієнтації військової ради на Кузнецова як командира партизанського загону; також пропонувалося Вовку намітити виконання розпорядження щодо покарання Львовича.

Вовк розкрив конверт і прочитав листа при зв'язковій.

— Передайте «Сергію» — все буде зроблено!

Однак провокатори, що проникли в організацію, зірвали заходи керівництва «Народної гвардії», видавши гестапо багатьох активістів. У порядку попередження зв'язкова повідомила Кузнецова і Юр'єва про арешти в організації, і зокрема, відомих їм Грушина і Вовка. Сказала також, що подальші дії буде окреме розпорядження по лінії зв'язку. Під час цієї короткої і тривожної зустрічі Юр'єв подав грошову допомогу — дав у борг двісті окупаційних злотих. У той же час він виявляв посилений інтерес до структури організації. Вимагав, щоб зв'язкова накреслила план організаційної структури львівського підпілля.

— Навіщо це вам? — запитала зв'язкова.

Юр'єв багатозначно відповів:

— Я доповідатиму органам, за повноваженням яких перебуваю тут, у Львові.

— Що ви вигадуете? Яким органам? Ви заговорили несерйозно, це нагадує щось неприємне! — обурювалася зв'язкова.

— Прийдуть наші — переконається! Буде видно, хто з нас серйозніший, — з апломбом заявив Юр'єв.

Ця розмова зв'язкової з Юр'євим була останньою.

Як ніколи, у травні 1944 року Юр'єв поживав свою діяльність. Він почав оточувати себе людьми, які так чи інакше були зв'язані з діяльністю «Народної гвардії». Втягував їх у «свою» підпільну організацію і партизанський загін, наголошуючи на своїх «надзвичайних повноваженнях». Як з'ясувалося згодом, ці «повноваження» виникли після його зустрічі з одним із товаришів з групи «Шангіна» *. Але у певних колах Юр'єва почали вважати керівником львівського підпілля, організатором партизанського загону.

Порвавши зв'язки з «Народною гвардією», ігноруючи і навіть дискредитуючи її керівництво, він, таким чином, позбавив народогвардійців можливості широкого залучення для роботи в розвідці на користь фронту.

Попудренко влаштував Юр'єву зустріч з Поповим. Пропозицію Юр'єва створити партизанський загін у Кам'янці-Струмиловій і потім вийти на зв'язок із з'єднанням генерала Наумова Попов прийняв і погодився очолити загін. Його вирішили назвати «Патріоти слов'ян».

Заступником Попова повинен був стати Попудренко, але у зв'язку із зміною обставин він наприкінці травня повернувся до Львова. Згодом він потрапив у десантну групу П. І. Анісімова і перебував у ній до приходу наших військ, не маючи ніякого зв'язку з групою Попова.

Трохи згодом Юр'єв відправив у Білоградські ліси і О. М. Кузнецова. На жаль, точно не встановлено, за яких обставин загинув Олександр Миколайович. Після звільнення Львова стало відомо, що він був убитий в нічну пору — не подав пароллю, наближаючись до стоянки партизанів.

У зв'язку з деякими питаннями про загін «Патріоти слов'ян» і його командира В. І. Попова варто коротенько зупинитися на таких відомостях: В. Попов, Ю. Попудренко і С. Сидоренко за допомогою радянських патріоток 23 лютого 1943 року втекли з госпіталю для військовополонених у Львові. Деякий час перебували на квартирах своїх рятівниць. Незабаром Попов і Попудренко виїхали в Кам'янку-Струмилову,

* Група особливого призначення командування Першого Українського фронту.

за протекцією влаштувалися на роботу і таким чином легалізувалися. С. Сидоренко залишився у Львові. В червні вже був у контакті з «Народною гвардією», активно розповсюджував підпільну пресу. Ю. Попудренко доїжджав у Львів, від Сидоренка діставав підпільні газети; знайомив з ними Попова...

Хоч Попов скептично ставився до газет і самої підпільної організації, Попудренко встановив контакт з організацією і далі доставляв у Кам'янку-Струмилову газети і листівки, організовував розповсюдження їх. Створилася підпільна група. До неї приєднався і Попов, іноді приїжджав до Львова.

Восени 1943 року Попудренко разом з Поповим везли підпільну пресу, і хоча встигли передати пакунки своїй людині, були затримані поліцією. Два місяці перебували у тюрмі. По виході Попудренко подався у Львів, взявся до активної підпільної роботи, а Попов перебрався на хутір. Попудренко і далі підтримував зв'язок з Поповим, довозив йому газети і листівки «Народної гвардії». Навесні 1944 року навколо Попова почала створюватися група.

Ця партизанська група під назвою «Патріоти слов'ян» * створилася і постійно діяла, користуючись підпільною пресою і живими зв'язками з «Народною гвардією», яка на той час діяла під назвою «Організація партизанського руху західних областей України».

У Кам'янці-Струмиловій група «Патріоти слов'ян» на чолі з В. Поповим приєдналася до рейдуєчого загону партизанського з'єднання генерала-майора М. І. Наумова.

Деякі автори опублікованих статей помилково трактують групу «Патріоти слов'ян» як цілком самостійну організацію.

* Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1949, с. 163—164.

Розділ V

ПІДСТУПИ ВОРОГА

(Із спогадів)

ТРАГІЧНА ЗАГИБЕЛЬ

Слід трохи повернутися назад і нагадати читачам, що про існування диверсійно-партизанської групи «Казань» та її бойові дії у Львові Вороняку було відомо ще перед його походом з групою до Наумова. Більше того, як член ради він знав казанців в обличчя, знав квартири, де вони переодягалися і ночували. Відомі були йому і підпільники, через яких Вовк і казанці підтримували взаємні зв'язки. Все це проливає світло на трагічний фінал групи «Казань» у ті дні, коли вона мала залишити Львів і піти в ліси.

У перших числах квітня 1944 року І. Вовк повідомив казанців про те, що вони мають зібратися у визначеному місці о восьмій годині вечора, а звідти вирушити з провідниками в партизанський загін. Однак в середині дня групу дезорієнтували. Було змінено місце і час явки. Люди (по кілька чоловік) сходилися в будинку на Збоїську по вул. Середній, № 2, до Марії Іванівни Добросевої. Хто випередив події і за чією вказівкою група була зібрана серед білого дня на Збоїську, залишилось таємницею.

Нічого не підозріваючи, сходилися підпільники в знайомий будиночок. Хазяйка була вдома, коли увійшов один, який найчастіше ночував тут, за ним — ще два. У господині був готовий обід, хотіла нагодувати, уже розставила тарілки, як раптом у кімнату ввірвалися гестапівці:

— Руки вгору!

Це сталося так несподівано, що ніхто не встиг навіть піднятися з місця. Захоплених зненацька зв'язали, заткнули їм роти і знову повернулися в засаду.

Хазяйка бачила: гестапівці оточили будинок з усіх боків. Чекали інших.

Четверо підходили парами. На перших двох гітлерівці напали при вході в хату, коли двоє задніх наблизилися до хвіртки. Всі опинилися в пастці.

— Без бою не здаватися! — крикнув «Доктор» і кинув гранату.

Партизани відстрілювалися до останнього патрона. Нікого

з них гестапівцям не вдалося взяти живим. Всі вони героїчно загинули. Не вдалося встановити їх прізвищ.

Трьох разом з хазяйкою, побитих і зв'язаних, кинули в машину і відвезли в тюрму на Лонського. Згодом підкотила друга машина. Гітлерівці повкидали в неї трупи партизанів і зникли.

Невідомо, де могили цих мужніх солдатів. Вбогий, напівзруйнований будиночок Марії Іванівни Добросевої опустів. Його хазяйка, зазнаючи страшних катувань, перебувала у гестапівській тюрмі до визволення Львова Червоною Армією. Трьох партизанів фашисти розстріляли.

Хто винен у трагічній загибелі підпільників групи «Казань»? Хто змінив визначену Вовком явку і спрямував казанців до будинку на Збоїську? Відповіді на це поки що немає. Очевидно, в провокаторських діях були використані особи, зв'язані з групою «Казань». У їх числі були люди, відомі Вороняку і Львовичу.

ЗРАДНИК ДІЄ

Підпільно-партизанська організація зазнавала все більших втрат. Замаскований ворог завдавав ударів у саме її серце. Він тепер майже відверто видавав у руки гестапо членів військової ради, активних народогвардійців, адреси яких мав, вказував їх на вулиці, призначав явки і влаштовував там засади.

З 20 квітня 1944 року Вороняк почав діяти відкрито. Разом з гестапівцями він розгорнув бурхливу зрадницьку діяльність. Одним з перших тоді був арештований Лещинський (колишній член військової ради «Народної гвардії»). За ним — Й. Г. Матвишин, який очолював у той час військову раду. Його схопили просто на вулиці. Так само на вулиці були заарештовані І. Вовк та М. Масний.

Прокотилася хвиля арештів по квартирах, і часто гестапівці знали прізвища й клички народогвардійців.

Повернувшись з концтабору, Й. Матвишин згадував: «Розкажу, за яких обставин мене взяли... З Вороняком у мене була домовлена зустріч на Личаківській вулиці (нині вулиця Леніна). Ми мали обговорити становище у Городку Ягайлонському, звідки повинні були надійти відомості про рух поїздів з військом у напрямку Тернополя. На ту зустріч я пішов з народогвардійцем Адамом.

Я йшов метрів на двісті вперед, а за мною — «Адам». Коли наблизилися до брами, з якої мав вийти Вороняк,

Віт Гаврилович
Фриц

Лілія Семенівна
Гепперт

оглянувся навколо. Нікого не було... Зайшов у браму, не підозріваючи, що там влаштована засідка... Тількино ступив туди, як з обох боків вискочили агенти, скрутили мені руки, натягли кайдани... Тут же обшукали кишені. Підїхало авто, мене кинули в нього і відвезли в тюрму. «Адам», який ішов за мною, побачив і вчасно відступив... Коли мене схопили, я мав при собі документ — кенкарту на ім'я Фалатовича Ришарда. Свое прізвище — Матвишин — я не назвав і на допитах, не признався, що справжнє моє прізвище — Матвишин. У тюрмі на Лонського спочатку сидів у камері-одиночці, фашисти били, знущалися наді мною, однак їм від мене нічого не вдалося довідатися».

...Матвишин був чудовою людиною. Багато хто згадує його добрим словом. Серед них — і Лілія Семенівна Гепперт, яка живе в Польській Народній Республіці. Вона була членом «Народної гвардії» і весь час працювала під керівництвом Й. Г. Матвишина. Ось її спогад:

— Був теплий день. На тихій вулиці Боніфратів у Львові гралися дві маленькі дівчинки. Лунало їх веселе щебетання. Раптом з'явився якийсь перехожий. Його кашкет був насунутий на очі. Оглянувшись навколо і помітивши русьву дівчинку, він тепло всміхнувся, але тут же його обличчя

покрила маска байдужості. Дівчинка теж помітила чоловіка. Ось-ось вона кине́ться до нього, однак стрималася... Це був її батько.

Зустріч з дочкою паповнила ніжністю його серце. Значить, вони здорові, за час його відсутності нічого не трапилося. Вони його чекають.

П'ятирічна донечка, граючись з подружками, хитрує, щоб не привернути до нього уваги на вулиці і щоб зла сусідка не сказала: «Цей комуніст повернувся додому». Дружина Мат-

вишина Катерина, або просто Казя, не раз давала притулок народогвардійцям.

Крім дочки Цесі у Матвишиних був одинадцятирічний син Генрик. Якось Генрик різко смикнув ланцюжок у туалеті, і згори раптом щось впало йому під ноги. Він з цікавістю оглядав предмет, але не чіпав його. Це була граната.

Якось батько покликав Генрика і говорить:

— Ти вже дорослий, хлопче...

А Генрик розглядає дивно вирізані сторінки з книги і уважно слухає батька. Тато мовчки відкриває книгу в грубій палітурці, і Генрик бачить хитромудро вкладений в неї пістолет. Батько закриває книгу, підсовує її Генрику під руку... і пояснює, куди треба її віднести. Адже хлопець добре знає Львів. Батько уважно дивиться на сина і суворо каже:

— Якщо квітів не буде на підвіконні — не дзвони і зразу повертайся додому.

Цього разу Генрик не з'їжджає вниз по перилах, він швидко збігає і зникає в сутінках раннього осіннього вечора. Почуває себе зовсім дорослим. Книга важка, треба тримати її міцніше, щоб не випала з-під пахви...

Останнім часом діти бачили багато фотокарток. Виконуючи завдання «Гриші», я вписувала імена і прізвища в бланки паспортів або свідоцтв про народження. На цікаві дитячі погляди я відповідала:

— Це документи, щоб дяді могли виїхати.

Генрик догадувався, що «виїхати» — означає піти кудись у ліс.

На документах ставились печатки, які робив Матвишин з Яном Прокоповичем — членом «Народної гвардії ім. І. Франка». Генрик бачив, як вирізають ці печатки.

Так минали дні...

В останній декаді квітня 1944 року для членів підпільної організації «Народна гвардія ім. І. Франка» у Львові настали жахливі дні.

У різних кварталах міста, в квартирах і на вулиці гестапо схопило багатьох товаришів, у тому числі і Матвишина. 20 квітня 1944 року він повинен був зустрітися на Личаківській вулиці з Вороняком. Вранці він бачився з «Адамом» (В. Г. Фрицем). Сказав йому:

— Сьогодні є важливі справи, треба остаточно домовитися про давно заплановану операцію. Вороняк мусить побачитися з кількома товаришами. О десятій годині я зустрінуся з ним на Личаківській. — Він задумався і додав: — Йди за мною, я не захопив зброї.

«Адам» пішов...

Незабаром після арешту Матвишина «Адам» прийшов на його квартиру, поспішно забрав пістолет і гранати. А Казя швидко спалила карти, плани, документи, знімки, листівки. Після цього гестапівці не знайшли нічого особливого. Їх старання були даремні.

Матвишин і раніше, за часів поміщицько-буржуазної Польщі, сидів у тюрмах за революційну діяльність. Тепер, кинутий в гестапівську катівню, намагався розібратися в тому, що трапилось. Шукав відповіді на питання: «Провокація Вороняка? Хто він такий? Коли і хто ввів його в організацію, які у нього були зв'язки, що він знає? З ким він ще домовився на сьогодні? Чи встиг втекти «Адам» і забрати ротатор в одній з своїх квартир?.. А може, «Адам» теж попався?»

З швидкістю блискавки шугали думки... Він ще не встиг впорядкувати їх, як викликали на допит...

Одержавши якось передану з в'язниці білизну (після одного з таких допитів), я знайшла у шві сорочки спритно вкладену записку, написану графітом на клаптику полотна. Текст записки місцями був нерозбірливий... «Вати не присилай, пришли ліки, ту запаковану пляшечку. Якщо в тебе немає, купи в аптеці у пана Ляльки *, там найкраще, і зубну пасту, та була дуже доброю... Передай привіт К... скажи їй, що трубочист приніс, але довелося знищити записку... Передай привіт усім моїм... Ліки хочу мати на всякий випадок...»

Все було ясно. Матвишин був сильним і витривалим, нікого не видав, але на всякий випадок хотів мати цінністий калій. Він вирішив не чекати чергового допиту...

Я побігла до «Ляльки». По дорозі торкалась рукою пухнастого коміра пальта, в який була зашита ампула. Але цю ампулу я не хотіла посилати: може, отрута не свіжа, не цілком надійна?

Пізніше, згадуючи про це, я сама не розуміла, навіщо так добивалась отрути — без вагань і без сумнівів. Чи правильно робила?

Посилка з отрутою не застала Матвишина в камері. Що сталося би, коли б вона його застала? Ніхто не думав про це. В той час смерть не здавалася найстрашнішим виходом. Були речі гірші...

Людям, які знаходили притулок у квартирі Матвишиних, довелося її залишити. Молодші пішли в ліс. Казя стійко переносила обшук за обшуком. Вона ні з ким не бачилася, нікого

* «Лялькою» називали Є. Цибруха.

не хотіла наражати на небезпеку: їх будинок перебував під наглядом.

Дітям нічого було їсти. Після одного з обшуків у Казі зовсім надломилися сили. Наодинці зі своїм відчаєм і страхом вона не могла всидіти в хаті.

Вона бігала до тюрми і бродила навколо неї, спостерігаючи за одним вузким вікном, де високою купою лежали кинуті капелюхи і шапки. На самому верху лежав зелений капелюх. В цьому капелюсі вийшов того квітневого дня її Юзек. Значить, він живий.

Та ось зеленого капелюха не стало. Але Казя не знала про це. Того дня вона не пішла на вулицю Лонського — сиділа вдома, вдивляючись у дивний банкнот, вручений їй невідомим залізничником. Він сказав на порозі:

— Я знайшов це біля вокзалу. Іхала машина з Лонського. Я нікого не бачив, але потім помітив на тротуарі цього злого. Це для вас...

Того ж дня їй принесли ще два такі банкноти. Значить, він кинув у щілину між машиною і брезентом три банкноти. І всі вони були доставлені за призначенням.

Казя непорочно сиділа і ось уже пару годин розглядала банкноти...

На банкноті наспіх, нерівним, але знайомим і дорогим їй почерком було написано: «З вулиці Лонського виїхали. Ідемо в концтабір до Німеччини. Будь ласка, повідомте на вулицю Боніфратів 12/3, 8. VI. 44». А на звороті: «Виїхали ми всі. Писав Юзек Матвишин». І ще раз повторялася адреса. На сірому фоні банкнота написано: «Цесик зі мною» (Цесик — Ч. Кобильник — один з наймолодших членів організації, йому було 17 років). Здавалося, треба було радіти... Він живий. Але Казя ще більше засмутилась. Вона знала, куди його везуть і навіщо. Вона не могла повірити, що він зможе повернутися...

Не витримавши горя і відчаю, вона померла.

Матвишин повернувся до Львова з концтабору хворий. Холодно зустрів його рідний дім. Не стало матері його дітей, його найближчого друга — дружини Казі. Не стало і багатьох товаришів по спільній боротьбі. І. Вовк, який повернувся з табору смерті, скоро помер. Серед тих, хто не потрапив до рук гестапівських катів, багатьох вже не було в живих. Вбили М. Березіна, З. Белінського, незабаром померли Ян Прокопович, Віт Фриц та інші.

Нелегко було йому починати життя заново, але Матвишин знайшов у собі сили. Він виїхав у Польщу (там вже

Здислав Казимирович
Белінський

були його діти), взяв участь у будівництві нового, соціалістичного ладу у Польський Народній Республіці.

Смерть завчасно обірвала його життя — 3 жовтня 1961 року. Похований Й. Г. Матвишин у Кракові.

21 квітня 1944 року комендант Червоноармійського району Микола Масний, як бувало не раз, прийшов до своєї дружини на Галицький базар. Заходив він сюди, щоб трохи перекусити. Сім'я Масного жила бідно і ніяк не могла вибитися із злиднів. Біля входу на базар і на площі вештались гестапівці. Осторонь стояв кремезний, середній на зріст чоловік у сірому пальті і такому ж капелюсі. Він швидко обмацував очима людей, немов когось шукав і чогось боявся. Незнайомий часто кидав погляд на ворота базару і продовжував стояти на місці, зберігаючи вигляд байдужого спостерігача базарної метушні.

Коли Микола Масний ввійшов у ворота, очі шпики на мить вп'ялись у нього гострими колючками. Але зразу ж відвів їх убік, і Масний нічого не зауважив. Тоді за його спиною піднялася зрадницька рука і вказала на нього гестапівцем.

Микола подався назустріч дружині, яку впізнав здалеку, як раптом почув коротке й різке:

— Руки вгору!

Його тут же обшукали і вивели з базару. Біля входу вже стояла машина, але перш ніж кинути в неї, йому зв'язали руки. Так і повезли в тюрму на Лонського.

...Іван Петрович Вовк не раз говорив:

— На квартирі мене живим гестапівці не візьмуть. Сам загину, але і покладу не одного!

Та й рідко бував він у своїй квартирі. Небагатьом була відома і його адреса.

Про арешт І. П. Вовка розповів народогвардієць Антон Гальчук, у якого Іван Петрович переховував особисту зброю. Ідучи на роботу, він заносив її до Гальчука, а повертаючись, забирав.

«22 квітня 1944 року, о дванадцятій годині дня,— згадував Гальчук,— ми зустрілися на початку Личаківської вулиці. Зупинилися на площі біля репродуктора, слухали вісті.

Раптом Іван зблід і наступив мені на ногу. Він помітив, що нас оточують. Було їх кілька чоловік у цивільному і три гестапівці. Непомітно для інших втиснув мені в кишеню якісь документи. Я вдав, що не знаю його, і почав потихеньку відходити. В цей час проходив трамвай, і І. П. Вовк кинувся до нього, встиг схопитися за поручні, але на нього накинuloся зразу шість чоловік, скрутили руки і повели».

Після повернення з табору Іван Петрович розповів, що він вийшов на зустріч, призначену Вороняком, який був разом з кількома чоловіками, одягнутими в цивільне. Коли схопили Вовка, то зразу — обшарили пояс (за ременем він носив зброю). Це вказувало на те, що підпільника видав гітлерівцям той, хто його добре знав.

23 квітня, в неділю, з п'ятої до дев'ятої години ранку були арештовані в своїх квартирах В. Я. Грушин, А. Т. Дацюк, І. А. Павелко, П. М. Борис, М. Карвацький, В. Я. Яблонський, Химчини — Микола та Андрій (батько й син), М. Н. Ісаєв, Л. Смолинський, Н. В. Надашкевич та багато інших.

У ТЯЖКУ ХВИЛИНУ

— Двадцять другого квітня 1944 року, в середині дня, на квартиру Грушина прийшов Вороняк. Він сказав дружині Грушина Ганні, щоб «Сергій» прибув увечері на явку.

До повернення Грушина з роботи прийшла я. Нас насторожила несподівана поява Вороняка. Тоді ми ще не знали обставин і деталей арешту Матвишина та Вовка, але нам було відомо, що їх схопили на вулиці.

З'явився Василь Якимович. Ганна зразу передала йому прохання Вороняка. Грушин відповів:

— Засікли уже і без зустрічі. Мене додому проводжали агенти.

— Треба негайно втікати звідси, — порадила я. — Ходімо в мою напівзруйновану квартиру.

Мешкання, про яке я згадала, було пошкоджене бомбою, і в ньому ніхто не жив. Використовували ми його тільки для підпільної роботи. Там була друкарська машинка і недавно перенесений з квартири Грушина радіоприймач.

— Ти не подумала, що нас з успіхом можуть знайти і там. До того ж у тій квартирі... Може статися, що в моїх дітей залишаться ще мати, а в твоїх не буде й її.

— Ну, йди сам. Певно, це буде краще. Туди можна ввійти непоміченим — просто зі сходів, через велику кімнату. Та ти ж знаєш... Ось ключ, — продовжувала я.

Ганна дивилася на мене благально:

— Не наполягай... Він нас не кине. Я його знаю.

— Я залишуся з тобою. Тобі не буде страшно,— сказала я.

Всі ми гірко всміхнулись, дивлячись один на одного. Василь Якимович, як завжди, заговорив напівжартома-напівсерйозно:

— Ти так віриш у свою силу, Віро?.. Добре, що ми вміємо так вірити, любити... Любити Батьківщину, дітей, друзів. Взагалі, вміємо любити життя. А свого життя, на жаль, не бережемо.

Уже темнішало. Прийшло ще двоє народогвардійців — Неля і Мар'ян. Вони теж турбувалися, хотіли допомогти Василю Якимовичу. Пропонували, що можна вивезти, перекласти у надійному місці. Але він не погодився. Нагадав про поліцейську годину. Мар'ян і Неля пішли. Я залишилася. Мені, власне, і не було куди йти. Небезпека нависла над усіма квартирами підпільників, а свого житла я тоді не мала.

Василь Якимович сказав:

— Будемо сподіватися на краще. Коли що, я вийду з кухні у двір. Ніч сховає. А завтра,— повернувся він до дружини,— ти з дітьми переберешся до Ганни Дмитрівни. Тобі допоможуть...

Кожен взявся за своє. Ганна готувала дітям поїсти. Маленького Сергійка уже треба було вкласти в ліжко.

Я зайнялася туалетом. Навіть накрутила папільйотки.

— А ти за всіх обставин хочеш бути красивою? — зачепив Василь Якимович.

— Ні, чому красивою? Красивою треба народитися, а мені не пощастило. Просто хочу бути акуратною. Може, довго не доведеться мити голову. Умови змінюються...

— Воно так,— погодився він.

Сергійка нагодували, і хлопчик заснув. На його личку грала посмішка. Може, він бачив сильні руки тата, який пестив його, а може, тішився, що тато гладить по голівці...

Восьмирічна дочка Інна вечеряла разом з нами. Все було невимушеним і спокійним, як завжди. Ні гнітючої мовчанки, ні розмов про події, які нам, дорослим, пекли мозок, болісно відлунювали в серці.

Інна їла, намагаючись довше посидіти за столом. Вона немов щось передчувала. Трохи стривожена попередніми розмовами, частіше, ніж звичайно, підводила довгі вії і сторожко поглядала то на тата, то на маму. Дорослі жартува-

ли з нею, а тато розповідав про муху, яка восени не пішла вчасно спати і напівсонна звалилася в тарілку з гарячим супом.

— Іннусю, з тобою так не трапиться, га?

Підвівшись, він поклав свої лагідні руки на її худенькі плечі, потім тихенько повернув голівку дівчинки до своєї тарілки:

— Ага, а я перегнав тебе! Подякую мамі раніше за тебе.

І він поцілував дружину. Інна похапцем відправляє останні ложки супу в рот і, ще не проковтнувши, з шумом зіскакує з стільця і кидається до них, обіймає обох рученятами.

— А тепер — на добраніч! Йди спати,— сказали їй, і вона слухняно побігла в «свою» кімнату.

Вона не чекала лиха, яке звалилося на неї двадцять третього квітня тисяча дев'ятсот сорок четвертого року, рано вранці. Щаслива, того суботнього вечора двадцять другого квітня Інна бачила і цілувала тата останній раз.

Був уже пізній вечір. Ми все ще сиділи в кухні. Вона ніби відгороджувала нас від зловісного привида, захищала. Ще і ще раз поверталися до питання: чи можна вийти з кухні і сховатися від гестапівців? Василь Якимович найменше роздумував над цим. Ми й не помітили, як він приніс з кімнати гітару.

Раптом зітхнули струни. Переливаючись, звуки наповнили кухню. Вони то кипіли грізними бурунами, то завмирили, поступаючись перед м'яким, приглушеним голосом Василя Якимовича. Він співав неголосно, задушевно, з сумом, навіваючи спогади про дороге, неповторне.

Ми не знали, що це була його лебедина пісня. Що думав він тоді? Невідомо...

Розійшлися по кімнатах, залишивши двері кухні незамкненими. Ганна вийшла в під'їзд чергувати. Мешканці самі охороняли будинок, змінюючись через кожні дві години.

Василь Якимович, не роздягаючись, ліг. Я влаштувалася на кушетці, накинувши стьобану ковдру.

Не спали. Уривками розмовляли, обмінюючись думками.

— Віро, ти не спиш? Ти все розумієш?.. Про що думаєш? — запитав Василь Якимович, не підводячи голови і не видаючи тривоги. — У тебе в житті бувало колись, що ти повірила людині більше, ніж повинна була вірити? Ти мене зрозуміла?

Кахкнула, але промовчала. Зрозумів, що я не сплю.

— Чому мовчиш? — знову падає голос у тишу. — Боїшся?

— Я все розумію і пам'ятаю... Давніші твої попереджен-

ня теж... А тепер стараюся все забути. Не думаю ні про що. Не треба... І ти ні про що не думай.

Ми замовкли, і до мене підкралось забуття.

Раптом, мов ужалена, я підскакую. Здалося, чула пронизливі дзвінки. Але їх не було. Прийшла Ганна з чергування. Ввійшла тихо. Була четверта година.

— Ви не спите? — запитала півголосом і стала роздягатися.

Погасила нічник. Слабкий вогонь метнувся, в кімнаті залягла темінь.

Я скоро заснула, втомлена тривогами. Але сон був чуйний, неспокійний і недовгий...

П'ята година ранку. Довгі, вимогливі, чергуючись з короткими, злими, тріщали дзвінки.

Я ніби й не спала, підскочила, спустила ноги на підлогу. Механічно натягнула ковдру на голову. Згорбилася і... застигла.

Василь Якимович уже був на ногах. Не поспішаючи, ввімкнув світло. Повернувшись до дверей, повільно застібнув піджак.

— Тікай же скоріше! — немов з одних грудей, вирвалось у мене й Ганни.

Він спокійно, мовчки вийшов з кімнати.

Ганна, не одягаючись (вона була в білизні), накинула на себе простирадло і, притримуючи його рукою, мов тінь у савані, побрела вслід за Василем Якимовичем. Потім пішла відчиняти двері. І хоча все добре розуміла, виразно чула зовні тупіт кількох пар ніг і уривчасті фрази німецькою мовою, як могла спокійніше запитала:

— Хто там, до кого дзвоните?

— Відкрийте, поліція з ревізією! — відповіли російською мовою.

Відкрила і зразу повернулася в кімнату. А в коридорі загупали чоботи, посипались уривки німецької мови.

У коридорі було четверо дверей: з одного боку — в кімнату, з другого — в туалет і ванну, прямо — в кухню. Біля кожних з них стояв гестапівець.

На порозі кімнати з'явилися дві сірі постаті, а над ними, повиснувши в повітрі, блиснули козирики, кокарди з черепами і схрещеними кістками. Висунулись руки з пістолетами, і пролунав голос:

— Грушин Василь тут живе?

Ганна стояла на середині кімнати, все ще накрита простирадлом. Стримуючи хвилювання, відповіла:

— Так, живе... Але немає вдома. Він поїхав... по службі. Хтось переклав на німецьку. Гестапівець обернувся назад, щось сказав. Вслід почувалося:

— Обшукати всю квартиру!

У кімнату ввірвалося кілька чоловік. Я сиділа непорушно. Ганна ходила за гестапівцями з однієї кімнати в другу.

У коридорі грюкали двері, чулися швидкі кроки. В голові хворобливо билася єдина думка: «Чи встиг втекти?»

А з кухні вже ввірвалося вихором, відразу вбивши надію:

— Він тут, у кухні! Одягнутий...

Гестапівці кинулися з кімнати. В грудочку стиснулося серце. На якусь мить запаморочилось у голові. Я навіть не ворухнулась. Тільки пам'ятаю: промайнули очі Ганни; в них — переляк, відчай. Збліднувши, вона опустила вії. Що виражало моє обличчя, не знаю. І дивно... Я не відчувала страху. Яке ж почуття було тоді в мене сильнішим? Зневага до людоловів? Ненависть? Чи безмежне, вбивче горе? Не знаю...

Василя Якимовича вштовхнули в кімнату. Вся ватага — вісім чоловік — оточила його. Він був у пальті і капелюсі. Хтось запитав:

— Сергій? — Це була його кличка в організації.

Він відповів:

— Сергій — мій син. Я — Василь.

— Де зброя? Давай, а то всіх перестріляємо.

— У мене немає зброї.

Він був блідіший, ніж звичайно, але відповідав спокійно. Його схопили, скрутили руки назад і вштовхнули в другу кімнату. Прив'язали до стільця, продовжували обшук.

У кімнаті, де я сиділа, спали діти. Ганна відкривала ящики, показувала їх офіцеру і перекладачеві. Офіцер, кинувши погляд на мене, запитав:

— Це хто, його мати?

Вона ствердно кивнула головою. Німець відвернувся. Мене ні про що не питали.

Грушину було тоді неповних тридцять шість років. Я на два роки старша від нього. Вони подумали, що я його мати — стара, горбата, немічна. А що було б, якби гестапівці стягнули з мене ковдру і зажадали документів? Ніяких посвідчень я тоді взагалі не мала. Восени 1942 року позбулася квартири. Відтоді ніде не реєструвалася і не ходила відмічатися в гестапо.

Обшук закінчили. В квартирі пічого не знайшли. Вона була очищена раніше. Василя Якимовича відв'язали від

стілця. Дозволили попрощатися. Він по черзі підходив до дитячих ліжок. Поцілував Інну. І вона прокинулась. Сергій-ка погладив по голівці, затримався.

Його підштовхнули. Він стрепенувся, наблизився до Ганни, обняв і поцілував. Мені подав руку. Ідучи до дверей, тихо сказав:

— До побачення...

Ця рука мені запам'яталася на все життя. Вона була незвичайно холодною, але її потиск, як завжди, міцний, впевнений.

Василя Якимовича вивели. Грюкнули двері. Під вікнами загарчав мотор автомашини. Ми з Ганною підійшли до вікна. Світанок відганяв ніч.

Ночі... Ті гнітючі чорні ночі поглинули багато дорогих, хороших людей. Не стало і Василя Якимовича.

БЕЗМЕЖНЕ ГОРЕ

Про арешт А. Т. Дацюка розповіла його сестра, учасниця підпільного руху Христина Тимофіївна Калічка:

— Андрій мав слабе здоров'я. З 1926 року перебував у підпіллі КПЗУ, чотири роки сидів у тюрмі. Але він завжди був енергійним, твердо вірив у справу, за яку боровся. В «Народній гвардії» мені доводилося працювати з ним, як кажуть, пліч-о-пліч. Вимогливий до себе і до інших, він не любив базік, не терпів бездіяльності.

Після арешту Петра Перчинського (жили ми з ним поряд) Андрій став ще суворішим, зосереджено-задумливим. А справи не лишав — віра у близьку перемогу надавала йому сили. В той час (квітень 1944 року) він тільки рідше ночував вдома. І в мене на серці було тоді дуже тривожно. Я вже знала, що арештовані «Гриша» (Матвишин), «Іскра» (Вовк) і Масний. З дому не виходила, доглядала маленького племінника Володю, допомагала дружині брата.

Якось Андрій приходив додому, коли почало сутеніти.

— Навіщо ти це? Ти ж знаєш...

Не дав мені договорити.

— Так, знаю, все знаю, але дещо треба зробити... Обов'язково попередити «Сергія» (Грушина). Ти піди до нього. Коли щось трапиться з ним, я залишусь без нього як без рук. — Він трохи помовчав і додав: — А завтра підеш на Краківський, до хлопців, передаси завдання: нехай обов'язково з'ясують, де Лещинський.

Ми тоді ще не знали, що Лещинський вже заарештований.

— Добре. Завтра я все зроблю. А сьогодні... вже скоро десята... Ти йди, Андрію, не ночуй вдома,— попросила його.

— Сьогодні субота. Мені треба змінити білизну, трохи відпочити. Завтра ми всі залишимо цю квартиру — і ти, і я, і Настя з Володею. Буде спокійніше всім.

Він був дуже втомлений, я не стала заперечувати. Брат повечеряв, привів себе в порядок. Зачиняючи двері своєї кімнати, сказав мені:

— Так ти й не пішла до «Сергія». Ну що ж, до завтра... Полагодимо все завтра.

— Доброї ночі,— відповіла йому.

У моєї кімнати спав Володя. Лягла і я, але сон не йшов.

За дверима, в кімнаті брата, стихло. Рівне дихання заколисало й мене. Не знаю, скільки я спала і чи спала взагалі. Все, що відбулося потім, скаламутило пам'ять... Назавжди запам'яталися мені передранкові години, повні напруження духовних і фізичних сил.

У коридорі залунав дзвінок. Не запитуючи, я відчинила двері. На порозі стояв сусід.

— Гестапо. Запитують Дацюка,— і шмигнув у свою квартиру.

Андрій був уже на ногах. Схопивши козушок, через кухню метнувся в підвал, де був другий вхід.

Коли знову подзвонили, я не поспішала відчиняти двері. Гестапівці настирливо стукали, щось гукали.

Стараючись бути якомога спокійнішою, я відчинила двері. На запитання відповіла, що це справді квартира Андрія Дацюка.

— Але його нема вдома,— кажу.— Він пішов на нічне чергування.

Поляк, який був разом з гестапівцями, переклав сказане мною.

— Обшукати квартиру! — наказав офіцер.

Один гестапівець підняв приклад над дверцятами шафи. Я спокійно сказала польською мовою:

— Прошу вас, нічого не бийте і не ламайте. Я сама вам все покажу.

І хоча серце у мене холонуло, я не виявляла ні страху, ні метушні, намагаючись розтягнути процедуру обшуку. Обережно відчинила дверцята шафи, висувала ящики, чемодани, показувала кожну річ окремо. А в мозку билася тільки одна думка: чи встигне він з нашого підвалу перейти у підвал сусіднього будинку. Там — дірка, через яку можна пролізти. Андрій це знав.

Обшук закінчили. У мене зажадали документів. Я подала аусвайс лакофарбового заводу, де працювала. Офіцер довго розглядав його, забрав з собою.

Нарешті всі вийшли. Я зачинила коридорні двері. Відлягло від серця — біда минула.

Повернулася в свою кімнату. Почала прибирати розкидані речі, поправила ліжко Володі. Він проснувся. В цей час дружина брата швидко зняла у своїй кімнаті зі спинки стільця піджак Андрія і закинула його за скриню, не вийнявши з кишені особисті документи чоловіка. Піджак Андрій накинув на стілець ввечері і, поспішаючи в підвал, не захопив його з собою.

Внизу, на виході з брами, гестапівці допитували двірничку:

— Пані підтверджує, що Дацюк ввечері вийшов з дому?

— Та де! Я не бачила, не можу підтвердити. З їх квартири є вихід у підвал... Напевно у підвалі,— підказувала двірничка, рятуючи себе від підозри у співучасті з Дацюком. А можливо, й помітила щось. Багато ходило до нас людей — народогвардійців.

Гестапівці повернулися в квартиру. Вони зразу ж звернули увагу на те, що піджак зник із стільця. Бачили, значить, при обшуку...

— Де піджак? — ревнув офіцер, ткнувши пальцем на стілець і приставив пістолет до грудей Анастасії.

Вона подала піджак. Гестапівець засунув руку в кишеню і вийняв офіційні документи Андрія — аусвайс і кенкарту.

— Де чоловік? — знову загорланів гестапівець до Анастасії.— Веди, показуй, куди сховався!

Зігнувшись, вона вийшла з кімнати. За нею — гестапівці. Через деякий час Анастасія повернулася. Обличчя чорне як земля, губи посиніли. Ледве чутно сказала.

— Яке безмежне горе... Винеси йому хоч капелюха...

— Якого капелюха, куди?! — нічого не зрозумівши, крикнула я.

— Його забрали гестапівці... Він уже в машині.

Я схопила капелюха і не тямлячи себе вибігла на вулицю, до машини.

Мені хотілося глянути на його обличчя, почути хоча б одне слово, прощальне слово! Але на мене закричали, вирвали з рук капелюха і відштовхнули. Шуміло в голові: «Він не вибрався з підвалу — була замурована діра. Коли? Хто?» Серце шалено стукало. Здавалося, цей стукіт будить передранкову тишу.

У квітні 1944 року хвиля арештів прокотилася по Львову. Було завдано тяжкого удару організації, але вона не припинила своєї діяльності. Як уже згадувалося, член військової ради М. Д. Березін зумів активізувати роботу «Народної гвардії», відновити випуск підпільної преси. Гестапівці скаженіли. Почалися нові арешти.

Восьмого травня 1944 року був заарештований Чеслав Кобильник. В час окупації він жив під прізвиськом Мудрий. Гестапо, маючи адресу Ч. Кобильника, шукало Мудрого. Вдома нікого не було, а сусіди не знали людини з таким прізвиськом. Однак у тому будинку жив особистий недруг Кобильника. Він помітив, що Чеслав не ночує вдома. Знав, куди він ходить, і сказав це гестапівцям.

Ч. Кобильник розповідав потім:

— Я був арештований у квартирі товариша, де ховався від поліції. Про арешт Вовка мене повідомив Петро Моравський. Він не рекомендував мені ночувати вдома. Як же бути? Я домовився з матір'ю, щоб вона виставляла на підвіконня вазон з квітами, якщо все в порядку, а якщо небезпека — забирала його.

Приходив додому їсти, а ночував у різних місцях. 8 травня ввечері, годині о дев'ятій, на вулиці Зеленій, 54, ми зібралися у товариша. Раптом під'їхала машина, з неї вийшли гестапівці. Почали перевіряти документи мешканців. Запитали, чи є у квартирі Мудрий. Під цим прізвиськом господарі квартири мене не знали. Знали як Кобильника. Відповіли: «Ні».

Я подав документи останнім і зразу одержав удар пістолетом в обличчя. Бризнула кров. Витягнули, кинули в машину і повезли в тюрму на Лонського. У прийомній відібрали всі документи, складний ніж, ремінь. Взяли чорний конверт, зробили наклейку з прізвиськом і вштовхнули в загальну камеру... Вранці, о годині дев'ятій, перевели в другу камеру, де було чоловік п'ятнадцять, а через десять хвилин викликали на допит. Допитували по дев'ять-десять разів. Щоразу били і вимагали зізнання про участь у «Народній гвардії».

Я не признався. Але це не допомогло. 8 червня 1944 року разом з іншими народогвардійцями відвезли в Краків. У Кракові надягли ручні кайдани, зчепивши по два чоловіка. З краківської тюрми перевезли в Освенцім, а потім у Грос-Розен, Маутхаузен і востаннє — в Узен, з якого 5 травня 1945 року був визволений Червоною Армією.

У квартиру Нати Баранової приходив за листівками Льонька — молодий хлопець, якого Ната знала з довоєнного часу. Вона вірила йому і всіляко дбала про його безпеку. Вручаючи листівки і газети, попереджала, що передавати їх слід дуже обережно, тільки тим людям, які перевірені і можуть бути корисними організації. Льонька приносив і віддавав Наті гроші у фонд організації, патрони, пістолети.

Коли зв'язкова ради дізналась, що хлопець буває серед знайомих Львовича і збирається встановити контакт де з ким з них, його суворо попередили про можливу провокацію. За пропозицією військової ради, переданою зв'язковою, Льонька повинен був порвати всі знайомства, виїхати зі Львова, а згодом піти в партизанську групу, в ліс. Наті було заборонено передавати йому для поширення пресу «Народної гвардії».

Від'їзд зі Львова Льонька відкладав з дня на день. Час від часу заходив до Нати на квартиру, випрошував листівки, казав, що готує ще кілька чоловік, щоб піти в ліс групою.

Коли пройшли масові арешти, Ната знову нагадала йому про виїзд зі Львова. Адже залишатися в місті було дуже небезпечно. І знову дала газети. Це було встанне.

Льонька (як пізніше встановлено — Олексій Пенчужин) повірив Львовичу, розповів йому про свою приналежність до «Народної гвардії», передав підпільні газети. Сказав, що хотів би зустрітися з ним наодинці — мав повідомити щось важливе.

Львович поспішав. Призначив побачення на наступний же день і... поніс газети просто в гестапо. Там відразу розпорядилися арештувати на місці зустрічі, але Львовичу там не появлятися, показати Льоньку на відстані.

23 травня 1944 року Олексій Пенчужин був заарештований і відправлений у тюрму на Лонського. В гестапівській катівні його негайно допитали, побили. Олексій не витримав. Він назвав Нату, яка постачала його підпільними газетами і приймала від нього зброю і гроші для організації.

Того ж дня гестапівці, захопивши з собою Льоньку, прибули на квартиру Нати, вчинили обшук. Там вони знайшли лише примірник брошури з текстом Радянської Конституції, та й то у тумбочці, яка не належала Наті. Мати Нати пояснила, що тумбочкою користувалася квартирантка, яка не була тут прописана, жила недовго і тепер кудись виїхала.

Нати вдома не було. Її чекала якась жінка. Гестапівці примусили ту жінку піти з переодягнутим агентом на базар, знайти і привести Нату. Тільки-но вийшли на вулицю, як з'явилася Ната. Коли наблизилася до гестапівської машини, Льонька підтвердив, що це саме вона, Ната.

Їй дали можливість ввійти в квартиру. Як тільки вона переступила поріг — схопили. Зв'язали руки, вштовхнули в машину. Там вона опинилася віч-на-віч з Льонькою. Нічого не запитала. Мовчала.

Так на рахунку Львовича стало ще дві жертви.

На допитах у гестапо Ната не призналася, що знає Льоньку. Тоді кати пішли на хитрість. Побиту Нату залишили на цементній підлозі наодинці з Льонькою. Коли за дверима застигли кроки, Льонька звернувся до Нати:

— Пожальй себе, признайся. Тоді перестануть бити...— Нахилившись, він хотів допомогти їй підвестись.

Як згадувала згодом Ната, у неї раптом з'явилися сили. Різко підвівшись, вдарила Льоньку по руці і крикнула:

— Геть, наволоч! Я тебе не знаю, провокатор!

Ната нікого не видала. Не призналася і сама ні в чому.

Олексія Пенчужина (Льоньку) фашисти розстріляли у Львові. Чи знав він, вмираючи, хто його зрадив? Чи зрозумів, як дорого обійшлося йому порушення дисципліни у підпільній роботі? Його ім'я викликає гіркий спогад...

Нату відправили в концентраційний табір. У 1945 році з надірваним здоров'ям вона повернулася до Львова. Потім виїхала в Ростов-на-Дону. Там у 1958 році померла.

Після арешту Льоньки і Нати Львович продовжував «полювати». Зокрема, він підсилав своїх помічників (таких, як В. Біловань) до Віри, ім'я якої дійшло до гестапо. Називав його і Льонька. Але Віра тримала в суворій таємниці своє прізвище і адресу. До того ж вона добре знала, хто такий Львович, знала й тих, хто біля нього вертівся. І завдяки цьому уникла чіпких лап гестапо і продовжувала працювати в підпільно-партизанській організації до визволення Львова.

Львович, видаючи гестапівцям членів «Народної гвардії» у Львові, не забув і про групу в Раві-Руській, де він ще в 1942 році назвався організатором підпільно-партизанської боротьби.

Активісти, які очолювали групу (Кульпекін та інші), були арештовані і розстріляні.

Після квітневих арештів у Львові Вороняк тільки один раз появився серед народогвардійців. Він прийшов на квартиру Степана Проця. Степан розповідав:

— Вороняк поцікавився, хто заарештований. І, зокрема, запитав про Андрія Дацюка. Коли одержав підтвердження, двозначно мовив: «Ну, мені теж треба зникати».

Так, не зачепивши С. Проця, він натякнув, що й сам може стати жертвою гестапо, і зник. Немов у воду впав.

Чи діяли спільно Вороняк і Львович, зраджуючи «Народну гвардію», видаючи гестапівцям численних її учасників і прихильників, сказати напевно не можна. Відомо лише, що шляхи їх перепліталися.

Крім цих замаскованих ворогів, важких ударів народогвардійцям завдали українські буржуазні націоналісти, які по-звірячому розправлялися з радянськими патріотами. Особливо вони лютували в останні місяці німецько-фашистської окупації.

У Рава-Руському районі одночасно з групою Кульпекіна—Гросмана діяла інша група «Народної гвардії», яку очолював Олександр Путько. В її складі були і військовополонені, і місцеві активісти. Цих людей, зокрема О. Путька, знали і Вороняк, і Львович.

Незадовго до визволення у квартиру командира Рава-Руської групи Олександра Путька вдерлися націоналістичні бандити. Вони закатували Олександра і його дружину, залишивши сиротами чотирьох дітей.

Зрадники українського народу завдали підступних ударів групам народогвардійців у багатьох районах Львівщини.

У 1943 році керівництво «Народної гвардії» послало на Холмщину стійкого комуніста І. М. Литвинчука. Він мав викривати підступи ворогів, які влаштовували різанину між поляками й українцями, організовувати антифашистські сили на спільну боротьбу проти окупантів та буржуазних націоналістів. Він активно проводив цю роботу. В червні 1944 року в селі Білопілля І. М. Литвинчук потрапив до рук оунівських головорізів і був убитий*.

Встановлено, що Вороняк виїжджав у райони області, але там він виступав під кличкою «Барчистий».

У селі Полтва Глинянського району в той же час був

* «Наша культура» (додаток до журн. «Наше слово»), № 2 (46). Варшава, 1962, с. 6---7.

замучений і кинутий у річку народогвардієць Юліан Пелех. У Золочівському районі націоналісти по-звір'ячому вбили народогвардійця Андрія Дубаса, двоюрідного брата Івана Дубаса. В Самбірському районі загинули активні бійці-народогвардійці В. Герич, Б. Кармазин, М. Сорока та інші.

Багато народогвардійців полягло від рук українських та польських буржуазних націоналістів не тільки під час окупації, а й після визволення західноукраїнських земель.

24 липня 1944 року у Львові позрадницькому були убиті член військової ради Микола Дмитрович Березін, а також активні народогвардійці Михайло Дмитрович Путько і Володимир Олександрович Кмит*.

БІЛЬ ВІЧНОЇ РОЗЛУКИ

Учасниця цих подій, товариш по боротьбі і дружина Миколи Дмитровича Березіна («Сташека») Ірина Василівна розповідала про обставини загибелі свого чоловіка:

— У вікно наполегливо стукала весна. У нашого Петруся вона була четвертою. 29 березня 1944 року йому минуло рівно чотири роки. Тоді була неділя. Коля зранку мав хороший настрій. Петруся він дуже любив. Кожну вільну хвилину віддавав дитині, придумуючи розваги. То малював, то складав віршики, розповідав коротенькі потішні казки, які вигадував сам.

Ми всі разом ходили гуляти. Спільно приготували і святковий, як на той час, обід. Я спекла якісь коржики, підсолодивши їх сахарином. Тьотя Ліна роздобула десь пляшку вина. Так у сімейному колі ми й відзначили день народження

Іван Михайлович
Литвинчук

Дружина М. Д. Березіна—
Ірина Василівна

* «Вільна Україна», 1961, 28 липня.

нашого Петруся. Ввечері Коля теж був удома, з нами. Через два місяці я мала стати матір'ю другої дитини. Незважаючи на лиху війни і постійні тривоги за Колю, я була дуже щасливою.

Найбільше хвилювалася за Колю вечорами, хоча знала, що в нього є нічна перепустка, з якою він міг ходити після поліцейської години. Але знала я й те, що затримки його були зв'язані з великою підпільною роботою в організації, де крім редакторської роботи він виконував завдання організаційні, зустрічався з багатьма людьми і бував у конспіративних квартирах на зборах, дбав про своєчасний випуск газет і їх поширення. Багато людей приходило до нього просто додому; часто, не заставши його, вони залишали матеріали або повідомляли мені адресу, куди він мав прийти.

Нерідко бувало, що втомлена чеканням, я виглядала у вікно. І коли мелькала його тінь і в брамі чулися поспішні кроки, я підходила до дверей і зустрічала з докором:

— Колю, ну що ж ти знову так довго? Я так хвилююся.

— Не треба хвилюватися,— відповідав він лагідно.— Зі мною нічого не трапиться, я вже старий конспіратор.

Його спокій зразу передавався мені. А він уже брав карту і з захопленням починав розставляти на ній знаки, одночасно розповідаючи про рух Червоної Армії на Захід.

— Бачиш, як добре йдуть справи? А тепер послухай, як це звучатиме у наших газетах!

І він з ентузіазмом читав підготовлену ним же статтю або листівку. Коли приносив записи Радінформбюро російською мовою, сідав за стіл і говорив:

— Давай швиденько разом перекладемо на українську мову.

І ми бралися за роботу. У такі години я забувала про свою тривогу і не думала про небезпеку...

Вранці 30 березня годині о сьомій-восьмій до нас постукали. Я хотіла піти відчинити двері. Коля випередив мене:

— Зачекай, я сам...

До кімнати зайшла схвильована Ольга Проць.

— У нас нещастя в домі. Арештований Перчинський,— повідомила зразу.— Мене послали попередити вас.

Коля на роботу не пішов. Змінивши звичайний одяг — кепку на капелюха і пальто на кожух, сказав мені:

— Все, що є в тайнику, спали. Знаки на карті зітри. Я виїду в місто, з'ясую становище. Ти візьми Петруся, йди до Кисельових. Запитай, чи можна тобі деякий час перебути в них.

Ми пішли. Коли я повернулась, Коля уже був вдома. Зустрів мене на сходах:

— Ірцю, ти не хвилюйся. Ми повинні зараз же всі піти з дому. Арештований не тільки Петро, арештували й Галю. За Петра я ручаюсь, але Галю... Вона — жінка і може не витримати, коли битимуть.

Я завжди була готова до несподіванок. Чемодан з речами першої необхідності постійно стояв за ліжком. Ніхто не говорив зайвого. Мама була на кухні, Коля сказав їй:

— Еміліє Осипівно, ми залишаємо вас. Коли хтось приїде, запитає, скажіть — виїхали.

Мама розгубилася, заохала. Зрозумівши, що їй може загрожувати небезпека, Коля змінив своє рішення.

— Збирайтеся і ви, — заявив він. — Квартиру замкнемо!

Все було готове через п'ятнадцять-двадцять хвилин. Деякі речі віднесли до сусідів, сказали їм, що тимчасово виїжджаємо — загрожує вивезення в Німеччину...

Я з Петрусем поселилася у Кисельових, мама з сестрою пішла до родичів, а Коля переховувався у товаришів, переважно у Михайла Панасюка, а також на вулиці Глибокій — у Михайла Путька, який жив там без прописки, у чийсь порожній квартирі з трьох кімнат. Господарі кудись виїхали.

Наступного дня Коля прийшов до Кисельових довідатися, як ми влаштувались.

— Добре, — відповіла я. — Але хочу сходити на свою квартиру, мені треба дещо взяти.

— Не можна цього робити! Обійдися, потерпи, переживемо і це — і заборонив.

Від Кисельових ми йшли разом. Простували по Пекарській, до медінституту. На другому боці вулиці назустріч нам ішла сусідка-полька. Побачивши нас, вона швидко перебігла вулицю і розповіла, що з самого ранку в нашій квартирі хазяйнують гестапівці: зламали двері, все поперевертали. З будинку випускають тільки після уважної перевірки документів. Коля спохмурнів: хто ж назвав його адресу гестапівцям? Тепер — переслідування. Ускладнюється робота в організації.

Ми розлучилися. Бачитися стали рідше — в Панасюків і на Глибокій. Ходила з Петрусем. Йому було наказано не говорити слово «тато» при зустрічах на вулиці.

У Кисельових я прожила весь квітень. На початку травня переїхала з сином під Раву-Руську, в Старе Село.

21 травня у рава-руській лікарні я народила дочку Таню. Зразу захворіла пологовою гарячкою. Коля передавав необхідні медикаменти, але належного лікування і догляду за

мною там не було. Особливу неприязнь проявляла старша медсестра, яка знала мене ще з Луцька, де я в 1939 році обиралась у народні депутати. Почувши про якесь моє прохання, говорила колегам:

— Вона думає, що про неї тут будуть дбати, як у Луцьку! А головний лікар додавав:

— З неї й так уже нічого не вийде...

Про все це я написала Колі, попросила його забрати мене з лікарні.

З допомогою товаришів мене перевезли в клініку, де працював Михайло Панасюк. Там я перенесла важку операцію і на початку липня 1944 року вийшла з лікарні.

Після розгрому нашої квартири сестра і мама тиждень жили в родичів. Потім вони перейшли на квартиру по вулиці Шашкевича. Там з бабусею потім жив і Петрусь. З лікарні разом з дочкою мене і привезли до них. Влаштувалися разом. Інколи нас відвідував Коля. Коли я стала почувати себе краще, заходила з сином до Панасюків і на Глибоку.

22 липня ввечері Коля прийшов до нас, на Шашкевича. Підходячи до будинку, він побачив, що гітлерівці підтягають сюди танкетку. Значить, будинок може бути обстріляний, коли розгориться бій. І він запропонував мені перейти разом з дітьми на вулицю Глибоку. Я погодилася. Зі мною пішла й сусідка Роза з своїм хлопчиком.

Ночували в підвалі, а вдень 23-го перебралися в кімнати. Був з нами і Михайло Путько. На вулицях рвалися снаряди, йшов бій за цю частину міста.

Вранці 24 липня Микола побачив на вулиці бійців Червоної Армії. Стрілянина у нашому районі зтихла. Коля пішов до Панасюка, але не застав його вдома і швидко повернувся.

У цей час прийшли Хома і Євген. Радісні, збуджені, розповідали, що вулиці Пельчинська (там вони жили), Кадетська і весь той район уже вільні.

Хома сказав:

— Біля політехнічного інституту багато якихось людей з пов'язками на рукавах, озброєні... Це, напевно, польські буржуазні націоналісти... А де ж наші народогвардійці?

Коля спалахнув і каже йому:

— Ось де наші!

Жестукуючи, почав лічити присутніх. Раптом, ніби згадавши, повернувся до нас і сказав:

— Вам треба йти додому з дітьми!

Ми вийшли всі разом. Чоловіки — попереду, з чемоданом і вузлом. У мене на руках була Таня. Роза вела Петю і свого

Валерика. На вулицях ще нікого не було, тільки з вікон і брам виглядали люди.

Двір політехнічного інституту був заповнений чоловіками у напіввійськових костюмах, з біло-червоними пов'язками на лівій руці. Озброєні хто чим. За поясами гранати.

Коли ми проходили повз інститут, Коля сказав товаришам:

— Вони взялися за роботу... Треба включатися і нам, народогвардійцям.

Я думала про те, що боятися вже нічого, можна відкрито допомагати Червоній Армії, і серце сповнювалось невимовною радістю.

Ми прийшли на вулицю Шашкевича. Коля відніс речі в підвал.

Було близько одинадцятої ранку. Мама приготувала у сусідів поспідати і запросила нас. Коля відмовився:

— Дякую, немає часу, поспішаю.

Він рушив до виходу, я з Танею на руках — за ним. Коли ми вийшли на майданчик, де вже стояли Хома, Генус і Мишко, з першої квартири виглянула знайома Хоми — Бандрівська і покликala його до себе в кімнату. Коля, Михайло та Євген попрямували до брами. Стоячи на сходах, я запитала:

— Колю, довго тебе чекати?

Обернувшись, він відповів:

— Якщо я розминуся з Петром, скажи йому, що буду через півгодини.

На якусь мить вони затримались, розмовляючи на виході, потім пішли. Я піднялась нагору, щоб нагодувати Таню. Тільки відчинила двері в кухню — вбігає Хома і кричить:

— Іро, візьміть свій паспорт і когось з поляків... Скажіть, що це ваш чоловік, тут живе...

Я нічого не зрозуміла, а він продовжував:

— Наших затримали... Я бачив, як Коля подавав їм документи. Скомандували: «Руки вгору!» — і повели... скоріше ходімо, я покажу куди...

З паспортом я збігла вниз, за мною — Хома. Він показав мені, куди їх повели... Я побігла до під'їзду будинку, в якому тепер міститься Залізничний райвиконком. На вулиці нікого не було. Я піднялася на сходи. Переді мною в калюжі крові лежав Коля. Впав він на груди, головою до зовнішніх дверей. Мене вразило смертельно бліде обличчя.

Судорожно здригалися побілілі губи. Він ніби намагався щось сказати, але так і не зміг нічого вимовити. Очі були прикриті віями. На шиї чорніла рана. Вона виявилась смертельною.

М. Д. Березін як член військради в останні місяці керував усією роботою організації. Він готувався сам і готував усіх народогвардійців до зустрічі Червоної Армії.

Уже на підступах до міста гриміла канонада, і з дня на день чекали визволення від фашистських загарбників, а Микола Дмитрович, невтомний «Сташек», призначав явки і зустрічі, щоб прийняти рапорти і дати нові завдання. 17 липня він говорив зв'язковій ради:

— Віро, двадцять четвертого липня нам обов'язково треба зустрітися. Ми повинні бути готові до зустрічі наших визволителів, бути практично корисними Червоній Армії.

— Так, зустрінемося у парку Костюшка об одинадцятій? — уточнювала місце і час зустрічі зв'язкова.

24 липня половину міста вже визволила Червона Армія. Зв'язкова залишалася ще «на тому боці». Зустріч не відбулася.

Разом з М. Д. Березіним 24 липня в тому ж будинку на другому поверсі був смертельно поранений М. Д. Путько. Виявивши при ньому документи, його на носилках доставили на місце прописки — на вулицю Осолінських, але там відповіли, що «давно вже тут не мешкає». Опинився він у політехнічному інституті, де при окупантах був госпіталь. Після повного визволення Львова труп його знайшли захованим біля інституту. Виявили по таблиці, на якій був напис: «Вмер 27 липня 1944 року». Закопали його не друзі: труп був цілком оголений.

М. Д. Березін і М. Д. Путько за розпорядженням Львівського міськкому партії з почестями поховані на Личаківському кладовищі. В одній могилі з ними — народогвардієць В. О. Кмит, убитий 24 липня снарядом.

В день визволення були вбиті в своїй квартирі народогвардієць Василь Держило і його дружина.

27 липня торжествував визволений Львів.

Підпільники-народогвардійці разом з усім народом святкували перемогу над ворогом. Сяючи радістю, потай змахували гірку сльозу: не було багатьох дорогих товаришів.

30 серпня 1944 року в Глинянах від рук українських націоналістів загинув Василь Якович Дорожко — керівник підпільної групи, яка діяла в тісному контакті з «Народною гвардією».

У Кам'янсько-Бузькому районі поліг народогвардієць Ян Белх.

У селі Острів Золочівського району зрадницьким пострілом українських націоналістів у спину був убитий командир пар-

тизанського загону ім. І. Франка Іван Васильович Дубас, який після визволення взяв на себе обов'язки командира батальйону, а згодом командира опергрупи по боротьбі з бандитизмом *.

СЛУЖУ РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗУ!

Бойові товариші Івана Васильовича Дубаса — Микола Іванович Атаманюк і Стефанія Гаврилівна, активні учасники цих подій, згадують:

— Стояли жаркі липневі дні. Західні землі України п'ядь за п'яддю визволяла Червона Армія від фашистського ярма. Прийшло визволення і в Золочів. Долинула радісна звістка і в село Стінки. Окрилені, ми поспішали в Золочів, до райкому комсомолу. В райкомі нас вислухали, поздоровили з визволенням і сказали:

— Зайдіть, товариші, в райвідділ державної безпеки. Розкажіть там про свої діла. Там вам порадять і підкажуть, що будете робити далі.

Завідуючий райвідділом товариш Михайлов, вислухавши, сказав:

— Це добре, що ви, комсомольці, не сиділи склавши руки, а боролися з окупантами. Ворог ще не добитий. Але вам, по-моєму, не на фронт слід проситися, а тут, у Золочеві, разом з нами боротися з ворожими недобитками, які намагаються перешкоджати мирному будівництву. Ось вам, товаришу Дубас, як командирові партизанів, я пропоную командувати батальйоном по боротьбі з бандитизмом. Місцеві умови ви добре знаєте і можете в цій справі нам дуже допомогти. Згода?

— Служу Радянському Союзу! Вам видніше, де ми принесемо більшу користь,— сказав І. Дубас і продовжив:— А моєму товаришеві, Миколі Атаманюку, можна разом зі мною в батальйон?

— Не тільки можна, а й треба.

До листопада 1944 року наш батальйон в кількості близько 150 чоловік під командуванням Івана Дубаса пильно охороняв спокій сіл, виставляючи щоночі дозори, раз у раз прочісував ліси.

— Я була хвора,— розповідає Стефанія Гаврилівна,— лишалася одна в квартирі і завжди турбувалася за Івана. Бувало, кажу йому:— Ти хоч будь обережнішим...

* «Вільна Україна», 1965, 28 березня.

— А чого боятися? За нами Червона Армія; а вони, бандери, снують по норах...

У листопаді 1944 року Іван зустрівся з давніми знайомими — товаришами Варакою і Бачинським, які знали його до війни як комсомольського активіста, уродженця Красненського району, і тепер пропонували переїхати туди на роботу.

Іван погодився, і ми всі переїхали в Красне.

— Оформили нас,— розповідає Микола Іванович,— на роботу в «Заготзерно», а фактично ми працювали знову по боротьбі з бандитизмом. Іван командував оперативною групою, яка була підпорядкована райвідділу державної безпеки. Робота була складніша і небезпечніша, ніж у Золочеві. Майже щоночі виходили на операції, часто доводилося вдаватися до зброї. Іван завжди був енергійний і відважний, виконував завдання з властивим йому запалом.

— І було дивно,— згадує Стефанія Гаврилівна,— коли побачили його сумним. Мучило його якесь гнітюче почуття.

— Стефо, привези мені донечку Геню. Я її дуже хочу бачити,— несподівано попросив він мене. Геня тоді жила в бабусі на селі.

— Як це — тобі?— кольнуло мені в серце.

— Та ти до слова не чіпляйся. Ну, прошу, привези її сюди, до нас.

Схвильована, я дорікнула йому, що він щось приховує від мене.

— Що ж я можу від тебе приховувати? Все в мене в порядку. Але наполягаю — привези Геню. Засумував за нею.

Другого дня поїхала в село. Тільки взяти з собою дочку не змогла — нічим було їхати. Повернулася сама. Привезла її на ранок сестра Івана — Парасковія. Коли вони увійшли в кімнату, Іван, не привітавшись з сестрою, кинувся до Гені, підхопив її на руки, міцно притис до грудей, цілував, цілував... Підійшов до сестри. Мовчки обняв. Сказав:

— Іду з дочкою до Бачинського...

— Дивіться, яка у мене вже велика дочка! — похвалився щасливий батько Бачинському.

— Славна донька, нічого не скажеш, молодець! — полестив начальник і тут же додав: — Ну, Іване Васильовичу, vedi дочку до мами, а сам швиденько повертайся. Серйозна справа є.

Коли Іван з Генею повернувся додому, застав Мирошка — сина старости, він прийшов з повинною. Іван повів його до Бачинського.

Довго я чекала, а Іван не з'являвся. Не знала вже, що й подумати. Аж ось прийшов Микола за автоматами.

— Ми йдемо на ніч,— сказав,— не хвилюйся. Іван затримався в Бачинського у важливій справі, додому зайти не встигне.

Лютневий вечір опустився на землю швидко. Стемніло. На душі стало тоскно, неспокійно. В задумі я майже фізично відчуваю, як Іванові сильні руки м'яко лягли мені на плечі, схилилася голова, торкнувшись лиця шовком волосся. Ласкавий голос тихо говорить: «Рідна моя, заспокійся... Так треба... Я скоро прийду».

— Незабаром пішли ми на операцію в село Острів, за п'ять кілометрів від Красного,— продовжував розповідь Микола Іванович.— Там, за відомостями міліції, були українські буржуазні націоналісти, яких ми мали затримати. У нашій групі було одинадцять чоловік, у тому числі й ті, що прийшли недавно з повинною. Був один колишній поліцейський, який служив при окупантах у таборі, де відбував ув'язнення Іван у 1942 році.

Розділились на дві групи. Група Івана з шести чоловік залягла в рові при дорозі. П'ять чоловік під моїм керівництвом залягли при тій же дорозі, лише на другому кінці села. На тому краю, де була група Івана, з'явилося двоє.

Іван крикнув: «Хто?» Відповіли: «Свої!»— і назвали пароль. Іван знав його. Підладжуючись під «своїх», запропонував:

— Підходьте по одному!

— Йди ти сюди!— відповіли.

Звівши курок автомата, Іван пішов до «своїх», але вони повернулись і побігли через дорогу в двір, який являв собою тупик, що утворювався між двома будинками, замкнутими господарськими будівлями. Іван — за ними. Пролунав постріл.

А група — як закам'яніла...

Ми всі п'ятеро побігли на позицію Івана.

— Що тут сталося?— питаю.— Де Іван? Хто стріляв? Хтось відповів:

— Дубас побіг он у той двір, а хто стріляв — не знаємо.

— Якого ж дідька лежите тут? Ану гайда за мною!

Всі ми буквально влетіли в той двір-тупик і не більш як за п'ять-шість кроків побачили: розкинувши руки, ніби обнімаючи землю, вниз лицем лежав Іван. Крім нас, у дворі нікого не було. Тиша, начебто нічого й не трапилося.

Я кинувся до Івана, підбігли й інші, повернули його на

спину. Я притулився вухом до грудей, кличу: «Іване, Іване!». Ніяких ознак життя. Засвітили ліхтар і з болем побачили прострілену голову і закривавлене лице. Здалися живими відкриті, здивовані очі, які дивилися на нас з небуття, передаючи серцю, що Івана більше нема. І ніщо не допоможе, і ніхто, ніяка сила не поверне його.

Згадує Стефанія:

— Вранці постукав Микола Атаманюк.

— А Іван?— стогоном вирвалося з моїх грудей.

— Іван більше не прийде,— ледь чутно промовив.

Він перевів погляд на мене, і в очах я прочитала невимовне горе... Не хотілося вірити, що сталося найстрашніше. Я побігла шукати свого Івана... Побачила сани, а в них... Більше нічого не пам'ятаю... Довго після того хворіла.

Іван Васильович Дубас похований у Красному, у братській могилі.

Вірний його друг і бойовий товариш Микола Іванович Атаманюк став за батька осиротілій маленькій Гені. Він виховував у ній любов і почуття гордості за дорогу людину і безстрашного борця за щастя народне*.

Тепер Геня—Євгенія Іванівна Дубас-Романюк—член КПРС, закінчила Львівський політехнічний інститут, живе і працює інженером на заводі у Львові.

НАВІКИ ПРОКЛЯТІ НАРОДОМ

У боротьбі проти німецько-фашистських окупантів загинуло багато бійців «Народної гвардії». Немало полягло їх від зрадницьких пострілів українських буржуазних націоналістів.

Боротьба з окупантами ускладнювалася і наявністю різних угруповань польських та українських націоналістів, і тих, які, рятуючи свою шкуру, видавали патріотів. Серед таких хамелеонів-людоловів, котрі видавали гестапівцям радянських людей, був Вороняк (Леонтій Ляпинський), українець, віком 32—35 років. За свідченням ряду товаришів, він—уроженець Томашева (Холмщина). В 1943 році з'явився у Львові, увійшов у контакт зі своїми земляками і начебто скористався минулими зв'язками у підпіллі, зокрема з С. Процем, який зв'язав його з «Народною гвардією імені І. Франка», з членом ради А. Дацюком.

Ставши членом «Народної гвардії», Вороняк незабаром

* «Вільна Україна», 1965, 28 березня.

був відрекомендований М. Д. Березіну. Як і всі народогвардійці, прийняв партизанську присягу. На першому етапі своєї діяльності в «Народній гвардії» не викликав ніяких підозрінь. Восени 1943 року, коли загинув член військради Т. А. Гаєвський, до її складу кооптували Вороняка. Так, маскуючись, він проник у керівний склад організації.

Як уже було сказано вище, Вороняк збирав детальні відомості про організацію і запродав гестапо майже всіх керівників і багатьох активних членів «Народної гвардії». Крім того, він завдавав ударів у районах, де мав безпосередні зв'язки з народогвардійцями або знав членів «Народної гвардії» по зв'язках з іншими.

Після арештів підпільників у квітні 1944 року і відкритої зради (він призначав явки і в ряді випадків був присутній при арештах) Вороняк безслідно і безкарно зник.

Нині відомо, що Вороняк чинив свої чорні справи і на Волині. Там він діяв під кличкою «Барчистий». Посилаючись на «Народну гвардію», її учасників — комуністів, відомих на Волині по підпіллю в КПЗУ, входив у довір'я і видавав радянських патріотів.

Кілька слів про Львовича. Тоді він мав 35—38 років. Колишній військовослужбовець. До війни служив на Львівщині. В 1941 році потрапив у полон і почав співробітничати з гестапо. У 1942 році, вже як агент гестапо, був випущений з концтабору і з'явився у Раві-Руській, де й почав свою роботу під виглядом «організації» більшовицького підпілля і партизанської боротьби нібито за спеціальним завданням Москви.

У Раві-Руській видав гестапівцям підпільну групу на чолі з Гросманом і Кульпекіним, у Львові — Кишак, Канатова та інших. На совісті цього запродавця Йосип Мельников, Олексій Пенчужин, Ната Баранова і багато інших.

У 1946 році Львович був затриманий. Після ретельного розслідування, а також зізнання у співробітництві з гестапо як зрадник Батьківщини був засуджений на 25 років ув'язнення (на той час найвища міра покарання).

У ВИЗВОЛЕНОМУ ЛЬВОВІ

У липневі дні 1944 року у Львів прийшла довгождана воля. Темна, кривава ніч фашистської окупації відступила назавжди. Героїчна Червона Армія визволила місто. Разом з тисячами львів'ян вчорашні підпільники-партизани «Народної гвардії» з радістю зустрічали визволителів. Але війна

з ненависним ворогом ще тривала. І багато народогвардійців пішло добровольцями в діючу армію добивати фашистів.

Не всім судилося повернутися з фронту. Смертю хоробрих полягли народогвардійці Діонісій Цибрух, Михайло Селешук, Володимир Кичула, Онуфрій Стефаняк та інші.

Деякі продовжували боротьбу в спеціальних партизанських загонах у тилу ворога на території Польщі, Чехословаччини, Угорщини.

«ЛЬВІВЦІ»

У перші дні після визволення Львова був сформований спеціальний партизанський загін «Львівці», в який увійшли народогвардійці Володимир Сергованцев, Едуард Тумакян, Семен Сидоренко, Софія Хаджаєва, Володимир Вангровський. Очолив його комуніст Павло Якубович. Загін десантом був перекинутий на територію Чехословаччини, де діяв спільно з місцевими партизанами-чехословаками до повного визволення країни від фашистів.

Командир загону «Львівці» П. Ф. Якубович в своїх спогадах писав:

— Ми ще не натішилися мирним життям у визволеному від окупантів Львові, як знову починалося життя бойове...

Після прощання на аеродромі на який-то час настала тиша, нахлинули думки про наступні бойові завдання... Більшість із нас — бійці «Народної гвардії імені І. Франка», яка вела боротьбу з гітлерівцями на території західних областей України.

Наша група — штаб майбутнього партизанського загону «Львівці».

... Через кілька днів у загін прийшло поповнення: чехи, словаки, радянські громадяни-утікачі з полону... Загін почав діяти, завдавав ударів по комунікаціях гітлерівців. Було висаджено високовольну лінію, що постачала енергією військово-промислового ворога, сім воїнських ешелонів противника злетіли в повітря... *

9 травня 1945 року грім салютів сповістив про закінчення війни. Партизани загону «Львівці» повернулися додому, до мирної праці. Не всі народогвардійці-десантники повернулися на Батьківщину. При виконанні бойових завдань загинули у Чехословаччині Володимир Сергованцев і Едуард Тумакян.

Крім народогвардійців — росіянина і вірменина — з загону

* «Львовская правда», 1959, 29 августа.

«Львівці» в боротьбі з окупантами загинули партизани — чехи, словаки, радянські громадяни — утікачі з полону. Смертю хоробрих поліг і комісар загону Віктор Каренін. Але спільно пролита кров навечно зцементувала дружбу наших народів *.

На територію Чехословаччини були перекинуті народогвардійці Іван Курілович, Михайло Веклюк, а в Польщу — Василь Середницький. Вони мали спеціальні завдання і виконували їх до перемоги над фашистами в цих країнах.

Відразу після визволення Львова чимало народогвардійців включилося в суспільно-корисну працю. Переважна більшість з них вступила в члени Комуністичної партії Радянського Союзу.

Народогвардійці польської національності після визволення Польщі поїхали будувати нову, вільну Польщу — Польську Народну Республіку. Багато з них вступило в Польську об'єднану робітничу партію.

У 1944 році газета «Партизан» писала: «В боротьбі проти гітлерівських загарбників куємо єдність українського і польського народів, що є запорукою перемоги сьогодні і основою світлого майбутнього наших народів після війни... Брати слов'яни, спільно пролита кров на полі бою навки скріпила священні узи братерства; наші шляхи вже не розійдуться і після розгрому ворога та завоювання свободи **».

На загальноміському мітингу молоді, який відбувся з нагоди визволення Львова, наймолодша учасниця «Народної гвардії», член ВЛКСМ з 1940 року, Стася Полубяк від імені народних месників Львівщини дякувала Радянському урядові, Червоній Армії за визволення.

З великим піднесенням учасники мітингу зустріли талановитого українського поета-фронтовика Андрія Малишка. Він привітав молодь Львова від імені української радянської інтелігенції, письменників України. Свою промову Андрій Малишко закінчив віршем, присвяченим Львову ***.

Павло Федорович
Якубович

* «Львовская правда», 1959, 29 августа.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 205, арк. 132—135.

*** «Вільна Україна», 1944, 8 серпня.

Розділ VI

БІОГРАФІЇ НАРОДОГВАРДІЙЦІВ

Пропоновані увазі читачів біографії не вичерпують всієї кількості членів підпільно-партизанської організації західних областей України — «Народної гвардії ім. Івана Франка» і навіть всього її активу. Однак вони характеризують і склад керівництва, і склад всієї організації за соціальним станом, національністю, партійністю, віком.

Багато біографічних довідок знайомлять читача не тільки з діяльністю того чи іншого підпільника-партизана, а й розповідають про те, як люди ставали на шлях боротьби проти німецького фашизму, показують силу їх переконань, продиктованих велінням серця. Непохитна воля і віра в перемогу справедливої справи, любов до Батьківщини, до свого народу вели їх на смертний бій з ворогом.

Комуністи з честю пронесли естафету боротьби свого покоління. Поруч з ними йшли всі радянські патріоти.

Хай же наші діти будуть гідними спадкоємцями старших поколінь, які в нерівній боротьбі відстоювали честь і свободу Радянської Батьківщини.

Атаманюк М. І.

Микола Іванович Атаманюк народився 1923 року в с. Микитинці Косівського району Івано-Франківської області* в сім'ї селянина. Українець. Закінчив чотири класи сільської школи. З п'ятнадцяти років батракував.

Після возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Радянській державі працював будівельником у селі Скварява Красненського району. В 1940 році вступив до лав ВЛКСМ.

Коли почалася війна, евакуюватись йому не вдалось. До 1943 року проживав у селі Стінки Красненського району Львівської області, допомагав рідним по господарству.

Українські буржуазні націоналісти змушували його вступити в дивізію СС «Галичина», погрозували розправою. Мужній комсомолец не злякався погроз. Став на шлях ак-

* Тут і далі місце народження подається за новим адміністративним поділом.

тивної боротьби з ворогом. Пішов у ліс — у партизанську бойову групу імені Івана Франка, якою командував Іван Дубас. Увесь час, аж до приходу Червоної Армії, М. І. Атаманюк брав активну участь у бойових та диверсійних операціях, в одному з боїв був поранений.

Після визволення західних областей України Червоною Армією був бійцем винищувального батальйону, яким командував Іван Дубас. Нині працює на одному з заводів Львова.

Баранова Н. Г.

Наталія Гаврилівна Баранова народилася 1916 року в м. Саратові. Росіянка. Освіта середня педагогічна. Член ВЛКСМ з 1932 року.

У грудні 1940 року приїхала до Львова разом з чоловіком — викладачем школи. У травні 1941 року виїхала в село Висоцьке Дрогобицької області.

У перший день війни Н. Г. Баранова була поранена і доставлена в госпіталь.

Після одужання знайшла рідних у Львові на своїй квартирі. На початку 1943 року познайомилася з членом «Народної гвардії» В. Варягіною і за її рекомендацією вступила в підпільну організацію.

Н. Г. Баранова поширювала підпільні газети і листівки, допомагала забирати папір з білової фабрики і доставляти його до місця призначення. На квартирі Баранової з її участю розфасовувалися газети і листівки, зберігалася зброя — пістолети і автомат, деякий час — чисті бланки для документації і печатки.

23 травня 1944 року Н. Г. Баранову заарештувало гестапо. На допитах її тяжко катували, але вона трималася мужньо, нікого не видала.

13 червня 1944 року була вивезена в концтабір під Берлін. 13 вересня 1945 року повернулася до Львова. В 1958 році після тяжкої хвороби померла. Похована в Ростові-на-Дону.

Белінський З. К.

Здислав Казимирович Белінський народився 1910 року. Поляк. Освіта вища медична. В 1939—1941 рр. працював асистентом кафедри нормальної фізіології і викладачем у Львівському медичному інституті.

У період фашистської окупації працював у лікарні інфекційних хвороб. Користуючись правом приватної практики,

Белінський мав свій кабінет і приймальню, які він завжди надавав для явок народогвардійцям, переважно для керівного складу.

На його квартирі нерідко відбувались засідання ради. З. К. Белінський давав підпільникам свою друкарську машинку, на якій друкувались восковки з польським текстом газет і листівок. Він подавав медичну допомогу пораненим і хворим народогвардійцям.

Здислав Казимирович вів активну боротьбу проти польських буржуазних націоналістів-аківців, викриваючи їх зрадницьку роль на сторінках підпільних газет, а в перші місяці після визволення Львова — і на сторінках радянських газет*.

З. К. Белінський був вірним сином польського народу, непохитно вірив у торжество нової, вільної Польщі. Він був інтернаціоналістом, палким поборником тісної дружби між Польщею і Радянською країною, з честю і гордістю виконуючи обов'язки заступника голови Львівського правління Спільних польських патріотів у СРСР.

Загинув 8 лютого 1945 року від рук підлих зрадників — польських буржуазних націоналістів**.

Доктор З. К. Белінський похований у Львові на Личаківському кладовищі.

Белх Я. Т.

Ян Теофілович Белх народився у Львові. Поляк. Робітник. Освіта незакінчена середня. В 1939—1941 рр. працював у Львові.

У період фашистської окупації працював на фабриці «Ойкус». Входив в одну з ініціативних груп по створенню «Народної гвардії». У своїй квартирі переховував друкарську машинку і разом з Т. Гаєвським друкував листівки. Підготував план підпалу фабрики «Ойкус», яка за його пропозицією була спалена групою народогвардійців на чолі з І. Вовком.

У 1944 році був заарештований гестапо на квартирі товариша, але пі в чому не признався, і за відсутністю доказів був звільнений.

1 вересня 1944 року загинув при виконанні службових обов'язків у Буському районі від рук українських буржуазних націоналістів.

* «Правда України», 1945, 1 февраля.

** «Вільна Україна», 1945, 11 лютого.

Березін М. Д.

Микола Дмитрович Березін народився 1911 року в с. Теремне Луцького району Волинської області в сім'ї службовця. Росіянин.

У Луцьку закінчив гімназію. У 1932 році вступив у Львівський політехнічний інститут, який закінчив у 1939 році. Через нестатки змушений був зробити дворічну перерву в навчанні.

У 1934—1938 рр. перебував у підпільній комсомольській організації, підтримував постійний зв'язок з залізничниками, виступав на масових мітингах, возив підпільну літературу зі Львова до Луцька.

У вересні 1939 року виконував доручення у народній міліції Луцька.

У жовтні 1939 року запрошений на посаду завідуючого науковою частиною у Львівський політехнічний інститут, а невдовзі перейшов на кафедру. Коли Львів окупували фашисти, М. Березін на роботу в політехнічний інститут не з'явився, до травня 1942 року ніде не працював. З травня 1942 року до березня 1944 року працював на газовому заводі. На початку квітня, коли над ним нависла загроза арешту, перейшов на нелегальне становище, але великої і відповідальної роботи в «Народній гвардії» не залишав.

М. Д. Березін був серед тих, хто створював «Народну гвардію імені І. Франка», постійно входив до складу ради, редагував газети та листівки, які видавала «Народна гвардія» українською мовою. Разом з Миколою Дмитровичем брала участь у підпільній роботі і його дружина Ірина Василівна.

Після арештів у квітні 1944 року і тимчасового затишся в роботі підпілля Микола Березін активізував діяльність організації.

За три дні до визволення Львова Червоною Армією, 24 липня 1944 року, послана запродавцем куля обірвала життя полум'яного борця за щастя народу М. Д. Березіна*.

Похований М. Д. Березін у Львові на Личаківському кладовищі.

Борис П. М.

Петро Миколайович Борис народився 1907 року в с. Вільшанка Самбірського району Львівської області в сім'ї

* «Вільна Україна», 1962, 27 жовтня.

селянина. Українець. Освіта незакінчена середня і спеціальна — шофер-механік. Був членом КПЗУ з 1931 року.

За революційну діяльність переслідувався поліцією. В 1936 році у зв'язку з квітневими подіями був заарештований.

З 1939 по 1941 рік працював на молочному заводі шофером.

У «Народну гвардію» П. М. Борис вступив на пропозицію групи товаришів, які знали його по роботі в КПЗУ, — І. Павелка, Д. Тарнавського, В. Фульмаса. До червня 1943 року працював у групі Залізничного району разом з Д. Цибрухом, який був тоді комендантом цього району. В червні призначений комендантом Залізничного району. Виконував ці обов'язки до арешту в квітні 1944 року.

У його квартирі постійно зберігалася підпільна література, зброя, тут переодягалися військовополонені, звідси вони відправлялись у ліс — у партизанські групи. Тут інколи розмножувались газети і листівки (на ротаторі, що його приносив М. Карвацький *), переховувалися люди, які не мали постійного місця проживання.

За завданням П. М. Бориса народогвардійці провели у Львові ряд диверсій.

23 квітня 1944 року Петро Миколайович Борис був заарештований гестапо, вивезений в концтабір, де й загинув.

Бурачок І. С.

Іван Степанович Бурачок народився 1906 року в м. Броди у сім'ї робітника. Українець. Освіта середня технічна. В 1931 році вступив до комсомолу, а потім — у члени КПЗУ. За революційну діяльність не раз сидів у тюрмах.

З 1939 по 1941 рік працював у Львові техкерівником у слюсарно-механічних майстернях. В перший період окупації переховувався, ніде не працював.

У 1943 році з допомогою народогвардійця Євстахія Цибруха ввійшов у «Народну гвардію». І. С. Бурачок брав активну участь у поширенні підпільної літератури у Бродах, проводив роботу серед радянських військовополонених, яким організовував втечі. Багатьом полоненим вдалося влитися в партизанські з'єднання Ковпака і Наумова, які рейдували в західних областях України.

І. С. Бурачок помер у 1969 році. Похований у Бродах.

* З квартири А. Гапи.

Вангровський В. Ф.

Володимир Федорович Вангровський народився 1918 року в м. Бодайбо Іркутської області. Росіянин. Освіта середня. В 1935 році вступив до лав ВЛКСМ. У 1939 році був призваний в армію, служив у 204-й повітряній десантній бригаді.

У серпні 1941 року був закинутий з літака на територію Білорусії. Весь десант наткнувся на ворожу засаду: багато воїнів загинуло, а частина, в тому числі і Вангровський, потрапила в полон. Був у кількох концентраційних таборах.

При розформуванні табору Демблін Вангровський потрапив до групи, яка була направлена у Львів, де з полонених окупанти створили робочі команди для лісозаготівель. Одна команда була залишена у Львові для вантажно-розвантажувальних робіт. У цій команді був і В. Ф. Вангровський.

Жили в казармах, на роботу ходили під конвоєм.

Народогвардійці встановили з полоненими цієї команди зв'язок і в серпні 1943 року організували втечу тридцяти двох чоловік. Серед них був і В. Ф. Вангровський. Після втечі він деякий час переховувався. Встановивши нові контакти, увійшов у «Народну гвардію» і брав участь у роботі бойової групи та поширенні газет і листівок. Після визволення Львова був у партизанському загоні, який діяв на території Чехословаччини.

Нині комуніст В. Ф. Вангровський мешкає у Львові, працює на адміністративній роботі.

Варягіна В. Д.

Віра Данилівна Варягіна народилася 1906 року в м. Ташкенті, в сім'ї робітника-залізничника. Росіянка. Освіта вища. У 1923 році вступила до лав ВЛКСМ. Після закінчення середньоазіатського університету з 1930 до 1936 року працювала агрономом по бавовництву в Наркомземі Туркменської РСР, а з 1936 по 1941 рік — у Києві, в Наркомземі УРСР.

У 1941 році на виклик чоловіка, військового інженера, який працював на оборонних роботах, переїхала до Львова.

Коли почалася війна, її чоловік, офіцер запасу, пішов у діючу армію, на фронт. З тяжкохворою матір'ю і трирічною дитиною евакуюватись не змогла.

Навесні 1942 року В. Д. Варягіна познайомилася з комуністами В. Я. Грушиним і його дружиною Г. Б. Володарською і невдовзі увійшла в їх групу, а восени, коли організувалася «Народна гвардія», стала її активним членом. Спочатку

приймала по радіо зведення Радінформбюро — повідомлення для обласних газет з Москви. Поширювала підпільні газети і листівки. В 1943 році була призначена зв'язковою військради: організовувала явки, передавала бойові завдання, переносила зброю і патрони. На її квартирі періодично друкувалися листівки і газети на восковку, яку вона носила на ротатор. В. Д. Варягіна також забирала частину готової друкованої продукції, фасувала і роздавала для поширення.

Залучала нових членів в організацію *. Мала широкі зв'язки і виконувала найрізноманітніші завдання військради.

Після арешту А. Гапи і П. Перчинського, в тривожні для організації дні, з квартири В. Я. Грушина забрала радіоприймач, а після масових арештів перенесла його для зберігання до С. І. Сидоренка. В той же час винесла з своєї квартири друкарську машинку і передала її К. Курилюку для дальшого використання.

За завданням члена військради М. Д. Березіна після деякої перерви в роботі разом з Д. А. Тарнавським та іншими товаришами В. Варягіна брала активну участь у відновленні контактів і організувала поширення газет та листівок **.

Нині В. Д. Варягіна мешкає у Львові. Персональний пенсіонер, член КПРС.

Веклюк М. П.

Михайло Павлович Веклюк народився 1914 року в с. Колпещ Дрогобицького району Львівської області в сім'ї робітника. Українець. У 1930 році вступив у підпільну комсомольську організацію, а в 1932 році — у КПЗУ. В 1933 році був членом ЦК і секретарем Львівського окружного комітету комсомолу.

За революційну діяльність не раз сидів у тюрмах: в 1933 році — спочатку у львівській, потім — у дрогобицькій. 1938 року знову був засуджений на три роки. Звільнений в 1939 році після возз'єднання західноукраїнських земель у єдиній Українській Радянській державі.

З 1939 по 1941 рік працював слюсарем у вагонному депо станції Дрогобич. Війна застала в рідному селі. Евакуюватися не встиг. Деякий час переховувався, а потім пішов працювати на калійний завод у Стебнику. Через постійне пере-

* Визволення Львівщина. Зб. Львів, вид-во «Вільна Україна», 1945, с. 105; «Вільна Україна», 1955, 8 травня.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 23, арк. 35—44. Особова справа В. Д. Варягіної.

слідкування українськими буржуазними націоналістами змушений був залишити Стебник.

У 1943 році виїхав до Львова. Тут зустрівся з колишнім членом КПЗУ Е. М. Гамулець і за її рекомендацією вступив у «Народну гвардію».

М. П. Веклюк був у партизанській групі Куриловича, яка діяла у Бродівських лісах, і влилася в партизанський загін з'єднання генерала Наумова.

Після визволення Львова Михайло Петрович продовжував боротьбу в партизанському загоні на території Чехословаччини, брав участь у визволенні Праги.

Нині М. П. Веклюк пенсіонер, живе у Стебнику.

Вовк І. П.

Іван Петрович Вовк народився 1914 року в с. Гаї Винниківського району Львівської області в сім'ї селянина-бідняка. Українець. З одинадцяти років батракував, а в шістнадцять став робітником у Львові. Увійшов в спілку будівельних робітників і брав активну участь в її діяльності.

Після возз'єднання західноукраїнських земель у єдиній Радянській державі став дільничним міліціонером, навчався у вечірній школі. В 1940 році вступив до лав ВЛКСМ, був обраний депутатом Залізничної районної Ради м. Львова.

Війна застала на посту дільничного, і він разом з своїм відділенням евакуювався на схід, але в Перемишлянському районі потрапив в оточення. З великими труднощами вирвався і незабаром повернувся до Львова. Влаштувався на шкірзавод різноробом.

Іван Петрович входив в одну з ініціативних груп по створенню «Народної гвардії імені І. Франка». В «Народній гвардії» був одним з найактивніших бойовиків, вів різносторонню підпільно-партизанську роботу. Очолював бойову групу, брав участь у численних бойових і диверсійних операціях. Влітку 1943 року був введений до складу оперативного штабу при військраді організації.

22 квітня 1944 року І. П. Вовка схопили гестапівці і вивезли в концтабір Грос-Розен. Повернувся звідти в 1945 році тяжкохворим. Помер 20 лютого 1946 року. Похований у Львові на Личаківському кладовищі.

Возняк І. І.

Іван Іванович Возняк народився 1914 року в м. Львові в сім'ї робітника. Українець. Освіта — сім класів народної школи.

Тринадцятирічним хлопцем почав трудову діяльність, рано пізнав безробіття. Під впливом прогресивної молоді вступив у підпільну комсомольську організацію, брав активну участь у її роботі.

У 1933 році став членом КПЗУ. За участь у демонстраціях і страйках його не раз заарештовувала поліція. В 1938 році був кинутий у Березу Картузьку.

У 1939—1941 рр. працював на Львівському лікеро-горілчаному заводі слюсарем. Під час окупації працював слюсарем в одній приватній фірмі.

У «Народну гвардію» вступив через К. Л. Войтович. Брав у неї газети та листівки та поширював їх.

Після визволення Львова добровільно пішов у Червону Армію. В одному з боїв був поранений.

Нині І. І. Возняк пенсіонер, член КПРС. Мешкає у Львові.

Войтович К. Л.

Катерина Лаврентіївна Войтович народилася 1893 року у Львові в сім'ї робітника. Полька. Освіта початкова. Була членом КПЗУ, за участь у підпільній роботі в 1934 році її разом з чоловіком заарештувала поліція. Після засудження чоловіка Катерина Лаврентіївна через відсутність доказів була звільнена. При виході з тюрми брала участь у роботі МОДРу — збирала гроші і передавала посилки політв'язням.

У перші дні окупації Львова, змінивши квартиру і влаштувавшись на роботу двірничкою, допомогла врятувати життя новонародженому єврейському хлопчикowi: проникнувши в гетто разом з сусідом, в умовленому місці вони підібрали дитину, охрестили в костьолі, і хлопчик ріс у сім'ї сусіда.

Її чоловік — Василь Войтович — працював на м'ясокомбінаті. Серед робітників роз'яснював необхідність організованої боротьби з окупантами. У квітні 1942 року був заарештований. Загинув у катівнях гестапо.

У 1943 році на пропозицію Миколи Масного, якого знала ще по роботі в КПЗУ, К. Л. Войтович вступила в «Народну гвардію». Її квартира була своєрідним перевалочним пунктом. Сюди приносили підпільні газети та листівки, і Катери-

на Лаврентіївна передавала їх М. Масному, І. Возняку, В. Кичулі, Й. Марухачу для поширення.

В її квартирі переховувалися народогвардійці, серед яких був і А. Т. Дацюк.

К. Л. Войтович померла в 1974 році. Похована на Янівському кладовищі у Львові.

Гаєвський Т. А.

Тадеуш Андрійович Гаєвський народився 1923 року в м. Львові в сім'ї робітника. Поляк. Член ВЛКСМ з 1940 року.

У 1939—1941 рр. працював у друкарні «Атлас» і навчався в середній школі. В перший період окупації працював у тій же друкарні, з другої половини 1943 року не працював ніде.

Т. А. Гаєвський — один з ініціаторів створення «Народної гвардії». Він входив в ініціативну групу поліграфістів, активно сприяв об'єднанню окремих груп в єдину організацію — «Народну гвардію західних областей України».

З дня організаційного оформлення «Народної гвардії» Гаєвський входив до складу керівного органу — ради організації, а згодом військрази. Був начальником оперативного штабу, організовував і сам брав участь у бойових операціях, зокрема в підпалі фабрики «Ойкус», в організації втечі військовополонених з німецьких концтаборів, робочих команд і батальйонів. Тадеуш Андрійович Гаєвський відіграв велику роль у створенні матеріально-технічної бази і виданні підпільної преси. В його квартирі друкувалися перші газети і листівки «Народної гвардії». Тут не раз ховали зброю, літературу. За дорученням організації Гаєвський виїздив до Варшави.

На Тадеуша Андрійовича було покладене відповідальне завдання — з групою звільнених військовополонених встановити зв'язок з рейдуючим партизанським з'єднанням Ковпака. Виконуючи це завдання, в бою з гітлерівськими окупантами 5 вересня 1943 року Тадеуш Андрійович Гаєвський поліг смертю хоробрих*.

У листопаді 1943 року газета «Партизан» писала: «В лісному бою з гітлерівськими загарбниками загинули героїчною смертю член військової ради партизанського руху західних областей України Янек і партизан Василь».

Вічна слава героям, які полягли за честь і незалежність нашої Батьківщини**.

* «Вільна Україна», 1962, 27 жовтня.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 9, арк. 32.

Гапа А. І.

Андрій Іванович Гапа народився 1923 року в с. Ситихів колишнього Брюховицького району на Львівщині в селянській сім'ї. Українець. У 1940 році вступив до лав ВЛКСМ. Війна застала його на роботі у піонерському таборі, де він був піонервожатим.

Ховаючись від українських буржуазних націоналістів, Андрій подався у Львів.

Весною 1943 року встановив зв'язок з «Народною гвардією імені І. Франка». Спочатку поширював підпільні газети і листівки в селах, зокрема в Мурованому, Сороках Львівських Брюховицького району. З осені 1943 року виконував обов'язки технічного редактора, розмножував газети і листівки на ротаторі, використовуючи для цього свою квартиру, де певний час був також радіоприймач.

30 березня 1944 року Андрія Гапу арештувало гестапо. Під час обшуку були вилучені ротатор, радіоприймач і частина тиражу газет. Про долю А. І. Гапи стало відомо з повідомлення поліції від 29 квітня 1944 року. В числі п'ятдесяти трьох, засуджених до розстрілу, під № 35 значилося: «Гапа Андрій — за участь у заборонених організаціях» *.

Гелей Д. О.

Дмитро Онуфрійович Гелей народився 1880 року в с. Рудне Львівської області в сім'ї селянина-бідняка. Українець. Освіта — сім класів народної школи.

За часів поміщицько-буржуазної Польщі брав активну участь у роботі профспілки будівельних робітників, з 1929 року — член КПЗУ.

За участь у страйках і демонстраціях його не раз заарештовували, але через відсутність доказів відпускали.

У 1939—1941 рр. працював кербулом і був обраний депутатом райради Залізничного району Львова.

Під час фашистської окупації ніде не працював. Входив до ініціативної групи по створенню «Народної гвардії» у Шевченківському та Залізничному районах. Дмитро Онуфрійович разом з дружиною Єфросинією Миколаївною, яка була членом КПЗУ, брали участь у роботі «Народної гвардії»: надавали квартиру для зберігання зброї, патронів, літера-

* Львівщина у Великій Вітчизняній війні. Львів, вид-во «Каменярь», 1968, с. 108.

тури, поширювали підпільні газети і листівки. Особливим їх дорученням була доставка бойовій групі бензину.

9 лютого 1944 року Д. О. Гелей разом з сином були заарештовані гестапо і вивезені в концтабір Грос-Розен, де й загинули.

У листах з табору Д. О. Гелей старався підбадьорити дружину. «Не занепадай духом»,— писав він щоразу.

Нині Єфросинія Миколаївна Гелей мешкає у Львові. Персональна пенсіонерка.

Гепперт Л. С.

Лілія Семенівна Гепперт народилася 1912 року в м. Перемшлі. Єврейка. Освіта вища. Закінчила Львівський університет. У 1938 році їй було присвоєно ступінь магістра філософії за спеціальністю психології і педагогіки.

Займалася письменницькою діяльністю. Друкувалася у Варшаві і Львові під псевдонімом «Єдлінська».

Після возз'єднання західноукраїнських земель у єдиній Радянській державі навчалася на курсах удосконалення кваліфікації учителів. Після їх закінчення була направлена в Буський район педагогом середньої школи.

Л. С. Гепперт володіла німецькою, латинською, польською, українською і російською мовами.

З 1941 по 1943 рік, в обстановці переслідування євреїв, жила на нелегальному становищі в різних містах західних областей України. В 1943 році вступила в «Народну гвардію» і почала працювати в технічній групі з Матвишиним і Прокоповичем по оформленню документів-посвідчень німецьких фірм — аусвайсів для потреб народогвардійців-партизанів. В організації діяла до визволення Львова Червоною Армією.

Нині живе в Польській Народній Республіці.

М. Гляйх-Курилюк

Матільда Гляйх-Курилюк народилася 1917 року в Білахах поблизу Бельська. Єврейка. Освіта середня спеціальна. Після закінчення школи екстерном склала екзамени з французької мови і здобула право на викладання її приватними уроками. В 1938 році працювала секретарем-кореспондентом польсько-французько-німецької фірми.

Вторгнення німецько-фашистських військ у Бельськ в 1938 році змусило М. Гляйх-Курилюк переселитися разом з

своїми рідними до Кракова, але незабаром окупанти вдерлись і в Краків. Тоді вона перейшла кордон і дісталася до Львова. Тут з допомогою Ванди Василевської влаштувалася на роботу у видавництві і працювала там до початку Великої Вітчизняної війни. Евакуюватись не змогла.

Втекла з львівського гетто в Бреськ-Слєтвин, де жили її батьки. Але в червні 1943 року вони загинули від рук окупантів. Знову повертається до Львова, де протягом кількох місяців переховується в знайомих.

На початку листопада 1943 року з допомогою К. Курилюка вступає в «Народну гвардію». Перші два-три тижні приймала радіозведення, потім друкувала восковки текстів газет і листівок польською і німецькою мовами. Виконувала окремі завдання по зв'язку.

Проживала нелегально, за документами значилася Марією Грабовською. В організації була відома як Марися.

Нині М. Гляйх-Курилюк живе в Польській Народній Республіці.

Грохольський Є. М.

Євген Миколайович Грохольський народився 1896 року в м. Кіровограді в сім'ї службовця. Українець. Освіта середня спеціальна, безпартійний. З 1929 по 1939 рік працював у Харкові бухгалтером-ревізором. За направленням Міністерства фінансів УРСР у 1939 році приїхав у Ровно і працював в управлінні спецбудівництва. У 1940 році переїхав на таку ж роботу у Львів. Під час окупації деякий час переховувався.

У 1942 році став бухгалтером у спілці кооперативів.

1943 року встановив зв'язок з «Народною гвардією» через А. П. Коняшина. Виконував окремі доручення в групі Ю. В. Якубовського, активно поширював газети і листівки.

9 лютого 1944 року одночасно з Ю. Якубовським, А. Коняшиним та іншими був заарештований гестапо, вивезений у концтабір Освенцім, де і загинув.

Грушин В. Я.

Василь Якимович Грушин народився 1908 року в м. Кривий Ріг. Українець. Освіта вища. Професія — інженер-поліграфіст. Член ВКП(б) з 1935 року.

У 1939 році за рішенням ЦК КП(б)У був направлений на роботу у Львів. До початку війни працював директором Львівської конвертно-білової фабрики. Евакуюватись не встиг.

Деякий час переховувався, а потім пішов працювати в один з цехів цієї ж фабрики.

В. Я. Грушин — один з організаторів «Народної гвардії». Постійно був членом ради організації, входив у склад військ-ради, а також редакційної колегії по випуску підпільної преси. З осені 1943 року, після загибелі Т. А. Гаєвського, став начальником оперативного штабу при військраді.

У підпільній роботі Василю Якимовичу допомагала і дружина Ганна Борисівна Володарська.

У його квартирі тривалий час був радіоприймач, часто друкували восковки для газет і листівок на машинці, відбувалися зустрічі і наради, не раз тут народогвардійці переховували зброю, медикаменти і літературу.

Маючи контакт з робітниками фабрики, Василь Якимович постачав організацію папером для газет і листівок.

Підтримував постійний зв'язок з командирами і учасниками бойових груп, ставив перед ними бойові завдання.

Зустрічався з колишніми військовополоненими і приймав від них партизанську присягу.

23 квітня 1944 року В. Я. Грушин був заарештований гестапо і відправлений у концтраційний табір Грос-Розен, звідти його перекинули в інший табір, де він трагічно загинув*.

Й. Г. Матвишин у своїх спогадах писав: «Як у в'язниці в м. Львові, так і пізніше — в таборі Грос-Розен, де ми перебували разом, Василь Грушин виявив велику мужність, силу і спокій»**.

Гунька Ф. І.

Францішек Іванович Гунька народився 1900 року в с. Білки Шляхетські на Львівщині у сім'ї селянина-бідняка. Поляк. З одинадцяти років працював у Львові чорноробом. 1936 року вступив у КПЗУ. В 1939—1941 рр. працював муляром, а під час окупації — двірником.

В організацію «Народна гвардія» вступив у 1943 році. Поширював літературу, надавав свою квартиру для ночівлі звільненим військовополоненим, які направлялись у партизанські загони, був зв'язковим з групою Куриловича, з різними завданнями виїздив у села Новояричівського району. Після визволення Львова пішов добровільно в Червону Армію.

Ф. І. Гунька виїхав у Польську Народну Республіку.

* «Вільна Україна», 1962, 27 жовтня.

** ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 60, арк. 7. Особова справа Й. Г. Матвишина.

Дацюк А. Т.

Андрій Тимофійович Дацюк народився 1902 року в с. Черничин Грубешівського повіту Люблінського воєводства в селянській родині. Українець. Освіта середня. В 1920 році добровольцем пішов до лав Червоної Армії. З 1926 року — член КПЗУ. За участь у революційній роботі зазнав репресій. В 1930 році був арештований. Засуджений на чотири роки ув'язнення.

У 1939 році, коли фашисти окупували Польщу, А. Дацюк разом з сім'єю виїхав до Львова. Тут працював у будівельній організації, потім в народному суді судовиконавцем. В 1940 році був відряджений на дворічні юридичні курси прокурорів у Київ. В 1941 році, в період літніх канікул, приїхав до Львова, де його й застала війна.

Під час окупації Львова А. Т. Дацюк працював у домоуправлінні, а потім в дільничному управлінні, де окупанти оформляли спеціальні посвідчення — «кенкарти» замість паспорта. Свое службове становище використовував в інтересах «Народної гвардії».

А. Т. Дацюк ввійшов в одну з ініціативних груп, яка брала активну участь у створенні підпільно-партизанської організації «Народна гвардія імені І. Франка», а потім став членом військової ради. На нього була покладена відповідальність за підпільну діяльність у Львові.

Андрій Тимофійович мав широкі зв'язки з народогвардійцями. В його квартирі відбувалися наради. Там же постійно зберігалася підпільна література. Як член ради Дацюк приймав присягу від народогвардійців. Невеликі групи народогвардійців приймали присягу і в його квартирі.

А. Т. Дацюк мав постійний зв'язок з групою угорців, від яких одержував важливий матеріал для підпільної преси, а також розвідувальні відомості.

23 квітня 1944 року А. Т. Дацюк був арештований гестапо, відправлений у концтабір, де невдовзі загинув *.

Дацюк-Калічка Х. Т.

Христина Тимофіївна Дацюк-Калічка народилася 1914 року в с. Черничин Грубешівського повіту Люблінського воєводства в сім'ї селянина. Українка. Освіта початкова.

За часів поміщицько-буржуазної Польщі брала участь в

* «Вільна Україна», 1962, 27 жовтня.

підпільній роботі комсомолу. Разом з своїм братом в 1939 році переїхала до Львова і влаштувалася робітницею на лакофарбовий завод. Під час фашистської окупації залишалась на тому ж заводі. У «Народній гвардії» була зв'язковою по пресі — забирала друковану продукцію, розподіляла і розносила по квартирах. За місяць до визволення виїхала зі Львова на Холмщину.

Нині Христина Тимофіївна — персональна пенсіонерка. Живе у Львові.

Денис І. В.

Іван Васильович Денис народився 1900 року в с. Заболотівці Жидачівського району Львівської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта незакінчена середня. Був членом КПЗУ, його не раз арештовувала поліція.

У 1939—1941 рр. працював у десятому відділенні міліції міста Львова. Не встиг евакуюватися. Був схоплений українськими буржуазними націоналістами. В поліції так побили, що він опинився у лікарні. З 1942 року працював на шкірзаводі. В 1943 році І. Вовк залучив його до «Народної гвардії». Поширював листівки німецькою мовою в казармах гітлерівців, писав антифашистські лозунги. На шкірзаводі організовував саботаж, знищив хімічні розчини для дублення 750 метрів шкіри, переховував у своїй квартирі підпільну літературу і зброю, яку переносив і перевозив у місця бойових дій народогвардійців.

В організації був до останнього дня окупації, брав активну участь у розвідці.

І. В. Денис помер у 1959 році. Похований на Личаківському кладовищі у Львові.

Дубас І. В.

Іван Васильович Дубас народився 1915 року в с. Стінки Золочівського району Львівської області в сім'ї селянина-бідняка. Українець. Освіта незакінчена середня.

За часів поміщицько-буржуазної Польщі наймитував, брав активну участь у роботі підпільної комсомольської організації. Був довіреною особою КПЗУ, переслідувався поліцією, сидів у тюрмі.

У 1938 році призваний у польську армію, а коли фашистська Німеччина напала на Польшу, потрапив у полон до гітлерівців, згодом втік.

У 1939—1941 рр. працював у Красному завідуючим пекарні. У 1939 році вступив до лав ВЛКСМ.

Під час фашистської окупації ніде не працював. Староста-націоналіст переслідував його, включив до списку тих, кого відправляли на роботу в Німеччину. За непослух І. В. Дубас був арештований. У таборі під Золочевом (у Червоному) захворів на тиф. З золочівського госпіталю втік. Будинок його оточила поліція. Відбулась збройна сутичка. Дубас змушений був покинути село. Фашисти спалили його будинок, розстріляли рідного брата Григорія і пограбували все майно.

У Львові через Т. С. Герасейка І. В. Дубас встановив зв'язки з «Народною гвардією». Увійшов в бойову групу і з лютого по червень 1943 року діяв у Львові і в прилеглих до Львова районах.

Брав участь у ряді бойових операцій.

У червні 1943 року Дубас був призначений командиром партизанського загону ім. І. Франка, який активно діяв у районах Золочева, Красного, Глинян, Перемишлян. У цьому загоні була і його дружина Стефанія Гаврилівна.

Після визволення західних областей України Червоною Армією Іван Васильович став командиром винищувального батальйону по боротьбі з бандами українських буржуазних націоналістів.

В одному з боїв у лютому 1945 року загинув. Похований у братській могилі в Красному Львівської області *.

Дубас-Атаманюк С. Г.

Стефанія Гаврилівна Дубас-Атаманюк народилася 1917 року в с. Стінки Золочівського району Львівської області в сім'ї батрака. В 1935 році вступила в підпільну комсомольську організацію, а в 1939 році — до лав ВЛКСМ. З 1939 по 1941 рік працювала буфетницею в Красному. З Іваном Васильовичем Дубасом одружилася в 1937 році.

Під час фашистської окупації ніде не працювала. Коли бандерівці спалили їх будинок, разом з чоловіком подалася з села до Львова, залишивши з матір'ю трирічну дитину. Стала бійцем «Народної гвардії імені І. Франка».

5 вересня 1943 року в бою з фашистами була поранена. Після цього довго і тяжко хворіла. Нині мешкає і працює у Львові.

* «Вільна Україна», 1965, 28 березня.

Дубас А. Я.

Андрій Якович Дубас народився в с. Стінки Золочівського району Львівської області в сім'ї селянина. Українець. Закінчив шість класів народної школи.

Член КПЗУ. За революційну діяльність був кинутий у Бerezу Картузьку.

З 1939 по 1941 рік працював у своєму господарстві, брав активну участь у громадському житті. В 1943 році став бійцем партизанського загону «Народної гвардії імені І. Франка» під командуванням Івана Дубаса.

Андрій Дубас брав участь у підпалі німецьких економік, руйнуванні ліній зв'язку, у звільненні з таборів військовополонених.

У січні 1944 року Андрій Якович загинув у бою з бандою українських буржуазних націоналістів.

Дулаєв С. С.

Сергій Степанович Дулаєв народився 1889 року у с. Сумароково Пензенської області в сім'ї селянина. Перед війною працював у м. Ростові-на-Дону бухгалтером тресту їдалень і ресторанів.

Під час окупації ніде не працював. У 1942 році приїхав до Львова, де жила його дружина, яка до війни поїхала туди в гості до дочки.

Влітку 1943 року С. С. Дулаєв через В. Д. Варягіну вступив у «Народну гвардію». В неї забирав підпільні газети і листівки та поширював їх серед населення, збирав гроші на бойовий і пресовий фонди організації.

У квартирі С. С. Дулаєва переодягались і переховувались військовополонені*.

У роботі Сергію Степановичу допомагала його дочка Парасковія.

С. С. Дулаєв помер у 1967 році. Похований у Бориславі.

Думкевич Т. М.

Теодор Михайлович Думкевич народився 1902 року в м. Варяжі Люблінського воєводства. Українець. Освіта початкова. Член КПЗУ з 1929 року. За участь у страйках і демонстраціях не раз сидів у в'язницях — львівській і сокальській (1932—1933 рр.).

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 41, арк. 2—3. Особова справа С. С. Дулаєва.

У 1939—1941 рр. був помічником чергового коменданта ремонтної бази у Львові. На цій роботі і застала його війна. Під час фашистської окупації ніде не працював.

У «Народну гвардію імені І. Франка» вступив у 1943 році через Людвіга Серацького. Збирав розвідувальні дані і поширював газети та листівки.

Нині Теодор Михайлович пенсіонер, живе у Львові.

Ісаєв М. Н.

Мойсей Наумович Ісаєв народився 1920 року в Херсоні в єврейській робітничій сім'ї. Закінчив вісім класів, вступив у піхотне училище. В січні 1942 року виїхав на фронт. В районі Дубівки у серпні 1942 року попав у полон і був привезений у Варшаву, а в травні 1943 — в табір у Косів, звідти — у Львів. З часу полонення Ісаєв жив під чужим прізвиськом.

У листопаді 1943 року в гаражі, де працювали військово-полонені, були зіпсовані всі ходові машини, підготовлена група робочого батальйону. З ними втік і М. Н. Ісаєв в Перемишлянський ліс. В лісі попав в облаву, пораненим був доставлений у золочівську жандармерію, а звідти — у львівську в'язницю. У нього не загоювалась рана, і його перевели в госпіталь, звідки Ісаєв втік.

Переховуючись у народогвардійців Моравських і Химчиних, він продовжував підпільну роботу в «Народній гвардії».

У квітні 1944 року разом з Химчиними був заарештований гестапо і вивезений в концентраційний табір Грос-Розен, а потім — у Маутхаузен.

У 1945 році повернувся на Батьківщину тяжко хворим. Нині М. Н. Ісаєв живе і працює в Баку.

Карвацький М.

Михайло Карвацький народився 1905 року в с. Лісневичі на Львівщині в сім'ї селянина. Українець. Освіта початкова. З 1920 року мешкав у Львові. Працював на різних роботах. З 1933 року — член профспілки будівельних робітників. Член КПЗУ.

У 1939—1941 рр. працював кербудом у Залізничному районі. Під час фашистської окупації ніде не працював.

Восени 1942 року вступив у «Народну гвардію» і до квітня 1944 року брав активну участь у випуску і поширенні підпільних газет і листівок. У його квартирі був розподіль-

чий пункт друкованої продукції. Частину газет і листівок забирали з його квартири, а частину він розносив по квартирах або передавав товаришам на явках. Доставляв підпільну пресу в райони Тернопільської області. Діставав папір, фарбу для ротатора, виконував доручення, що стосувалися справи зв'язку. Інколи з друкарського пункту брав ротатор і на квартирі П. Бориса друкував на ньому газети.

23 квітня 1944 року Михайло Карвацький був заарештований гестапо і вивезений у концтабір Грос-Розен, де й загинув.

Кмит В. О.

Володимир Олександрович Кмит народився 1914 року у Львові в сім'ї робітника. Українець. Освіта неповна середня. Член КПЗУ. За участь у страйках і демонстраціях його переслідувала поліція.

У 1939—1941 рр. працював у другому відділенні міліції міста Львова. До початку війни був на військових зборах в Одесі. Повертаючись на постійне місце проживання, потрапив у полон, проте невдовзі втік.

У 1942 році окупанти вивезли його на роботу в Німеччину, звідки через три місяці знову втік. Жив у Львові нелегально.

Увійшов у групу товаришів по КПЗУ і разом з ними брав участь у створенні підпільної організації для боротьби з окупантами. Став активним членом «Народної гвардії».

У його квартирі іноді розмножували на ротаторі газети і листівки, зберігалася зброя. В. О. Кмит мав контакти з військовополоненими, організовував їх втечі з робочих таборів. Був у групі І. Куриловича і виконував завдання, збираючи розвідувальні дані.

24 липня 1944 року, коли В. О. Кмит поспішав на явку, він був по-зрадницьки вбитий на своєму підвір'ї.

Похований Володимир Олександрович на Личаківському кладовищі у Львові разом з М. Д. Березіним та М. Д. Путьком.

Кобильник Ч. М.

Чеслав Михайлович Кобильник народився 1926 року у Львові в сім'ї робітника-комуніста. У 1939—1941 рр. вчився в середній школі. У 1941 році вступив до лав ВЛКСМ.

Під час фашистської окупації був учнем у санітарно-тех-

нічний конторі, яка обслуговувала військові частини. Мав перепустку на військові об'єкти, в тому числі на аеродром. В офіціальних німецьких документах проходив під прізвиськом Мудрий. В 1943 році вступив у «Народну гвардію», брав участь у бойових операціях. У м. Стрию, куди возив підпільні газети і листівки, діставав для організації чисті німецькі бланки особистих документів. Поширював листівки, часто писав антифашистські лозунги.

8 травня 1944 року був арештований гестапо і висланий в концтабір Грос-Розен, звідти — в Маутхаузен, а згодом в Гузен. 5 травня 1945 року був звільнений і в червні повернувся додому. Здобув вищу освіту.

Нині Чеслав Михайлович Кобильник працює інженером у Львові. Член КПРС.

Ковтун Ю. М.

Юлія Михайлівна Ковтун народилася 1906 року в с. Кліцько Рудківського району на Львівщині в сім'ї селянина. Українка. Освіта початкова. Член КПЗУ. За участь у демонстраціях зазнала репресій. З 1936 по 1939 рік була в ув'язненні. В 1939—1941 рр. жила в Комарному, брала активну участь у громадській роботі. Коли почалася війна, евакуювалася. Під Харковом потрапила в оточення. Повернулася до Львова, була на нелегальному становищі.

У 1943 році вступила в «Народну гвардію» і працювала зв'язковою по Залізничному району Львова, поширювала листівки і передавала Г. Г. Бею нелегальну пресу для розповсюдження в Городоцькому районі.

Юлія Михайлівна померла у 1972 році, похована у с. Кліцько Городоцького району.

Ковальчук А. І.

Антон Іванович Ковальчук народився 1898 року в Стрийському районі в сім'ї селянина-бідняка. Українець. З 1928 року — член КПЗУ. До 1939 року працював будівельником, був членом профспілки будівельних робітників, брав участь у страйках.

З 1939 року, включаючи і період німецької окупації, працював двірником у Львові.

У 1943 році вступив в «Народну гвардію». Надавав свою квартиру для явок, збереження зброї, яку приносив Д. О. Геллей; у його квартирі кілька разів друкувалися на ротаторі

листівки і газети. Поширював листівки, які йому приносили Г. М. Савицький, Т. С. Герасейко. М. Карвацький.

Помер у 1966 році. Похований у Львові.

Кузів І. О.

Іван Олексійович Кузів народився 1922 року в с. Вербіж Миколаївського району Львівської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта початкова.

З 1939 по 1941 рік працював на шахтах Донбасу. Там його і застала війна. Евакуюватися в глиб країни не зміг, повернувся в 1942 році в рідне село. В 1943 році через сестру Пелагію вступив у «Народну гвардію». У бойовій групі разом з Сидоренком брав участь у визволенні військовополонених з вірменського робочого батальйону. В цій операції був поранений, а невдовзі в своєму селі схоплений і замордований націоналістами.

Кузів П. О.

Пелагія Олексіївна Кузів народилася 1924 року в с. Вербіж Миколаївського району Львівської області в сім'ї селянина-бідняка. Українка. Освіта початкова.

З 1940 по 1941 рік працювала у Львові хатньою робітницею. У перші місяці фашистської окупації — на різних роботах. З 1943 року ніде не працювала. У контакт з «Народною гвардією» увійшла через С. Д. Хаджаєву та С. І. Сидоренка. Зберігала зброю, листівки, газети, здійснювала зв'язок з військовополоненими, залучила в «Народну гвардію» свого брата.

У жовтні 1943 року була арештована гестапо, на допитах не призналася, що вона належить до організації. У зв'язку з вагітністю через 4—5 місяців була звільнена. Проживала на нелегальному становищі, не маючи постійної квартири. Однак зв'язку з народогвардійцями не поривала.

Нині Пелагія Олексіївна живе в м. Краснодарі.

Кузьмяк Д. Д.

Данило Дем'янович Кузьмяк народився 1892 року в с. Садковичі Самбірського району Львівської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта початкова.

У 1915 році евакуювався в Росію. В 1920 році поїхав у Чехословаччину, а в 1921 році повернувся на Батьківщину і відразу ж прилучився до прогресивної організації «Сельроб», часто зустрічався з Пелехатим, Галінатим та іншими.

Д. Д. Кузьмяк працював у кооперативі села Садковичі, організованому за його активною участю. З 1929 по 1939 рік — працівник «Маслоспілки».

У 1939 році брав участь в організації міліції, у підготовці виборів до Рад депутатів трудящих, а потім пішов на роботу в комунальне господарство Самбора.

Під час окупації залишався у цьому ж господарстві і використовував його як місце явок підпільників.

У «Народну гвардію» вступив через Володимира Яблонського і Петра Перчинського. Згодом ці товариші привозили Кузьмяку підпільні газети і листівки, а він передавав їх для поширення в села Садковичі, Вербівка та ін. Поширював газети та листівки і в Самборі.

На магістрат до Д. Кузьмяка було дано явку радянським розвідникам, які потім з його допомогою діставали від народогвардійців продукти харчування, збирали необхідні відомості і передавали за призначенням.

У 1964 році Д. Д. Кузьмяк помер. Похований у Самборі.

Купидловський Г. І.

Генріх Іванович Купидловський народився 1912 року в м. Білостоці в сім'ї робітника. Поляк. Освіта початкова і ремісника.

З 1939 по 1941 рік працював на авторемонтному заводі майстром. Під час фашистської окупації — з 1941 по 1943 рік — був електриком на цивільному підприємстві. З 1943 року перейшов на нелегальне становище.

У квітні 1943 року за рекомендацією Л. В. Серацького вступив у «Народну гвардію». Поширював серед німецьких солдатів листівки німецькою мовою, антифашистські лозунги. Згодом діяв у бойовій групі, яка псувала телефонний і телеграфний зв'язок, зривала шляхові покажчики. Був направлений у с. Новошанець (район Санока). У Новошанецькому лісі переховувалися радянські розвідники. Партизани-підпільники два тижні підтримували з ними зв'язок, допомагаючи продуктами, одягом, зброєю.

Нині Г. І. Купидловський живе в Польській Народній Республіці.

Курилович І. П.

Іван Прокопович Курилович народився 1911 року в с. Старомлини Дрогичинського району Брестської області в сім'ї селянина-бідняка. Білорус. Освіта неповна середня.

Дев'ятнадцятирічним юнаком у пошуках шматка хліба виїхав до Аргентини. З 1930 по 1935 рік був різноробочим. У 1935 році став шофером.

В Аргентині вступив в СУБРР — Союз українських, білоруських і російських робітників. Ця організація перебувала під впливом Комуністичної партії Аргентини. В 1937 році Союз був розпущений, переважна більшість його членів вступила в Комуністичну партію Аргентини. Став членом Комуністичної партії Аргентини і Курилович. У 1938 році в числі шістнадцяти добровольців-комуністів виїхав в Іспанію. Був бійцем першої роти імені Т. Г. Шевченка Інтернаціональної бригади імені Домбровського. У боях за свободу Іспанії поранений, до 1939 року лікувався в госпіталі.

У 1939 році Івана Прокоповича вивезли до Франції — в концентраційний табір. Там його застала війна.

29 березня 1943 року І. П. Курилович приїхав до Львова і увійшов у контакт з «Народною гвардією». Брав активну участь у бойовій діяльності організації.

Коли при військраді був організований оперативний штаб, І. П. Курилович увійшов до його складу. За завданням військради з групою народогвардійців пішов у Бродівські ліси, де провів ряд бойових операцій і з часом установив зв'язок з партизанським з'єднанням генерала Наумова *.

Вже в партизанському загоні з'єднання генерала Наумова Іван Прокопович зустрівся з частинами Червоної Армії Першого Українського фронту, за завданням командування разом з радисткою був скинутий з парашутом у районі Глинян.

Встановивши зв'язок з членом військради М. Березіним і народогвардійцями, організовував збирання розвідувальних даних.

Після звільнення Львова І. Курилович був направлений з партизанською групою у Чехословаччину. Брав участь у визволенні її від гітлерівських окупантів. Виконував ряд завдань Радянського командування, був схоплений гестапо і засуджений до розстрілу. Але в день виконання вироку в Празі вибухнуло повстання чеських патріотів, і повстанці врятували приречених на смерть, у тому числі й І. Куриловича **.

* «Вільна Україна», 1965, 7 травня.

** «Комсомольская правда», 1978, 24 апреля.

У післявоєнні роки комуніст Курилович І. П. працював на адміністративній роботі.

Помер 20 липня 1975 року. Похований на Личаківському кладовищі у Львові *.

Литвинчук І. М.

Іван Михайлович Литвинчук народився 1898 року в с. Конохи Грубешівського повіту на Люблінщині. Українець. Освіта неповна середня.

Під час першої світової війни евакуювався в Росію, звідки повернувся в 1918 році. Коли в Грубешівський повіт у 1920 році вступила Червона Армія, Литвинчук добровільно влився в її ряди. Повернувся з Росії після укладення мирного договору в 1921 році.

У 1924 році став членом КПЗУ. Арештований у 1925 році. Без суду просидів у в'язниці до 1926 року, а після цього був засуджений на три роки без зарахування попереднього терміну ув'язнення.

У 1928 році був амністований і відразу ж почав активно працювати в партії. Наприкінці цього ж року його знову заарештовують і засуджують на шість років. У в'язниці пробув до 1935 року. Тоді ж був обраний членом Томашівського окружного комітету і секретарем повітового комітету КПЗУ в м. Холмі. В жовтні 1935 року Івана Литвинчука знову засуджують на 12 років ув'язнення.

Тюрми і переслідування підірвали здоров'я І. М. Литвинчука, але це не зламало його як бійця, як комуніста. Коли в 1939 році гітлерівські полчища перейшли польський кордон, тюремна адміністрація в Равичі втекла, залишивши в'язнів у замкнених казематах. В'язні розбили двері і вийшли на волю. Іван Литвинчук, зазнавши багато випробувань, дістався на Волинь.

В 1940 році приїхав до Львова, працював на радянській роботі. Тут його і застала війна.

Під час окупації вступив у «Народну гвардію». Влітку 1943 року за рішенням керівництва організації був направлений у Люблінське воеводство для організації груп «Народної гвардії» серед українського населення. Повернувшись у рідні місця, Іван Литвинчук з великим ентузіазмом взявся за роботу, піднімаючи трудящих на боротьбу з гітлерівськими загарбниками.

* «Вільна Україна», 1975, 23 липня (некролог).

Наприкінці червня 1944 року бандити з організації УПА на околиці Грубешова впізнали Івана Литвинчука, схопили і розправилися з ним. Досі не знайдено його могили*.

Маківка С. А.

Степан Адамович Маківка народився 1889 року в с. Коденці Влодавського повіту на Холмщині в сім'ї селянина. Українець. Закінчив учительський інститут.

З 1922 по 1927 рік був депутатом польського сейму і брав діяльну участь у роботі редакції газети «Сель-Роб». В 1928 році, коли була створена організація «Сельроб — єдність», Маківка увійшов до складу її ЦК.

Член КПЗУ з 1933 року. За участь у революційному русі переслідувався поліцією. В серпні 1929 року був засуджений на шість років ув'язнення. Сидів у тюрмах — дрогобицькій і люблінській.

З 1939 по 1941 рік працював директором середньої школи в Ковельському районі Волинської області. Війна застала С. А. Маківку і його сім'ю в Одесі. У Львів повернувся у вересні 1941 року і до лютого 1943 року ніде не працював.

Восени 1942 року входив в одну з ініціативних груп по створенню «Народної гвардії» і брав участь у редагуванні перших двох номерів газети «Боротьба».

Помер С. А. Маківка у 1966 році. Похований на Личаківському кладовищі.

Марухач Й. Г.

Йосип Гаврилович Марухач народився 1891 року в с. Гостинне Грубешівського району на Холмщині в сім'ї робітника-тесляра. Українець. Закінчив сільську парафіяльну школу.

15-річним юнаком пішов по поміщицьких маєтках теслювати. В 1913 році в пошуках заробітку поїхав у Сухумі, де працював маляром. Коли почалася перша імперіалістична війна, повернувся в рідні місця, в 1915 році евакуювався в Росію, де був призваний в армію.

У період Лютневої революції був у Петрограді, бачив і слухав В. І. Леніна. З 1917 по 1919 рік брав участь у громадянській війні як рядовий борець Червоної Гвардії і Червоної Армії. В 1919 році повернувся в рідне село. В 1920 році вступив у армію Будьонного.

У 1921 році встановив зв'язок з комуністичним підпіллям,

* «Наша культура» (додаток до журналу «Наше слово») № 2 (45), Варшава, 1962, с. 6—7.

а з 1923 року став членом КПЗУ. В 1924 році був арештований і в числі вісімнадцяти засуджений на чотири роки. Сидів у тюрмах до 1928 року. Вийшовши на волю, знову включився в партійну роботу. В 1939 році прибув до Львова, працював комендантом військбуду. На цій роботі застала його війна. При спробі евакуюватись потрапив в оточення, повернувся до Львова. Працював на військовому складі кладовщиком.

Наприкінці 1942 року вступив у «Народну гвардію» і до визволення Львова Червоною Армією брав участь у її роботі: поширював підпільні газети і листівки, виносив зброю зі складу. На квартирі у народогвардійця Райзинга приймав радіозведення і передавав їх по зв'язку.

Нині Йосип Гаврилович Марухач живе у Львові, персональний пенсіонер.

Масний М. А.

Микола Антонович Масний народився 1901 року в с. Богданівка Тернопільської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта неповна середня.

Був членом КПЗУ. За революційну діяльність переслідувався поліцією, неодноразово сидів у тюрмі.

У 1939—1941 рр. перебував у Львові на профспілковій роботі. Під час окупації працював на нафтоперегінному заводі робітником.

У 1942 році ввійшов в одну з ініціативних груп по створенню «Народної гвардії». З дня її організації М. А. Масний був незмінним комендантом Червоноармійського району міста Львова. Брав активну участь в організації бойової і пропагандистської роботи «Народної гвардії».

На нафтоперегінному заводі, користуючись підтримкою робітників, постійно діставав бензин, з допомогою якого бойові групи народогвардійців чинили диверсії проти окупантів. Проводив бойові операції, займався поширенням підпільної преси.

22 квітня 1944 року Микола Антонович Масний був заарештований гестапівцями, кинутий в тюрму, згодом його вивезли в концтабір Грос-Розен. Там він і загинув.

Матвишин Й. Г.

Йосип Григорович Матвишин народився у Львові в сім'ї робітника. Поляк. Освіта середня технічна.

На початку тридцятих років прилучився до комуністичної діяльності. Вступив у Комуністичну партію Польщі. В 1936

році був заарештований і етапом відправлений до Львова. Тут за комуністичну діяльність судили його брата. Й. Г. Матвишина не змогли звинуватити в належності до партії—звільнили.

У 1939—1941 рр. Й. Г. Матвишин був директором Львівського заводу протипожежних насосів.

Коли почалася війна, евакуювався. Потрапив в оточення. Зазнавши поневірянь, повертався до Львова, та по дорозі був схоплений гітлерівцями і відправлений у табір. Звідти втік до Тарнова. Тут роздобув документи покійного товариша Ришарда Фалатовича і жив під цим ім'ям.

Деякий час працював у Закопаному в каменоломні, а потім повернувся до Львова, де зустрівся з товаришами по партії і за їх пропозицією вступив у «Народну гвардію».

Спочатку керував групою по виготовленню документації, постачав підпільників радіоапаратурою, ремонтував зброю.

Наприкінці 1943 року увійшов до складу військради. Деякий час очолював її.

20 квітня 1944 року Йосип Григорович Матвишин був схоплений гестапівцями на вулиці і згодом вивезений у концтабір Грос-Розен.

Внаслідок тортур і голоду тяжко захворів. Повернувшись з табору, Й. Г. Матвишин виїхав у Польську Народну Республіку, де в рядах Польської об'єднаної робітничої партії брав активну участь у будівництві нової Польщі. Помер 3 жовтня 1961 року. Похований у Кракові *.

Мацієвський М. Ф.

Микола Федорович Мацієвський народився 1910 року в с. Демівці Миколаївського району Львівської області в сім'ї селянина-бідняка. Українець. Закінчив шість класів народної школи. Член КПЗУ з 1935 року. З 1939 по 1941 рік працював у другому відділенні міліції Львова дільничним.

Напередодні війни був призваний на табірні збори Червоної Армії, де й застала його війна. Брав участь в обороні Львова, під Станіславом потрапив в оточення. Вийшовши з оточення, повернувся до Львова. Жив нелегально, ніде не працював. Наприкінці 1942 року вступив в «Народну гвардію». Поставляв газети і листівки в Станіславську область. У бойовій групі Ришарда взяв участь у Бродівській операції і разом з усією цією групою приєднався до загону радянських партизанів з'єднання генерала Наумова. Діяв у загоні

* «Вільна Україна», 1962, 27 жовтня.

«Червоний» (того ж з'єднання). Звідти пішов у Радянську Армію.

Нині Микола Федорович Мацієвський пенсіонер, живе у Львові.

Мельников Й. О.

Йосип Олександрович Мельников народився 1892 року в сім'ї робітника. Росіянин. Освіта середня спеціальна. Безпартійний.

Війна застала його на посаді виконроба в цеху капітального будівництва м'ясокомбінату у Львові. Під час окупації працював слюсарем у водоканалтресті.

Й. О. Мельников ще до встановлення зв'язку з «Народною гвардією» сприяв військовополоненим у втечі: допомагав їм переодягатися, зупинятися на ночівлю, орієнтував їх на партизанську боротьбу в лісах. Кілька чоловік він направив у ліси Рава-Руського району.

У 1943 році в квартирі Й. О. Мельникова півтора місяця жила дочка члена «Народної гвардії» П. А. Путько, яка втекла з с. Затила Рава-Руського району. Тоді ж В. Чуйко та А. Борова почали приносити в його квартиру підпільні газети і листівки, які вони брали у Н. Г. Баранової. За допомогою зв'язкової В. Варягіної Й. О. Мельникову була організована зустріч з членом військради В. Я. Грушиним, який прийняв від Й. О. Мельникова присягу і орієнтував його на організацію партизанських бойових груп. У цій роботі Й. О. Мельников взяв якнайдіяльнішу участь. Однак незабаром потрапив у поле зору агента гестапо Львовича. За його доносом у жовтні 1943 року Й. О. Мельников був арештований, а в квітні з поліцейського повідомлення, розклеєного на стінах будинків Львова, стало відомо, що в числі 53 розстріляних за належність до заборонених організацій був і Йосип Олександрович Мельников *.

Моравський П. А.

Петро Андрійович Моравський народився 1921 року у Львові в сім'ї робітника-комуніста. Українець. Освіта неповна середня. З 1939 по 1941 рік працював у Львівському відділенні міліції дільничним і вчився у вечірній школі робітничої молоді. В 1941 році вступив до лав ВЛКСМ.

Коли почалася війна, П. Моравський разом з своїм відділенням міліції евакуювався. Дістався до Вінниці, де при

* Львівщина у Великій Вітчизняній війні. Львів, вид-во «Камінь», 1968, с. 108.

формуванні військових частин був включений у стрілецький полк. З боями відступаючи на схід, полк дійшов до станції Пролетарська. Під час переправи через канал Манич, що тривала три дні, потрапив в оточення. З оточення йому вдалося вирватися. Наприкінці жовтня 1942 року повернувся до Львова.

Від батька дізнався про те, що у Львові діє підпільна організація по боротьбі з окупантами, і з його допомогою через І. К. Навлоку вступив у «Народну гвардію».

Разом з П. Моравським у підпільній роботі брав участь і його батько Андрій Петрович. У квартирі Моравських зберігалася підпільна преса. Після втечі з полону тут переховувався М. Ісаєв та інші.

Петро Моравський поширював підпільні газети та листівки, писав антифашистські лозунги, брав участь у бойових операціях під керівництвом В. П. Вовка.

За дорученням керував операцією по підпалі заскритованого хліба в господарстві німецького колоніста в Куликівському районі.

Під час масових арештів переховувався, а коли «Народна гвардія» відновила роботу, П. А. Моравський діяв у ній аж до визволення Львова. Після війни здобув вищу освіту.

Нині Петро Андрійович Моравський живе і працює у Львові. Член КПРС.

Мошкола Ю. В.

Юрій Васильович Мошкола народився 1913 року в Берегове на Закарпатті в сім'ї робітника. Українець. Освіта неповна середня і ремісника.

З 1938 по 1939 рік був членом Комуністичної партії Чехословаччини. В січні 1939 року став членом Комуністичної партії Угорщини. Був призваний в угорську армію. Після того, як його зарахували у військову частину, одержав вказівку партії перейти на нелегальне становище, оскільки почалися арешти комуністів. Щоб уникнути розшуків, на березі ріки Тиси скинув військове обмундирування і переплив на другий берег. Спочатку вважали, що Ю. Мошкола втопився, але одного разу в Мукачеві його зустрів провокатор і доніс поліції. Тікаючи від переслідування, Мошкола емігрував до Польщі. Це було в останніх числах серпня 1939 року. Коли почався визвольний похід Червоної Армії на західноукраїнські землі, подався з Кракова до Львова.

Після встановлення Радянської влади у Львові Ю. В. Мош-

кола став на облік у МОДР, як такий, що був на обліку Комінтерну.

З 1939 по 1941 рік жив у Львові, працював в органах безпеки. Війна застала його у Львові. На п'ятий день окупації був поранений.

У «Народну гвардію» вступив через А. Т. Дацюка, якого знав по МОДРу. Брав активну участь у пропагандистській роботі і розвідці.

Разом з своїми товаришами угорцями Іштваном Шипошем та Іваном Федором («Янушем») Юрій Васильович одержував розвіддані та зведення Радінформбюро і передавав їх А. Дацюку. Ю. В. Мошколі доводилося самому слухати і записувати зведення Радінформбюро.

У січні 1945 року виїхав у Берегове. ЦК Компартії Закарпатської України направив його на роботу секретарем райкому партії в Берегове, оформивши його членом Компартії Закарпатської України. З 1945 року — член КПРС. Працював на керівній партійній, радянській та адміністративній роботі. Нині Юрій Васильович Мошкола персональний пенсіонер, живе в м. Берегове.

Навлока І. К.

Іван Казимирович Навлока народився 1904 року в м. Бориславі в сім'ї багатодітного робітника. Поляк. Освіта неповна середня і ремісничка.

У 1923 році за участь у страйку його заарештували. Сидів у дрогобицькій тюрмі. У 1924—1926 рр. був безробітним. У пошуку роботи нелегально виїхав до Румунії, але його тут заарештували. Втік з-під арешту в Польщу.

У 1930 році вступив у члени КПЗУ, був секретарем парторганізації будівельних робітників.

У 1933 році за участь у демонстрації в день 8 березня був заарештований і рік просидів у тюрмі. Після виходу з тюрми перебував під наглядом поліції. В 1934 році обирався делегатом Антифашистського конгресу у Варшаві.

Брав участь у збиранні підписів прихильників звільнення Ернста Тельмана, і сам в складі делегації возив протест в німецьке посольство. В тому ж 1935 році за організацію страйку будівельних робітників його заарештували. В ув'язненні пробув до січня 1936 року.

За активну участь у квітневих подіях 1936 року був заарештований і вивезений у Березу Картузьку, де просидів рік. Вийшовши на волю, працював слюсарем. В 1939 році І. К. Нав-

локу мобілізували в польську армію. Під час визвольного походу Червоної Армії в Західну Україну повернувся до Львова. Був головою комісії по виборах депутатів у Народні Збори. Після виборів працював на будівництві у Рава-Руському районі. Там його і застала війна.

Під час окупації Львова жив на нелегальному становищі. В 1942 році увійшов у групу по організації «Народної гвардії». Був комендантом району. У бойову групу свого району підбирав молодих і сміливих людей, переважно комсомольців. Велику увагу приділяв поширенню літератури, головним чином листівок серед німецьких солдатів і військовополонених.

Під час квітневих арештів переховувався разом з сім'єю у Бориславі.

Іван Казимирович Навлока виїхав у Польську Народну Республіку.

Надашкевич Н. В.

Никон Васильович Надашкевич народився в 1914 році в Берестечку Волинської області. Українець. Освіта середня педагогічна. Був комсомольцем. Працював у культурно-освітніх товариствах.

У 1939—1941 рр. викладав у середній школі і вчився в університеті. Під час окупації працював фотографом.

Навесні 1943 року на пропозицію К. Скрипки, якого знав ще по підпільній роботі в комсомолі, вступив у члени «Народної гвардії». В організації виконував різні доручення П. Бориса і К. Скрипки, з якими мав постійний і безпосередній зв'язок.

Поширював підпільні газети і листівки, писав антифашистські лозунги, збирав і сам вносив гроші у фонд організації, переховував технічні засоби для друкування газет і зброю, використовуючи для цього приміщення фотографії. Там була і явка народогвардійців.

22 квітня 1944 року Н. В. Надашкевича арештувало гестапо. На допитах ні в чому не признався і протоколу не підписав. У червні з групою інших народогвардійців його вивезли в концтабір Грос-Розен, звідти — у Фінфтехейн, а згодом в інші табори.

8 травня 1945 року Надашкевич, хворий і виснажений, був звільнений Радянською Армією. Після лікування повернувся на Батьківщину. У Львові здобув вищу освіту. Член КПРС.

Нині Никон Васильович Надашкевич персональний пенсіонер.

Оленчук Ф. П.

Федір Петрович Оленчук народився 1905 року в с. Кривичі Золочівського району Львівської області в сім'ї селянина-середняка. Українець. Член КПЗУ з 1935 року. Війна застала його в с. Новосілки.

Під час окупації українські буржуазні націоналісти вербували Ф. П. Оленчука на роботу в Німеччину. Щоб уникнути фашистської каторги, він сховався. Тоді націоналісти арештували його дружину — Іванну Іванівну Оленчук.

21 грудня 1942 року фашистські посіпаки спалили будинок Ф. П. Оленчука, а майно розграбували.

У грудні 1942 року Ф. П. Оленчук встановив зв'язок з Іваном Дубасом і незабаром вступив у бойову групу «Народної гвардії імені І. Франка». В цій групі під командуванням Івана Дубаса зі зброєю в руках боровся з фашистськими загарабниками. Проживаючи у Львові, брав участь у діях бойової групи під командуванням Івана Вовка.

17 травня 1944 року був схоплений гестапівцями і переданий у перемишлянську фельджандармерію. Незважаючи на нелюдські катування, Ф. П. Оленчук категорично заперечував не тільки свою належність до партизанської організації, а й можливість існування такої у «великій Німеччині». Фашисти відпустили Федора Петровича, після чого він продовжував боротьбу з окупантами.

Після визволення Червоною Армією Львівщини повернувся в Новосілки, працював у колгоспі.

У 1970 році Ф. П. Оленчук помер. Похований в с. Новосілки.

Павелко І. А.

Іван Антонович Павелко народився 1905 року в містечку Устя Зелене Тернопільської області в сім'ї кустаря. Українець. Освіта вісім класів і ремісниче училище.

Член КПЗУ з 1928 року. За революційну діяльність не раз сидів у тюрмах. Був чорноробом, а більше — безробітним. Входив у профорганізацію будівельних робітників, брав активну участь у роботі цієї профспілки.

У 1939—1941 рр. був директором підсобного господарства будинку відпочинку. Під час німецької окупації працював на залізниці у Львові.

Восени 1942 року увійшов до складу ініціативної групи Шевченківського району. Брав участь у створенні «Народної гвардії».

У «Народній гвардії» працював разом зі своєю дружиною — Станіславою Володимирівною. На їхній квартирі проходилися наради, сюди надходили медикаменти, зброя, література. Деякий час у них нелегально мешкав член оперативного штабу «Народної гвардії» І. Курилович. Іван Антонович Павелко виконував обов'язки зв'язкового при раді.

За місцем роботи — на залізниці — І. А. Павелко брав участь у диверсіях: підсилав у бокси пісок і камінці, внаслідок чого псувалися вагони і гальмувався рух поїздів.

Під час масових арештів 23 квітня 1944 року І. А. Павелко був арештований гестапо, висланий у концтабір Грос-Розен, потім переведений в інший табір, де трагічно загинув.

Павелко С. В.

Станіслава Володимирівна Павелко народилася 1910 року в с. Комарівка Тернопільської області в сім'ї малоземельного селянина. Полька. Освіта незакінчена середня.

У 1939—1941 рр. працювала в ательє кравчинєю. Під час окупації ніде не працювала. У «Народній гвардії» вона, хазяйка конспіративної квартири і мати трьох дітей, виконувала деякі доручення: заносила на вказані адреси підпільні газети, листівки, а також возила їх разом з чоловіком в райони Станіславської і Тернопільської областей. У село Устя Зелене Станіслава Володимирівна виїздила з народогвардійцем Михайлом Карвацьким. Літературу вони передавали Сташкеву Штирі, а в Станіславі — Чередарчуку.

Нині С. В. Павелко мешкає у Львові, персональна пенсіонерка.

Панасюк М. Д.

Михайло Дмитрович Панасюк народився 1908 року у м. Ровно в сім'ї залізничного службовця. Росіянин.

У 1939—1941 рр. навчався у Львівському медичному інституті. Під час окупації працював лікарем у міській клініці. В «Народну гвардію» вступив наприкінці 1942 року. Для партизанів діставав медикаменти, подавав медичну допомогу пораненим і хворим.

Коли редактор підпільних українських газет «Народної гвардії» М. Д. Березін перебував на нелегальному становищі М. Д. Панасюк переховував його на своїй квартирі, продовжуючи виконувати обов'язки партизанського лікаря.

М. Д. Панасюк у 1970 році помер, похований на Янівському кладовищі у Львові.

Пелех Ю.

Юліан Пелех народився в с. Полтва Глинянського району Львівської області 1915 року в сім'ї селянина. Українець. Освіта початкова.

У 1939—1941 рр. Ю. Пелех зарекомендував себе як відданий патріот Радянської влади. Під час гітлерівської окупації ніде не працював, переховувався разом з молодшим братом Володимиром. Обох переслідували українські буржуазні націоналісти.

У 1943 році брати вступили в «Народну гвардію імені І. Франка». Юліан Пелех був сміливим і відважним партизаном. Брав участь у багатьох операціях разом з І. Вовком, І. Дубасом і товаришами з глинянської групи. Часто возив у села Глинянського району підпільні газети та листівки «Народної гвардії». Сам знищив чимало гітлерівців. Обидва брати трагічно загинули. Володимир і його дружина вбиті гестапівцями на Новому Знесенні. Коли будинок, де вони переховувалися, був оточений, Володимир відстрілювався до останнього патрона. Юліана Пелеха вбили українські буржуазні націоналісти на вулиці села Полтва в травні 1944 року. Його труп вони кинули в річку.

Перчинський П. П.

Петро Петрович Перчинський народився 1912 року в с. Райтаревичі Львівської області. Українець. Освіта вища.

У 1937 році закінчив Львівський політехнічний інститут. В 1939—1941 рр. працював асистентом на агрофакультеті політехнічного інституту в Дублянах.

Під час окупації працював ветеринарним лікарем у ветеринарному управлінні дистрикту Галичина. В 1942 році входив в одну з ініціативних груп по створенню «Народної гвардії» і в перший склад керівництва, а потім був зв'язковим військради. Як ветеринарний лікар часто виїздив у службові відрядження, заодно возив у райони нелегальну літературу, виявляв важливі ворожі об'єкти. За його рекомендаціями рада приймала рішення про дії бойових груп «Народної гвардії».

30 березня 1944 року був заарештований гестапо і після тяжких тортур розстріляний у Львові. Була розстріляна і його дружина Галина Степанівна Перчинська*.

* Львівщина у Великій Вітчизняній війні. Львів, вид-во «Каменярь», 1968, с. 108.

Полубяк А. П.

Антон Петрович Полубяк народився 1901 року в Соколові Тернопільської області в сім'ї селянина. Поляк. Освіта початкова.

У десять років осиротів, рано почав батракувати.

Повернувшись з австрійської армії, працював на цегельному заводі, а з 1924 по 1935 рік — у львівській друкарні помічником машиніста.

У 1928 році вступив у КПЗУ. З 1929 по 1937 рік одинадцять разів його кидали до в'язниці. З 1937 по 1939 рік був безробітним. З 1939 по 1941 працював у львівській друкарні лінотипістом. В 1941 році вступив кандидатом у члени ВКП(б).

Під час окупації був двірником у будинку, де містилася друкарня.

А. П. Полубяк був одним з активних учасників ініціативної групи друкарів по створенню «Народної гвардії». У підпільно-партизанській організації сприяв друкуванню газет і листівок. Користуючись зв'язками з друкарією, Антон Петрович брав активну участь у створенні підпільної друкарні — діставав шрифти, підготовляв приміщення (на жаль, довести справу до кінця не вдалося).

У його квартирі бували явки народогвардійців, туди постійно надходила підпільна література.

9 лютого Антон Петрович Полубяк був заарештований гестапо. Згодом з поліцейського повідомлення стало відомо, що в числі 53 засуджених до страти за належність до заборонених організацій він був розстріляний*.

Полубяк-Моравська С. А.

Станіслава Антонівна Полубяк народилася 1925 року у Львові в сім'ї робітника-поліграфіста, комуніста. Полька. У 1939—1941 роках навчалася в середній школі, в 1940 році вступила до лав ВЛКСМ.

Під час окупації ніде не працювала. В «Народну гвардію» вступила восени 1942 року за рекомендацією комсомольця Т. Гаєвського. Станіслава Антонівна («Стася») була зв'язковою по пресі. Разом з тим вона деякий час друкувала на восковках текст польських газет. Для цього брала у доктора Бєлінського портативну друкарську машинку і приходила з нею

* Львівщина у Великій Вітчизняній війні, с. 108.

на квартиру Віри Варягіної. Надрукувавши восковку, заносила її на рогатор, а також забирала частину готової друкованої продукції.

Після арешту батька — Антона Петровича Полубяка аж до приходу Червоної Армії була на нелегальному становищі.

Нині Станіслава Антонівна член КПРС, працює у Львові в Державній науковій бібліотеці.

Попудренко Ю. А.

Юрій Андрійович Попудренко народився 1912 року в селі Олійники Харківської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта неповна середня і спеціальна. Був механіком-водієм.

З 1933 по 1937 рік служив у Червоній Армії, а з 1937 по 1941 рік працював у автоколоні в м. Лихачеве, звідки і пішов на фронт молодшим військтехніком.

У вересні 1942 року між Десною і Гнилою Оршицею був поранений і потрапив у полон. Через вісім днів утік. В районі станції Тахта-Мука перейшов лінію фронту. Під час бою знову був поранений. Його і В. І. Попова (разом з іншими пораненими, що потрапили до полону) привезли до Львова і помістили в госпіталь. Там він познайомився з М. Сидоренком, і 23 лютого 1943 року Ю. Попудренко, С. Сидоренко та В. Попов втекли *.

С. Сидоренко зв'язав Ю. Попудренка з «Народною гвардією». Спочатку Юрій Андрійович поширював газети і листівки, возив їх у Кам'янку-Струмилову, підтримуючи контакт з В. Поповим. Згодом він ввійшов у бойову групу І. Вовка і виконував його завдання. Разом з В. Поповим та С. Сидоренком Ю. Попудренко брав участь у операціях по захопленню зброї у Кам'янці-Струмиловій. В травні 1944 року Ю. А. Попудренко був направлений Віктором Юр'євим у Білограйські ліси. Там він ввійшов в десантну групу П. А. Анисимова. Діяв у ній до визволення Львівщини від фашистських загарбників.

Тепер Ю. А. Попудренко живе в м. Червонограді, пенсіонер.

Прокопович Ян

Ян Прокопович народився 1904 року у Львові в сім'ї робітника. Поляк. Освіта середня. З 1932 року — член КПЗУ. В 1939—1941 рр. працював на заводі у Львові.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 75, арк. 2—3. Особова справа Ю. А. Попудренка.

Під час окупації віде не працював. У 1943 році вступив у «Народну гвардію». Постійний і безпосередній зв'язок підтримував з Й. Г. Матвишиним. Ян Прокопович виготовляв штемпелі і печатки для організації, ремонтував зброю. Спільно з Л. С. Гепперт оформляв документи — аусвайси, кенкарти тощо.

У 1946 році Ян Прокопович помер від туберкульозу. Похований на Личаківському кладовищі у Львові.

Проць С. М.

Степан Михайлович Проць народився 1907 року в с. Лотів Грубешівського повіту Люблінського воєводства в сім'ї селянина-середняка. Українець. Закінчив сім класів, член КПЗУ з 1926 року. В 1930 році за революційну діяльність був ув'язнений на шість років.

У 1939 році з приходом Червоної Армії брав активну участь у тимчасовому управлінні Грубешова. Згодом приїхав до Львова і до початку війни працював у відділі кадрів військбуду.

Евакуюватися в 1941 році не вдалося. В 1942 році працював у протиповітряній обороні, носив німецьку форму. Цю обставину використовував в інтересах «Народної гвардії», в яку вступив наприкінці 1942 року.

С. М. Проць діставав патрони, поширював літературу, виконував доручення по зв'язку.

Після масових арештів брав участь у відновленні зв'язків, поширенні газет і збиранні розвідувальних відомостей.

С. М. Проць помер у 1966 році. Похований на Личаківському кладовищі у Львові.

Путько О. Т.

Олександр Тимофійович Путько народився в с. Затила, (нині Польська Народна Республіка), 1903 року. Українець. Освіта початкова. Був членом КПЗУ. До війни займався сільським господарством. У 1939—1941 рр. брав активну участь у встановленні і зміцненні Радянської влади в своїй селі.

У 1943 році вступив у «Народну гвардію імені І. Франка». Незабаром був призначений керівником підпільно-партизанської групи Рава-Руського району. Контакт з організацією підтримував через зв'язкову ради В. Варягіну, народогвардійців П. Путько, С. Хаджаєву та С. Сидоренка. Приїжджаю-

чи до Львова, забирав підпільні газети і листівки й поширював їх серед населення району.

У хаті О. Путька постійно зупинялися і ночували народогвардійці-партизани, що приїжджали зі Львова.

Незадовго до визволення Рава-Руського району Радянською Армією О. Т. Путько разом із своєю дружиною був убитий українськими буржуазними націоналістами.

Путько М. Д.

Михайло Дмитрович Путько народився 1911 року в с. Любичі Рава-Руського району Львівської області в сім'ї селянина. Українець. У травні 1939 року закінчив Львівський політехнічний інститут. З вересня 1939 року до початку війни працював у Немирівському районі землевпорядником.

Під час окупації жив у Львові і працював у землевпорядній приватній фірмі. До «Народної гвардії» вступив у 1943 році. Використовуючи службові виїзди в райони, М. Д. Путько поширював підпільні газети і листівки, перебував у постійному зв'язку з М. Березіним. Одержав завдання організувати підпільну групу в Немирівському районі. Через В. Я. Дорожка і В. Г. Сахмана здійснював контакт «Народної гвардії» з глинянською групою.

24 липня 1944 року М. Д. Путько був убитий. Похований разом з Миколою Березіним на Личаківському кладовищі у Львові.

Путько П. А.

Парасковія Антонівна Путько народилася 1909 року в с. Журавці Рава-Руського району Львівської області в сім'ї селянина. Українка. Освіта початкова.

У 1939 році разом зі своїм чоловіком вступила в колгосп «Червоний прикордонник». У перші дні окупації українські націоналісти вбили її брата, який був секретарем комсомольської організації колгоспу, а двох братів і чоловіка відправили на каторжні роботи в Німеччину. Її сестра в 1941 році добровільно вступила в ряди Червоної Армії.

З «Народною гвардією» встановила зв'язок у 1943 році через військовополоненого С. Сидоренка. Партизани з числа військовополонених переховувались у її хаті. Коли про це довідалися окупанти і над П. А. Путько нависла небезпека, вона пішла, забравши з собою двох маленьких дітей, в ліс до партизанів. Через деякий час при сприянні народогвардійців переїхала до Львова і жила під чужим прізвиськом, не припи-

няючи підпільної роботи. В її квартирі були явки, зберігалася зброя, підпільна література, переодягалися в цивільний одяг втікачі з полону. Німецький одяг Парасковія Антонівна переносила по зв'язку для використання у бойових групах. Крім того, П. А. Путько збирала гроші у друкарський і бойовий фонди організації.

Нині П. А. Путько мешкає у Львові.

Райзинг Й. Й.

Йоган Йосипович Райзинг народився 1893 року в с. Черник Яворівського району Львівської області. Німець. Ремісник. Був членом КПЗУ. За революційну діяльність переслідувався поліцією, двічі був заарештований і сидів у тюрмі. У 1939—1941 рр. працював у шевській артілі, під час окупації ніде не працював.

На початку 1943 року вступив у «Народну гвардію імені І. Франка». В його квартирі стояв радіоприймач, яким користувалися народогвардійці Марухач, Кичула та інші. Вони записували радіозведення і передавали в редакцію «Народної гвардії».

Й. Й. Райзинг брав участь у поширенні газет та листівок. Не раз писав лозунги антифашистського змісту. Активно працював в організації аж до визволення Львова.

У 1955 році Й. Й. Райзинг помер. Похований на Личаківському кладовищі у Львові.

Савицький Г. М.

Григорій Михайлович Савицький народився 1908 року в с. Лани Перемишлянського району Львівської області. Українець. Освіта початкова. За часів поміщицько-буржуазної Польщі його як члена КПЗУ переслідувала поліція, не раз був арештований за участь у страйках та демонстраціях.

У 1939—1941 рр. Г. М. Савицький працював у Львові. Під час окупації підтримував зв'язок з товаришами по попередній роботі у профспілці будівельників (Д. Тарнавським та іншими). В 1943 році став членом «Народної гвардії». Входив до складу бойової групи, яка діяла за завданням Вовка, кілька разів проводив у Перемишлянські ліси визволених військовополонених. Маючи в рідному селі Лани багато знайомих, відданих Радянській владі (Т. Волощук та інших), передавав їм підпільні газети та листівки для поширення у сусідніх селах.

Г. М. Савицький брав участь у роботі організації до останніх днів окупації, а після визволення Львова пішов на фронт.

Виїхав у Польську Народну Республіку.

Селешук М. С.

Михайло Семенович Селешук народився 1907 року в с. Луциці Сокальського району Львівської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта початкова.

З 1930 року був членом профспілки будівельників, брав участь у страйках та демонстраціях, переслідувався поліцією.

Коли почалася війна, М. С. Селешук працював кочегаром на залізниці. Ставши на шлях боротьби з ворогом, залишив роботу і жив нелегально.

У кінці 1942 року вступив у «Народну гвардію». Допомогли йому в цьому В. О. Кмит, І. А. Павелко, Д. А. Тарнавський. Брав активну участь у поширенні газет і листівок, не раз відводив визволених військовополонених у ліс на з'єднання з партизанськими групами. До останнього дня окупації працював у групі Куриловича, займаючись розвідкою. Після визволення Львова пішов добровільно у Радянську Армію. Загинув на фронті смертю хоробрих.

Сеньків Г. Д.

Георгій Данилович Сеньків народився 1903 року в місті Миколаєві на Львівщині в сім'ї батрака. Українець. Освіта — п'ять класів. З дитинства був батраком. Дванадцятирічним хлопчиком поїхав з солдатами царської армії в Росію. Рік прожив при військовій частині, а в 1916 році його віддали в притулок.

У 1918 році пішов добровольцем у Червону Армію, де й прослужив до 1922 року. В тому ж році переїхав у Польщу. Там зразу ж потрапив у концтабір для перевірки.

З 1923 року жив у Львові, був робітником. У 1926 році вступив у КПЗУ. З 1939 по 1941 рік працював на фабриці слюсарем. Був обраний депутатом Шевченківської районної Ради депутатів трудящих.

Під час окупації Г. Д. Сеньків з допомогою Д. А. Тарнавського встановив зв'язок з «Народною гвардією». Ставши її членом, брав участь у поширенні газет та листівок, в бойових операціях по підіриву поїздів, ліній зв'язку, займався розвідкою.

Г. Д. Сеньків член КПРС, пенсіонер. Живе у Львові.

Сераковський І. В.

Іван Васильович Сераковський народився 1910 року в с. Добрівляни Львівської області в сім'ї робітника-залізничника. Українець. Освіта середня технічна. Член КПЗУ з 1932 року. Був членом, а потім секретарем окружного партії.

За революційну діяльність І. В. Сераковського не раз заарештовували. У 1934 році його засудили на чотири роки позбавлення волі. В 1936 році був звільнений за амністією, а в 1937 році знов заарештований. Під слідством просидів десять місяців. У 1939 році був обраний депутатом Народних Зборів.

До початку війни працював головою сільради села Ралівка Старосамбірського району. Під час окупації не працював.

Весною 1943 року він став членом «Народної гвардії». Військова рада доручила йому керувати підпільно-партизанською групою Самбірського району.

Іван Васильович залучив до «Народної гвардії» чимало нових членів, організовував бойові операції, сам брав у них участь.

Зв'язок з керівництвом «Народної гвардії» Сераковський підтримував через посланців зі Львова.

Неодноразово до нього приїздив І. П. Курилович, привозячи підпільні видання. Газети і листівки «Народної гвардії» Сераковський одержував і через Д. Д. Кузьмяка.

При безпосередній участі І. Сераковського у 1943 році було виконано завдання керівництва організації по переправці через угорський кордон угорців-парашутистів.

У кінці вересня 1943 року І. В. Сераковський був схоплений гестапо. На допитах і катуваннях він нічого не сказав. Однак у зв'язку з комуністичною діяльністю в минулому його відправили в концентраційний табір Освенцім. Там на руці І. Сераковського випекли № 154499. З Освенціма переправили в концтабір Бухенвальд, де він значився під № 33233. З Бухенвальда був визволений у травні 1945 року і повернувся на Батьківщину.

Іван Васильович Сераковський — член КПРС. Зараз живе у Львові. Персональний пенсіонер.

Серацький Л. В.

Людвиг Владиславович Серацький народився 1901 року на Львівщині в сім'ї селянина. Поляк. Освіта неповна середня. Був членом КПЗУ, за революційну діяльність переслідувався поліцією.

У 1939—1941 рр. працював в артілі столяром. Під час окупації переважно не працював. У «Народну гвардію» вступив наприкінці 1942 року, встановивши зв'язок з Д. А. Тарнавським та Т. С. Герасейком. Деякий час був комендантом Шевченківського району, а потім ввійшов до складу бойової групи і брав участь у ряді операцій, займався розвідкою. Працював в організації до визволення Львова.

Виїхав у Польську Народну Республіку.

Сергованцев В. Н.

Володимир Никифорович Сергованцев народився 1913 року в с. Новоспаське Нововасилівського району Запорізької області в сім'ї селянина. Росіянин. Освіта середня. Безпартійний.

До початку війни працював заступником головного бухгалтера Львівського ліксеро-горілчаного заводу. Під час окупації був бухгалтером у кооперативі «Народна торгівля». В кінці 1942 року вступив в «Народну гвардію». До жовтня 1943 року виконував обов'язки технічного редактора, забезпечуючи розмноження підпільних газет і листівок на ротаторі, брав участь у їх поширенні, переважно серед робітників.

В. Н. Сергованцев залучив чимало патріотів у ряди організації. Серед них — Якубович, Коняшин, Якубовський та інші. У лютому 1944 року, коли було заарештовано ряд народогвардійців, з якими Сергованцев мав зв'язки, він виїхав у Болехів. Звідти часто приїздив до Львова, брав газети і листівки «Народної гвардії» і поширював їх у Болехові.

Після визволення повернувся до Львова і вступив у партизанський загін «Львівці», який потім діяв на території Чехословаччини. При виконанні одного з бойових завдань В. Н. Сергованцев загинув *.

Сидоренко С. І.

Семен Ізотович Сидоренко народився в селі Олександрівка Ростовської області 1923 року в сім'ї селянина. Росіянин. Освіта неповна середня. У 1941 році був учнем на одному з

* «Львовская правда», 1959, 29 августа.

заводів Краснодару. В жовтні того ж року його призвали в Червону Армію і направили у Грозненське піхотне училище. У травні 1942 року був достроково випущений з училища і відправлений у 165-й запасний полк. Під містом Старобельськ С. І. Сидоренко був тяжко поранений і взятий у полон. В кінці липня 1942 року потрапив до Львова. Лікувався у госпіталі, а 23 лютого 1943 року втік звідти.

У Львові С. Сидоренко жив нелегально, під чужим прізвищем. На початку червня 1943 року з допомогою В. Д. Ворягіної вступив у «Народну гвардію». Зразу ж активно включився в роботу організації: поширював листівки і газети серед населення, у трудових батальйонах (возив їх в села Рава-Руського району), діставав зброю і боеприпаси тощо. У серпні 1943 року вивів у ліс групу людей з трудового батальйону. Залучив до організації чимало товаришів (Ю. Попудренка, С. Хаджаєву, П. Кузів та інших). В листопаді 1943 року був призначений командиром партизанської групи у Рава-Руському районі, яка під його керівництвом провела ряд бойових операцій.

Після арештів С. Сидоренко активно допомагав відновити роботу організації, далі поширював підпільну пресу, займався розвідкою. Після визволення був зарахований у партизанський загін «Львівці» і в його складі боровся з фашистськими загарбниками на території Чехословаччини.

Зараз С. І. Сидоренко живе і працює в м. Краснодарі.

Сколоздра М. С.

Михайло Степанович Сколоздра народився 1905 року в с. Устя Львівської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта неповна середня.

У п'ятнадцять років М. Сколоздра став учнем столяра. У 1924 році приїхав до Львова, де в 1928 році вступив у профспілку теслярів і каменярів, і почав активно в ній працювати. У 1930 році був обраний до правління спілки. Нерозумно організовував страйки робітників, підіймаючи їх на боротьбу за свої права.

З 1939 по 1941 рік Сколоздра працював на відбудові ліккоро-горілкиного заводу і в депо «Захід» (бригадиром столярів і теслярів). Коли почалася війна, був залишений військкомандуванням на роботі до особливого розпорядження. Евакуюватися не встиг.

Під час окупації спочатку переховувався, а потім пішов працювати столяром у приватній фірмі. За пропозицією

П. Бориса, І. Павелка та М. Карвацького, яких знав раніше, вступив у члени «Народної гвардії». Завдання одержував безпосередньо від П. Бориса, постійний зв'язок підтримував з К. Скрипкою, Н. Надашкевичем та іншими товаришами, які діяли у Залізничному районі.

М. С. Сколодра брав участь у підпалі пересильного пункту на Залізничній вулиці, поширенні підпільних газет, листівок і звернень на німецькій мові, писав антифашистські лозунги, зривав фашистські плакати, виконував завдання по розвідці, використовував свою квартиру для явок тощо.

М. С. Сколодра — член КПРС, зараз пенсіонер, живе у Львові.

Скрипка К. С.

Косма Степанович Скрипка народився 1917 року в с. Персгінське Івано-Франківської області в сім'ї селянина-бідняка. Українець. Закінчив торговельну школу.

З 1933 по 1939 рік К. С. Скрипка був членом підпільної комсомольської організації, у 1940 році вступив у ВЛКСМ. З 1939 року працював у ідальні помічником бухгалтера. Коли почалася війна, пішов у Червону Армію. На Криворізькому напрямку потрапив в оточення. Діставшись до Львова, працював продавцем магазину на залізниці.

Восени 1942 року К. С. Скрипка на пропозицію П. Бориса вступив у «Народну гвардію». Маючи зв'язки з залізничниками, забезпечував народогвардійців бензином для диверсій, проїзними квитками, поширював підпільні газети та листівки. Вдома приймав радіопередачі з Москви, інформував товаришів (Н. Надашкевича, В. Держила та ін.). Тримав постійний зв'язок з комендантом Залізничного району Петром Борисом.

У квітні 1944 року, коли почалися арешти, К. С. Скрипка перейшов на нелегальне становище.

Після визволення здобув вищу освіту. Живе у Львові. Пенсіонер.

Смолинський Л. Й.

Леон Йосипович Смолинський народився 1905 року у Варшаві. Поляк. Освіта неповна середня і спеціальна — друкар. У 1929 році став профспілковим діячем, а в 1930 вступив у Комуністичну партію Польщі. З 1932 по 1936 рік був на партійній роботі у Варшаві.

У 1939 році Л. Й. Смолинського мобілізували в польську армію. Поранений, він потрапив до госпіталю у Львові. В 1940 році вийшов звідти і почав працювати в друкарні «Атлас» (начальником цеху). В 1942 році разом з поліграфістами-комуністами Яніною Візенберг, Антоном Полуб'яком, комсомольцем Гаєвським та іншими брав участь у створенні підпільної організації. Працював у тісному контакті з Куриловичем як зв'язковий і розвідник військової ради, допомагав підготувати Бродівську операцію. В кінці 1943 року тимчасово був введений до складу військради (замість хворого А. Дацюка), але скоро повернувся до виконання своїх безпосередніх обов'язків розвідника.

У квітні 1944 року Л. Й. Смолинський був заарештований гестапо і відправлений у концтабір Грос-Розен. На допитах виявив виняткову стійкість і мужність.

З концтабору Л. Й. Смолинський повернувся у Варшаву хворий і незабаром помер.

Тарнавський Д. А.

Давид Анастасович Тарнавський народився 1888 року в с. Добряни Городоцького району Львівської області в сім'ї наймита. Українець. Освіта початкова.

Ріс без батька. З дванадцяти років працював у куркулів, з п'ятнадцяти — у Львові чорноробом. Коли почалася перша світова війна, був мобілізований в австрійську армію і відправлений на фронт. Після війни працював кур'єром в банку. Тоді ж, включився у робітничий рух. У 1927 році вступив у спілку будівельників. Активно виступав на захист інтересів робітників, брав участь у страйках, обирався в конфліктні комісії. У 1930 році став членом КПЗУ.

За революційну діяльність Д. А. Тарнавського переслідувала поліція. Його часто позбавляли роботи, заарештовували. У 1934 році він був засуджений до двох років ув'язнення.

У 1939—1941 рр. працював в облпрофраді будівельників, був депутатом Народних Зборів.

У перші роки окупації ніде не працював. У 1943 році став сторожем у майстерні по обробці сирих шкір.

Восени 1942 року після зустрічі з Масним, а потім з Березиним взяв активну участь у роботі групи підпільників Шевченківського району по створенню «Народної гвардії».

Д. А. Тарнавський періодично виконував обов'язки коменданта Шевченківського району, підтримував постійний

зв'язок з А. Дацюком, І. Павелком, І. Вовком, а пізніше з М. Березіним. Залучив в організацію Г. Савицького, Г. Сеньківа та інших. Забезпечував поширення підпільної літератури, збір коштів для потреб організації.

Після арештів у квітні 1944 року Д. А. Тарнавський брав активну участь у відновленні роботи організації.

Після визволення Львова Д. А. Тарнавського обирають депутатом Львівської міської Ради депутатів трудящих.

Помер у 1962 році, похований на Янівському кладовищі у Львові.

Телюк В. Я.

Василь Якимович Телюк народився 1898 року в с. Черлянське Передмістя Городоцького району Львівської області в сім'ї робітника. Українець.

З чотирнадцяти років працював чорноробом, вантажником. У пошуках роботи побував у багатьох країнах: Австрії, Чехословаччині, Німеччині. У 1924 році вступив в Комуністичну партію Чехословаччини. В 1935 році приїхав до Львова. Тут став членом профспілки будівельників.

З 1939 по 1941 рік В. Я. Телюк працював у міліції. При спробі евакуюватися потрапив у полон. Втік і в 1942 році повернувся до Львова. Восени зустрівся з В. Лещинським і за його рекомендацією вступив у «Народну гвардію».

На квартиру В. Я. Телюка була принесена друкарська машинка, викрадена з контори німецького господарства. Її використовували для друкування підпільних матеріалів.

Василь Якимович поширював у Львові газети та листівки. Ввозив їх у Городок. З Городка привозив гранати і передавав для бойових груп «Народної гвардії». Брав участь у знищенні німецького обозу.

В. Я. Телюк живе у Львові, пенсіонер.

Федор Я.

Януш (Іван) Федор народився 1906 року в сім'ї робітника. Угорець. Освіта середня. Володів німецькою, французькою, польською, чеською, угорською і російською мовами. Член Комуністичної партії Чехословаччини з 1926 року. За революційну діяльність був репресований, сидів у тюрмах.

У Чехословаччині входив до складу редакційної колегії газети «Серп і молот», яка видавалася угорською мовою. Зарекомендував себе як полум'яний пропагандист. Часто висту-

лав на мітингах робітників. У 1939 році виїхав у Львів, працював у бібліотеці Академії наук бібліографом.

У «Народну гвардію» Януш Федор вступив за рекомендацією А. Т. Дацюка, якого знав по МОДРу. Постійний зв'язок підтримував з Дацюком і Іштваном Шипошем та Юрієм Мошколою. Писав статті для газет, редагував листівки «Народної гвардії», сам готував тексти листівок угорською мовою. Ці листівки друкували Шипош і Мошкола, потім їх поширювали серед угорців, які були взяті в гітлерівську армію.

У 1945 році Януш Федор виїхав на Батьківщину — в Угорську Народну Республіку.

Фіалковський В. Д.

Володимир Дмитрович Фіалковський народився 1899 року у Львові в сім'ї робітника. Українець. Освіта середня технічна.

В 1923 році вступив у КПЗУ. З 1926 року по 1929 рік був членом Львівського окружного комітету партії. За участь у революційному русі переслідувався поліцією. У 1923—1924, 1928 і 1929—1934 рр. сидів у тюрмах — львівській, дрогибицькій, золочівській.

У 1939—1941 рр. В. Д. Фіалковський працював начальником житлового відділу і кербудом Червоноармійської райради Львова, а під час окупації — електриком у приватній фірмі. У 1943 році за рекомендацією Є. Г. Цибруха був прийнятий у «Народну гвардію». Брав участь у поширенні газет та листівок, залучаючи до цього і сина Тадея. Збирав кошти для організації, працював у розвідці. Постійний зв'язок мав з Матвишиним, Коняшиним, Гресяком та іншими.

Виїхав у Польську Народну Республіку.

Фриц В. Г.

Віт Гаврилович Фриц народився 1906 року в сім'ї робітника. Поляк. Освіта неповна середня.

За участь у революційному русі переслідувався поліцією. В квітні 1943 року його залучив І. К. Навлока до «Народної гвардії». Віт Гаврилович забезпечував підпільників печатками і бланками документів, добував для організації зброю. Зокрема, він передав керівництву організації виготовлений Яном Прокоповичем комплект печаток для кенкарт, печатку

«Народної гвардії», кілька печаток різних промислових підприємств. Сам виготовив 80 запалювальних бомб, роздобув 86 ручних гранат, 12 пістолетів, 2 тисячі патронів до них, склав і передав організації радіоприймач, зібрав близько 5 тисяч злотих.

Після арештів брав участь у відновленні роботи організації. В останній період її діяльності в квартирі В. Г. Фрица був встановлений ротатор, і Віт Гаврилович забезпечував розмноження газет.

Разом з В. Г. Фрицом в організації працював і його син Zenon, який входив у бойову групу, брав участь у диверсіях, розклеював листівки на вулицях Львова.

У 1945 році В. Г. Фриц трагічно загинув. Похований на Личаківському кладовищі у Львові. Його син Zenon живе у Польській Народній Республіці.

Фульмас В. О.

Василь Онуфрійович Фульмас народився 1910 року в с. Дрогомишль Краківецького району Львівської області в сім'ї селянина. Українець. Освіта неповна середня.

З шістнадцяти років працював у Львові робітником, вступив у підпільну комсомольську організацію. В 1929 році став членом КПЗУ.

За завданням партії проводив агітаційно-масову роботу у профспілці будівельників, брав активну участь у страйках та демонстраціях.

Після возз'єднання західноукраїнських земель у єдиній Українській Радянській державі працював у міліції. Евакуювався разом з своїм відділенням. У районі Тернополя потрапив в оточення, вирвався з нього і повернувся до Львова.

Працював на тимчасових поденних роботах. У 1942 році ввійшов в одну з ініціативних груп по створенню «Народної гвардії». Виконуючи завдання організації, поширював підпільну пресу, зокрема на маслозаводі (передавав туди газети і листівки через Олександра Лютого та інших), брав участь у диверсійних операціях на залізниці (підсилення в букси піску, виведення з ладу паровозів), влаштовував втечу військовополонених з таборів тощо. У 1944 році В. О. Фульмас підшукав для І. Куриловича і радистки квартиру, допоміг відновити порушені після арештів зв'язки з народогвардійцями, займався розвідкою.

Помер у 1978 році, похований на Янівському кладовищі у Львові.

Хаджаєва С. Д.

Софія Дмитрівна Хаджаєва народилася 1919 року в селі Краснопавлівка Харківської області в сім'ї селянина. Болгарка. Освіта середня спеціальна. Член ВЛКСМ з 1938 року.

У 1940 році С. Д. Хаджаєва прибула до Львова і почала працювати техніком у тресті зеленого насадження. Тут її і застала війна. Евакуюватися не змогла. Під час окупації працювала на різних роботах. У червні 1943 року вступила в «Народну гвардію» і з запалом включилася в боротьбу: поширювала підпільну літературу, переносила зброю і боеприпаси, із спеціальними завданнями виїжджала в Рава-Руський район тощо. Згодом вона ввійшла у бойову групу і брала участь у підпалах заскритованого хліба на німецьких фільварках, у збройному нападі на спиртзавод. Постійний зв'язок у Львові підтримувала з В. Варягіною, С. Сидоренком, Н. Барановою, П. Путько, а в Раві-Руській — з О. Путьком. У Раві-Руській її заарештувала поліція, але «Женя» (кличка) трималася стійко. І через п'ять днів була випущена з тюрми «за відсутністю доказів зв'язку з партизанами». Вийшовши на волю, Софія Дмитрівна продовжувала працювати в організації аж до визволення Львова від окупантів.

Потім вона вступила у партизанський загін «Львівці», який діяв на території Чехословаччини.

Зараз С. Д. Хаджаєва персональна пенсіонерка, живе у Львові.

Химчин А. М.

Андрій Миколайович Химчин народився 1924 року у Львові у сім'ї робітника-комуніста. Українець. В 1939—1941 рр. вчився у середній школі. У 1940 році став членом ВЛКСМ.

Окупанти намагалися відправити Андрія на роботу в Німеччину, двічі він потрапляв у концтабір, але щоразу втікав. При втечах був поранений.

У підпільно-партизанську організацію вступив разом з своїм батьком — Миколою Химчиним, який за часів поміщицько-буржуазної Польщі був членом КПЗУ, обирався депутатом сейму від «Сельроб—єдності», переслідувався поліцією і сидів у тюрмах.

Химчини були активними бійцями «Народної гвардії». Воїни залучили в її ряди багато нових членів, переважно молоді (Я. Вишневецького, Ч. Кобильника та інших). У їхній

квартирі відбувалися паради, зберігалася зброя, боеприпаси, підпільна література. Часто батько й син самі поширювали газети і листівки. Химчини довго переховували в себе після втечі з тюрми народогвардійця Ісаєва.

Андрій Химчин брав участь у диверсійних діях бойової групи І. Вовка.

У квітні 1944 року Химчини та Ісаєв були заарештовані гестапо і вивезені в концтабір Грос-Розен. Там батько і син загинули.

Цибрух Є. Г.

Євстахій Григорович Цибрух народився 1896 року у Львові в сім'ї робітника. Українець. Освіта неповна середня. Почав працювати з чотирнадцяти років, а в шістнадцять вступив у профспілку металістів. Брав активну участь у страйках і демонстраціях. У 1920 році став членом Комуністичної партії Східної Галичини, а в наступному році був обраний делегатом першої конференції КПСГ. Під час роботи конференції Є. Г. Цибруха заарештували. Як учасник відомого святоюрського процесу він просидів у тюрмі майже півтора року.

З 1924 року Є. Г. Цибрух жив і працював у Бродях — спочатку простим робітником, а потім ливарником. Періодично їздив до Львова. У 1939—1941 рр. був начальником мідноливарного цеху Львівського арматурного заводу. Коли почалася війна, виїхав у Стрий, а згодом у Варшаву. Скоро повернувся до Львова. Тут працював у приватній майстерні дитячих іграшок. У 1942 році почав організовувати молодь для підпільної боротьби з окупантами, а пізніше разом з двома синами ввійшов у «Народну гвардію». Дбав про забезпечення організації матеріальними засобами, зброєю. Везив літературу в Броди. Там спільно з колишнім членом КПЗУ І. С. Бурачком створив підпільну групу.

Євстахій Григорович проводив широку агітаційно-масову роботу серед населення, залучав співчуваючих на допомогу «Народній гвардії імені І. Франка». Так, на прохання Цибруха лікар Попович забезпечив у госпіталі ліжка для хворих і поранених партизанів. Ольга Сворино постачала організацію медикаментами та медичними інструментами.

Через Є. Г. Цибруха багато антифашистів допомогли організації грошми.

Сини Є. Г. Цибруха — Діонісій і Володимир (комсомольці з 1939 року) входили в бойову групу. Під час арештів, у квітні 1944 року сини і батько виїхали зі Львова, жили не-

легально в Стрию. Є. Г. Цибрух скоро повернувся до Львова і продовжував працювати в організації до визволення міста.

Євстахій Григорович — член КПРС з 1920 року, обирався членом Львівського обкому Компартії України, депутатом міської Ради*.

У 1970 році Є. Г. Цибрух помер, похований на Личаківському кладовищі у Львові**.

Молодший син його — Володимир Євстахійович — член КПРС, живе і працює у Львові.

Цибрух Д. Є.

Діонісій Євстахійович Цибрух народився 1921 року у Львові. В 1939—1941 рр. був студентом технікуму харчової промисловості. В 1939 році вступив у члени ВЛКСМ.

Під час окупації працював у приватній майстерні дитячих іграшок робітником. У «Народну гвардію» вступив у лютому 1943 року. До червня 1943 року був комендантом Залізничного району Львова. Його діяльність в організації багатогранна. Поряд з агітаційно-масовою роботою брав участь у підпалі фабрики «Ойкус», виведенні з ладу вулканізаційної майстерні тощо. За сумлінне виконання бойових завдань Д. Є. Цибрух був відзначений наказом ради організації і призначений зв'язковим бойової групи в Золочеві.

Діонісій Євстахійович Цибрух залучив в організацію чимало нових членів (М. Дармограя, Лукашевича та інших). Для виконання різних завдань їздив у Болехів, Стрий. Перебуваючи в останні місяці окупації у Стрию, не залишав підпільної роботи. Після визволення здав свою особисту зброю в одну з частин Червоної Армії і добровільно пішов на фронт. Загинув смертю хоробрих***.

Чекайло П. В.

Парасковія Василівна Чекайло народилася 1911 року в с. Стінки Золочівського району Львівської області в сім'ї селянина-бідняка. Українка. Освіта початкова. Безпартійна. Була активісткою села, і тому під час окупації її переслідували українські буржуазні націоналісти. В січні 1943 року Парасковію Василівну схопили поліцаї, побили і відправили в концтабір. Через місяць вона звідти втекла. Брала активну

* «Вільна Україна», 1963, 30 липня.

** «Вільна Україна», 1970, 25 грудня (некролог).

*** «Вільна Україна», 1963, 30 липня.

участь у діяльності золочівської партизанської групи імені І. Франка, виконувала доручення по розвідці і зв'язку з військовополоненими трудового батальйону, залучаючи до цього і двох своїх синів, частіше старшого — Богдана.

Скоро після вбивства її брата — Івана Дубаса — Парасковія Васиївна була по-звірячому замордована українськими буржуазними націоналістами.

Про її дітей подбала Батьківщина. Обидва хлопці одержали освіту, здобули спеціальність. Євген до 1948 року виховувався в дитячому будинку, служив у Радянській Армії. Тепер Богдан і Євген — члени КПРС, живуть і працюють у Золочеві.

**Чуйко-Базилевська В. М.,
Борова-Пеліна А. Т.**

Валентина Максимівна Чуйко-Базилевська народилася 1924 року в Харкові в сім'ї службовця. Українка. Освіта середня. З 1938 року — член ВЛКСМ. Коли Харків був окупований, батьки евакуюватись не змогли, лишилися у Харкові. Навесні 1942 року гітлерівці почали забирати молодь на каторжні роботи в Німеччину. Вивезли й Валентину.

У Берліні (в таборі Марієнфельде) В. Чуйко познайомилася з харків'янкою Антоніною Боровою, яка була схоплена під час облави. Згодом дівчата встановили контакт з військовополоненим радянським льотчиком Іваном Трояном. Він і порадив тікати з табору. 12 грудня 1942 року В. Чуйко і А. Борова втекли. 20 грудня добралися до Львова. З допомогою антифашистів прописалися і влаштувалися на роботу у військовий госпіталь, де працювали військовополонені. На перших порах багато в чому допоміг колишній член КПЗУ В. Д. Фіалковський. Незабаром дівчата познайомилися з Коняшиним, Мельниковим, Сидоренком та іншими, які прагнули до боротьби з окупантами і всі ввійшли в підпільно-партизанську організацію «Народна гвардія західних областей України».

Стали учасниками активної боротьби і В. Чуйко та А. Борова. Від Нати Баранової діставали підпільні газети і листівки. Проводили агітаційну роботу серед військовополонених, влаштовували їм втечі. Розповсюджували підпільну пресу в місті, а також возили в Сокальський район — село Вишневку, де діяла створена Мельниковим підпільна група. В. Чуйко їздила в Рава-Руський район, зокрема допомагала перевезти з лісу від партизан П. А. Путько з двома дітьми.

У квітні 1944 року В. Чуйко і А. Борова були заарештовані гестапо. В кінці травня їх вивезли в пересильний Янівський табір. З допомогою патрульного, росіянина за національністю, вдалося втекти. До звільнення Львова переховувались по різних квартирах, а також у Новояричеві.

Нині В. М. Чуйко-Базилевська живе у Харкові*, А. Т. Борова-Пеліна — у Дніпропетровську, пенсіонери**.

Шипош І.

Іштван Шипош народився 1908 року в угорському селі Яс-Ясоголм в сім'ї робітника. Угорець. Освіта неповна середня і спеціальна. Був членом Угорської комуністичної партії, членом ЦК профспілки шкіряників. Емігрував з Угорщини, і з 1939 по 1941 рік працював майстром Львівської взуттєвої фабрики № 3. Під час окупації приватно займався ремонтом взуття.

У «Народну гвардію» був залучений Ю. Мошколою. В основному виконував завдання розвідки, проводив агітаційну роботу серед угорців у залізничній комендатурі, одержував від них цінну інформацію і передавав керівництву «Народної гвардії». Брав участь у поширенні газет та листівок.

Після визволення добровільно пішов у Радянську Армію, боровся проти гітлерівських загарбників на території Угорщини.

Яблонський В. Я.

Володимир Якович Яблонський народився 1904 року в містечку Зборів Тернопільської області. Українець. Освіта середня. Брав участь у діяльності прогресивної організації «Сельроб». У 1939—1941 рр. працював директором семирічної школи в селі Біличі Самбірського району Львівської області. Під час окупації (з 1942 року) був бухгалтером продовольчого магазину «Масло-мед» у Львові.

В «Народну гвардію» був залучений П. П. Перчинським. На квартирі Ганни Олександрівни Галінатої Яблонський одержував газети, листівки і возив їх у села Садковичі та Вербівку; там він мав зв'язок з колишнім головою сільради Смажилом, а також Хомницьким, Жовнером, а в Самборі — з Д. Д. Кузьмяком.

* ПАЛО, ф. 183, оп. 1, спр. 186, арк. 7—8. Звіт В. М. Чуйко-Базилевської.

** Там же, спр. 194, арк. 2—4. Звіт А. Т. Борової-Пеліної.

23 квітня 1944 року В. Я. Яблонський був заарештований гестапівцями і вивезений у концтабір Освенцім-Позень-ауш-віц, де й загинув.

Якубовський Ю. В.

Юрій Володимирович Якубовський народився 1902 року в с. Куртівка на Одещині. Українець. Освіта середня. Безпартійний.

До Львова Ю. В. Якубовський приїхав у 1940 році. Працював бухгалтером у системі торгівлі. Коли почалася війна, евакуювався на схід. У Кисловодську потрапив в окупацію і в 1942 році повернувся у Львів до сім'ї. Пішов працювати бухгалтером у «Народну торгівлю». Там познайомився з В. Сергованцевим і вступив у «Народну гвардію». Від Сергованцева одержував для поширення газети і листівки. Залучив до підпільної роботи товаришів по праці Коняшина, Грохольського та інших. Мав прямий контакт з М. Березіним. За його завданням добивався встановлення зв'язку з партизанами Ровенщини (двічі їздив у Ровно і область).

Зрадники перешкодили виконати це завдання. 9 лютого 1944 року ряд пародогвардійців, у тому числі Юрій Володимирович Якубовський і його дев'ятнадцятирічна дочка Алла, були заарештовані гестапівцями. Після допитів їх вивезли у концтабір. Там Ю. В. Якубовський та його дочка загинули.

Якубович П. Ф.

Павло Федорович Якубович народився 1911 року в Хмільнику Вінницької області в сім'ї службовця. Росіянин. Освіта середня.

У шістнадцять років пішов учнем на пошту, вступив у ВЛКСМ. У 1933 році був призваний в армію, де й служив до початку війни. В 1940 році вступив у члени ВКП(б).

Війна застала Павла Федоровича на Львівщині. Він був командиром роти батальйону зв'язку. У перші дні війни його частина вела жорстокі бої з гітлерівцями. Під Києвом П. Ф. Якубович потрапив в оточення. В 1942 році дістався до Львова, працював майстром приватної фірми. Познайомившись з В. Н. Сергованцевим, почав одержувати від нього підпільні газети, листівки, поширював їх. Іноді на квартирі Сергованцева допомагав друкувати газети на ротаторі. Восени 1943 року Сергованцев познайомив Якубовича

з Березіним, а потім — з Грушиним. Від Грушина одержав завдання встановити двосторонній зв'язок з Москвою. Для цього йому була передана радіостанція. Через технічні неполадки налагодити такий зв'язок не вдалося.

Після визволення західних областей України П. Ф. Якубович був командиром партизанського загону «Львівці», який діяв на території Чехословаччини*.

П. Ф. Якубович член КПРС, персональний пенсіонер. Живе у Львові.

* «Львовская правда», 1959, 29 августа.

З М І С Т

Вступ	3
Розділ I. ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ	
Віроломний напад	5
«Новий порядок»	7
Пряник і батіг	11
Свавілья і тиранія	14
Ворота смерті	19
Розділ II. СТВОРЕННЯ «НАРОДНОЇ ГВАРДІЇ»	
На заклик партії	23
Перші кроки на шляху організації боротьби	26
Організаційне оформлення «Народної гвардії»	30
Розділ III. ПІДПІЛЬНА ПРЕСА	
Голос волі	39
Спільна справа	41
Жодної зернини окупантам	45
Трептіть, вороги!	47
Партизан — почесне звання	49
Наші шляхи не розійдуться	50
Проти зрадників	54
Єдиним фронтом	57
Невидимі солдати	59
Розділ IV. БОЙОВІ ДІЛА ПІДПІЛЬНИКІВ-ПАРТИЗАНІВ	
Крізь гуркіт канонад	68
Клятва Батьківщини	70
Полум'я розгоряється	72
Народні месники діють	75
Глинянська група	85
Група військовополонених-вірмен	89
Смертю хоробрих	93
П'ятеро відважних	99
В околицях Борислава	100
У Самборі	102
У Зборівському районі	105
У Бородах і Бродівських лісах	106

Довгождана зустріч	110
Пастка	115
У військовій раді	118
Провокатор	122
Невідомі солдати	126

Розділ V. ПІДСТУПИ ВОРОГА. (Із спогадів)

Трагічна загибель	140
Зрадник діє	141
У тяжку хвилину	147
Безмежне горе	152
Знову пастки Львовича	156
Вбивці без роду і племені	158
Біль вічної розлуки	159
Служу Радянському Союзу!	165
Навіки прокляті народом	168
У визволеному Львові	169
«Львівці»	170

Розділ VI. БІОГРАФІЇ НАРОДОГВАРДІЙЦІВ

172

Вера Даниловна Варягина, Гавриил Сергеевич Вакуленко
НАРОДНАЯ ГВАРДИЯ ИМЕНИ ИВАНА ФРАНКО
Страницы героической борьбы
подпольно-партизанской организации западных областей Украины.
1942—1944 годы
(На украинском языке)

Редактор *В. С. Козуг*
Художний редактор *В. Р. Пікулицький*
Художник *М. М. Зяць*
Технічний редактор *З. Ф. Стецьків*
Коректор *Р. З. Фукс*

Информ. бланк № 445

Здано до складання 30. 11. 78. Підписано до друку 18. 10. 79. БГ 00281. Формат 60×84¹/₁₆. Папір друк. № 1. Гарнітура літературна. Високий друк. Умовн. друк. арк. 13,49. Обл.-вид. арк. 14,02. Тираж 10 000 пр. Замовлення № 713-9. Ціна 70 к.

Видавництво «Камеляр» Державного комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі. 290006, Львів. Підвальна, 3. Львівська книжкова фабрика «Земляк» республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Державного комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі. 290005, Львів, Зелена, 20.

Варягіна В. Д., Вакуленко Г. С.

- В18** Народна гвардія імені Івана Франка: Сторінки героїчної боротьби підпільно-партизанської організації західних областей України. 1942—1944 роки.— 2-е вид., виправлене і доповнене.— Львів: Каменяр, 1979.—229 с., іл.
ІСБН

Це — документально-публіцистична розповідь про діяльність підпільно-партизанської організації «Народна гвардія імені І. Франка», яка вела активну боротьбу проти гітлерівських загарбників на Львівщині і в інших західних областях України. Показано героїзм мужніх синів і дочок українського, російського, польського та інших народів.

В 10204—036
М214(04)—79—2—79 0902040200

ББК 63.3(2Ук)722.5
9(С2)27